

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİÇAĞ TARİHİ
ANABİLİM DALI

XVIII. YÜZYILDA İFRÂZ-I ZU'L-KADRIYYE'NİN İSKÂNI SORUNU

Yüksek Lisans Tezi

ÜMİT KATIRANCI

Ankara 2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİÇAĞ TARİHİ
ANABİLİM DALI

XVIII. YÜZYILDA İFRÂZ-I ZU'L-KADRIYYE'NİN İSKÂNI SORUNU

Yüksek Lisans Tezi

Ümit KATIRANCI

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Yılmaz KURT

Ankara 2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİÇAĞ TARİHİ
ANABİLİM DALI

XVIII. YÜZYILDA İFRÂZ-I ZU'L-KADRIYYE'NİN İSKÂNI SORUNU

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

.....
.....
.....
.....

İmzası

.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi: .....

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../20...)

Tez Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	V
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
I. AMAÇ	1
II. KONU	2
III. KAYNAKLAR	5
I. BÖLÜM	
17. YÜZYILDA İFRÂZ-I ZU'L-KADRIYYE	
1.1. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin Anlamı ve Ortaya Çıkışı.....	7
1.2. 1691 İskânına kadar İfrâz-ı Zu'l-kadriyye	10
1.3. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri'nin 1691 İskânı.....	16
1.4. 1691 İskânı Sonrası İfrâz-ı Zu'l-kadriyye.....	22
II. BÖLÜM	
18. YÜZYILDA İFRÂZ-I ZU'L-KADRIYYE	
2.1. 1700 – 1706 Yılları Arasında İfrâz-ı Zu'l-kadriyye	30
2.2. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Seferi (1706).....	38
2.3. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Seferi Sonrası	50
2.4. 1725 – 1750 Yılları arasında İfrâz-ı Zu'l-kadriyye	66
2.5. 1750 – 1800 Yılları Arasında İfrâz-ı Zu'l-kadriyye	82
SONUÇ.....	93
İFRÂZ-I ZU'L-KADRIYYE İDÂRECİLERİ.....	96
KAYNAKÇA	100
ÖZET.....	105

ÖNSÖZ

Türkmenler ve devlet ile olan ilişkilerini tarihsel anlamda inceleyen birçok yayın mevcuttur. Bugün adına Türkmen dediğimiz bu gruplardan birinin, tarihî ve sosyal niteliklerini incelemek tezimiz esas amacıdır. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri üzerine daha önce bağımsız bir çalışma yapılmamış olması bizi bu çalışmaya sevk etti.

“İfrâz-ı Zu'l-kadriyye” Türkmenleri'nin Dulkadirli Beyliği'nin yıkılmasından sonra başlayan ve Anadolu'ya hatta Rumeli'ye kadar uzanan tarihlerini, arşiv belgeleri ışığında değerlendirdik. Dulkadirli Türkmenlerinden ayrılan bu teşekküllerin, önce konar-göçerlik, daha sonra iskân, ardından başka vilâyetlere dağılmalarını tarihsel bütünlük ve ilmî gerçekliklerden kopmadan inceledik.

Tezimiz esas itibariyle 2 ana bölümden ve onun alt başlıklarından oluşmaktadır. İkincil kaynaklarda adından sıkça söz edilmeyen bir Türkmen grubu olması nedeniyle tezimizde büyük ölçüde arşiv kaynaklarından yararlandık.

Bu tezin hazırlanması sırasında hoşgörüsü, ilmî desteği, eleştirileri ve gösterdiği yol ile aydınlanmamı ve sonuca ulaşmamı sağlayan, değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Yılmaz Kurt'a şükranlarımı sunuyorum. Araştırmam sırasında, belge ve bilgi noktasında yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Özcan Tatar hocama da teşekkür ediyorum. Bana güzel bir gelecek sağlayan, beni yetiştiren ve karşılıksız sevgilerine mazhar olduğum annem Pakize ve babam Ali Katıranlı'ya sonsuz minnettarım.

KISALTMALAR

AE:	Ali Emiri Tasnifi
a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
a.g.t.:	Adı geçen tez
A.Ş.S.:	Adana Şer'iyeye Sicilleri
AÜTAD:	Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi
b.:	Belge Numarası
BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C:	Cevdet Tasnifi
DK:	Derkenar
DTCF:	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
H:	Hüküm Numarası
HAT:	Hatt-ı Hümayûn Tasnifi
İE:	İbnü'l-Emin Tasnifi
İ.MVL:	İrade – Meclis-i Vala Tasnifi
MAD:	Maliyeden Müdevver Defterler
MD.:	Mühimme Defterleri
OTAM:	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
TDVİA:	Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK:	Türk Tarih Kurumu
s.:	Sayfa Numarası

GİRİŞ

I. AMAÇ

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenlerinin incelenmesini tez konusu olarak almamızın birkaç sebebi bulunmaktadır: İlk sebep, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenlerini konu alan bazı çalışmalarda genel anlamda 1691 iskânı, ya da Türkmenlerin eşkıyalık olayları ele alınmış ancak derinlemesine ve bütünü üzerinde bağımsız bir çalışma yapılmamıştır¹.

İkinci sebep, Osmanlı Devleti'nin 1691 sonrası süreçte amaçladığı Anadolu coğrafyasındaki konar-göçerler üzerindeki iskân siyâsetinin ne gibi tesirlerde bulunduğunu müstakil bir çalışma ile inceleme gayesidir. Zira müstakil olarak incelediğimiz bu Türkmenler, devletin yoğun tedbirleri ile karşı karşıya kalmışlar ise de, bir kısmı ne olursa olsun iskân fikrine bir türlü yanaşmamışlardır. Bu yüzden tezimizde İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri özelinde, iskân politikası üzerinde durulmasına gerek duyulmuştur.

Üçüncü bir sebep ise, 1691 iskânı sonrası Çukurova'ya yerleşen bu Türkmen gruplarının Çukurova'nın tarihi ile doğrudan ilgilerinin bulunması nedeniyle Çukurova'nın sosyo-ekonomik tarihine ve Çukurova Türkmenleri hakkında yazılan

---

¹ İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri'nden bahseden bazı çalışmalar:

Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, 5. Bs, TTK, Ankara 2014; Faruk Sümer, *Oğuzlar*, 2. Bs, DTCF Yayınları, Ankara 1972; Hasan Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı*, Dulkadiroğlu Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2014; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1963; İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri'nin 1691-1750 yılları arasındaki eşkıyalık faaliyetleri, bir doktora tezinde ayrı bir bölüm halinde incelenmiştir: Özcan Tatar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eşkıyalık Olayları ve Aşiret İskânı (1691-1750)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2005.

literatüre bir katkı sağlaması açısından önemli görülmesi hasebiyle bu tezin yazılması kararlaştırılmıştır.

II. KONU

Tezimizin ana konusu, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan konar-göçerlerden biri olan İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri'nin 1691 yılında Çukurova'da Ayas, Kınık ve Berendi kazâlarına iskân ettirilmesi ve iskânın ardından ortaya çıkan meselelerdir. Bu Türkmenler iskândan kısa bir süre sonra ya iskân yerlerinden firar etmişler ya da eşkıyalık yapmaya başlamışlardır. Bu iki meseleyi ilgilendiren çokça kayda rastladık.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri'nin neden Ayas, Berendi ve Kınık'a iskân edildiği önemli bir sorudur. Bu sorunun cevabını, 16. yüzyıldan itibaren aramamız gerekmektedir. 1525 yılında Adana'da şehirde yaşayanların oranı %8,43, köyde yaşayanların oranı 11,8 idi. Yerleşik hayata geçmeyen cemaatlerin oranı %79,6'ydı. 1536 yılına geldiğimizde, şehirli nüfus %9,27 iken köylü nüfus 8,6'ya gerilemişti. Cemaatlerin oranı ise %82'ye ulaşmıştı. Son olarak, 1572'de şehirli nüfus 7,4 iken köylü nüfus 7,1'e kadar düşmüştü. Cemaat nüfusu ise artarak 85,3'e çıkmıştı². Bu oranlara bakıldığında, Çukurova'da yerleşik hayatın %20'nin altında kaldığı görülmektedir. Bu oranlarda da anlaşıldığı gibi, yerleşik nüfûsu arttırmak için konar-göçer Türkmenler Çukurova'ya iskân edildiler.

---

² Yılmaz Kurt, *XVI. Yüzyıl Adana Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1992, s. 78.

Çukurova konumu itibariyle Suriye-Anadolu hâcc ve ticaret yolu³ ile İç İl-Maraş-Adana aşiret göç yolları üzerinde bulunmaktadır⁴. Bu nedenle, bölge stratejik açıdan oldukça önemli bir konumda bulunmaktadır. Bölgede yerleşik nüfusu artırmak suretiyle, bölgeye istikrar kazandırmak amaçlanmıştı. Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin oluşturduğu geniş sulak arazileri nedeniyle tarıma elverişli alanı çok olan Çukurova'ya aşiretleri iskân ettirmek hem bölgeyi şenlendirmek ve hem de tarım ve ticareti canlandırmak adına atılan bir adımdı. Böylece, Osmanlı iskân siyâseti bu bölgede de kendine yer bulmuş oldu.

Dulkadirli Beyliği'nin Osmanlı himâyesine girmesinin ardından Dulkadirli oymakları da Osmanlı sınırları içerisinde kalmışlardı. Bunlar kuzeyde Erciyes Dağı ve Bozok yaylalarından doğuda Diyarbakır'a, güneyde Antakya'daki Gündüzlü Ovası ile Çukurova civarlarına kadar olan bölgede yaylak ve kışlak arasında gidip gelmekteydiler⁵. Dulkadirli oymakları, Otlukbeli Savaşı sırasında, Akkoyunluların yanında yer almış ancak Akkoyunlu Devleti dağıldıktan sonra, bazı Akkoyunlu oymakları ile beraber Diyarbakır civarında konar-göçer olarak hayatlarını devam ettirmişler ve Bozulus Türkmenleri adını almışlardı⁶. Dulkadirli Türkmenleri, 16. yüzyıldan itibaren, Dulkadirli Beyliği'nin eski nüfûz alanı olan bölgeler Dulkadirli Türkmenleri'nin buldukları bölgelerdi.

Dulkadirli Türkmenleri'ni oluşturan başlıca teşekküller olarak Anamaslı (nam-ı diğer Karacalı), Dokuz, Küreciler, Cerid, Peçenek, Kavugalı, Elçi, Döngelölü,

---

³ Anadolu'nun sağ kolunda bulunmakta olan Adana, Üsküdar-Haleb arasındaki güzergâhda yer almaktaydı. A.Latif Armağan, XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı ve Menziller, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: XX, (2000), s. 73.

⁴ İfrâz cemaatlerinin bölgeye iskân edildikten sonra en önemli görevleri arasında hac yollarının ve ana yoldan (tarîk-i âmm) gelip geçen yolcuların güvenliğini sağlamak bulunmaktaydı.

⁵ Tufan Gündüz, "Dulkadirli Türkmenleri", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 2006, s. 451.

⁶ T. Gündüz, a.g.m, s. 452.

Küşne, Yuvalu, Tekelü, Varsak, Ağca Koyunlu, Eymir, Çimelü, Kızıllu, İmarlu-Afşarı, Çağırkanlu, Avcı, Gündeşlü, Tacirlü cemaatlerini görmekteyiz. Bunun dışında Kars-ı Maraş sancağında Demircilü, Karamanlu, Selmanlu, Zakirlü, Kavurgalu, Geçlik, Eşkinciler cemaatlerini; Sis Sancağı'nda ise Savcı Hacılu, Eğlenoğlu, Ayru Damlu, Kavurgalu ve Afşar teşekküllerini görmekteyiz⁷.

Bu teşekküller 16. yüzyılın sonuna doğru 40.000 neferlik bir vergi nüfûsuna ulaşmışlardı⁸. Bu kadar büyük bir teşekkülün oluşması, onların 16. yüzyılın başından itibaren zirâî üretime geçmelerinden kaynaklanmaktaydı. Haleb Türkmenleri ve Bozulus Türkmenleri dışında Maraş, Elbistan ve civar bölgelerde yaşayan Dulkadirli Türkmenlerinin büyük bir kısmı ziraâî hayata geçmiş bulunmaktaydılar⁹.

Bu kadar büyük bir teşekkül içerisinde bir kısım aşiretler zaman içerisinde ayrılmışlar ve bu ayrılık nedeniyle "İfrâz-ı Zu'l-kadriyye"¹⁰ Türkmenleri ismini almışlar idi. Ancak bu ayrılığın ne şekilde oluştuğu konusunda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. 17. yüzyılda Maraş ve Elbistan bölgesinde ayrı bir teşekkül halinde yaşayan bu Türkmenler, yüzyılın hemen başında mukâta'a haline dönüştürülmüş ve 1691 iskânına kadar burada konar-göçer olarak yaşamışlardır¹¹.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri'nin mukâta'a olarak teşekkülünün içtimaî durumlarını anlamak için bir takım bilgileri sunmakta yarar vardır. 16. yüzyılda Maraş ve Elbistan dolaylarında yaşayan, 1691'de ise Adana'da Ayas, Kınık ve

---

⁷ F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 176.

⁸ Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri: Türkmenler Üzerine Makaleler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2012, s. 93.

⁹ Faruk Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihden XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar)", *AÜTAD*, I/1, (1963), s. 30.

¹⁰ Zu'l-kadriyye, Dulkadriye isminin Arapça telaffuz biçimidir. Kayıtlarda daha çok bu isim kullanılmıştır. Bazı belgelerde ise *Dulkadirli İfrâzı* diye geçmektedir.

¹¹ İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenlerinin mukâta'alaşma süreci ileriki bölümde detaylı olarak anlatılacağından burada ayrıntısına girilmemiştir.

Berendi kazâlarına iskân ettirilen İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri, yerlerini benimsemek konusunda zorlanmışlar ve 18. yüzyılda Rumeli, Batı Anadolu, Bozok, Niğde, Maraş taraflarına dağılmışlardı. Yerleşik hayata geçmek konusunda pek de istekli olmayan bu Türkmenlerin konar-göçer hayatları, 19. yüzyılda Fırka-i Islâhiye çalışmalarına kadar sürdü¹².

Sonuç olarak, Dulkadirli Türkmenleri'nden herhangi bir sebeple ayrılmış konar-göçer teşekküllerin mukâta'alaşma süreci ve bu sürecin sonrasında mukâta'aya bağlı olan Türkmenlerin durumu hakkında bir inceleme yapılmıştır. Dulkadirli Türkmenlerinin bir kolunun Maraş, Çukurova ve hatta Anadolu ve Rumeli'ye kadar uzanan tarihini incelemek kuşkusuz önemlidir. Maraş ve Elbistan bölgesinde yaşayan bu konar-göçerler, 1691 yılında bir iskân sürecine girmişler ve imparatorluğun geneline yayılan iskân siyâsetinden etkilenmişlerdi. İskân edildikleri bölgelerde otoriteye karşı ortaya koydukları tavır ve sonrasında yaşananlar tezimizin ana konusunu meydana getirmiştir.

III. KAYNAKLAR

Bu tezin hazırlanması sırasında ikincil kaynaklar olabildiğince taranmış ve konusu bu tezi ilgilendiren eserler değerlendirilmeye alınmıştır. Ancak, ikincil literatürde doğrudan bu Türkmenleri ilgilendiren bir çalışma bulunmamaktadır. O nedenle, arşiv kaynaklarından İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri ve mukâta'ası ile ilgili olanları taradık ve tezimizde kullandık.

---

¹² Cevdet Paşa, *Tezâkir*, yay. Cavid Baysun, TTK, Ankara 1986, 27. Tezkire'de Fırka-i Islahiye'nin Çukurova'da yaptığı iskân ile ilgili detaylı bilgi bulunmaktadır.

Maliyeden Müdevver Defterler tasnifi'nde 1427-1927 yılları arasına tekabül eden 26.000 defter bulunmaktadır. Bu defterler mâlî ve idârî konuları içermektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi'nde yer alan tasnife göre 220 adet konu başlığı çerçevesinde tasnif yapılmıştır¹³. Tezimizde esas kaynak olarak belirlenen defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan “8458 Numaralı Maliyeden Müdevver Defteri”dir. Bu defter 375 sayfadan oluşmaktadır. İçerisinde Çukurova'ya iskânı yapılan konar-göçerler ile ilgili kayıtlar yer almaktadır. Lekvanik, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye, Danişmendlü Türkmenleri ve bazı Yörükler hakkında bilgi içermektedir. Bunun dışında, bu defterde Rakka, Hama ve Humus iskânları hakkında da bilgi bulunmaktadır. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri hakkında 1691-1750 yıllarına ait ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. 1691'de İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin iskânına ait ayrıntılı bilgi veren önemli bir kaynaktır. 8458 numaralı bu defterin eksik kaldığı bölümler için, diğer Maliyeden Müdevver defterlerine de müracaat edilmiştir.

Taşra da yer alan şehirlerin tarihini incelemek amacıyla başvuru alan en önemli kaynaklar olan Şer'iyye Sicilleri bir diğer önemli kaynaktır. Milli Kütüphane'de yer alan 150 adet Adana Şer'iyye Sicilleri'nden dönemimizi ilgilendiren defterler olabildiğince taranarak konumuzla ilgili olan belgelerden yararlandık.

Bu defterlerin dışında, Mühimme Defterleri, Şikâyet Defterleri ve diğer defter türleri ile yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çeşitli tasnifler içerisinde yer alan belgelerden yararlandık.

---

¹³ Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, s. 304-310.

I. BÖLÜM

17. YÜZYILDA İFRÂZ-I ZU'L-KADRIYYE

1.1. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin Anlamı ve Ortaya Çıkışı

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye, Dulkadirli Türkmenlerinden ayrılmış olan konar-göçer gruplar için kullanılan bir kavramdır. Dulkadirli Türkmenlerinin sayıca kalabalık olması onların zamanla ikiye ayrıldıklarına ve bir kısmına bu ayrılıktan dolayı İfrâz-ı Zu'l-kadriyye denildiği tespit olunmaktadır¹⁴. Bu Türkmenlerin kendi kendilerine mi ayrıldıkları yoksa bir devlet politikası sonucu mu oluştukları hakkında kesin bir bilgiye rastlayamadık. Buradan ortaya çıkan sonuç, “İfrâz-ı Zu'l-kadriyye” kavramı, bu teşekküllerin Dulkadirli Türkmenlerinden olduklarını vurgulamakta ve “İfrâz” kelimesi ise onların içerisinde ayrıldıklarını kesin bir biçimde ortaya koymaktadır.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri, 16. yüzyılın ikinci yarısında mukâta'alaşma sürecine girdi. Ancak net bir tarih vermek için yeterli belge tespit edilememiştir. 16. Yüzyıl Adana tapu tahrir defterlerinde¹⁵ İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin 16. yüzyılı ile ilgili kayda rastlanmamıştır. 1563 Maraş Tapu Tahrir Defteri'nde ise cemaatlerin ismi bulunuyor olsa da İfrâz-ı Zu'l-kadriyye ismine rastlanılmamıştır¹⁶.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarında da İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin ortaya çıkışı ile ilgili bir veriye ulaşılamamıştır. Bu nedenle, 1563 tarihinden sonra İfrâz-ı

---

¹⁴ T. Gündüz, “Dulkadirli Türkmenleri”, s. 454. Cengiz, Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1963, s. 15.

¹⁵ 16. Yüzyılın Adana Tapu Tahrir Defterleri, Prof. Dr. Yılmaz Kurt tarafından yayınlanmıştır. Bkz: Yılmaz Kurt, *Çukurova Tarihinin Kaynakları I: 1525 Tarihli Adana Mufassal Tahrir Defteri*, TTK, Ankara 2004; Yılmaz Kurt, *Çukurova Tarihinin Kaynakları II: 1547 Tarihli Adana Mufassal Tahrir Defteri*, TTK, Ankara 2005; Yılmaz Kurt, *Çukurova Tarihinin Kaynakları III: 1572 Tarihli Adana Mufassal Tahrir Defteri*, TTK, Ankara 2005.

¹⁶ Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, OTAM Yayınları, No: 1, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1988; İbrahim Solak, *16. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Akçağ Yayınevi, Ankara 2004.

Zu'l-kadriyye kavramının kullanıldığı ve bu teşekkülün mukâta'a haline getirildiği düşünülebilir. Nitekim İfrâz-ı Zu'l-kadriyye ile ilgili tespit edebildiğimiz en eski tarih 1576'dır¹⁷. Bu iki düşünceden ortaya çıkan sonuç 1563 – 1576 tarihleri arasında mukâta'a haline dönüştürüldüğü ya da isimlendirildiğidir. Ancak, bunu doğrulayacak kat'î bilgilere sahip değiliz.

1576'daki ilk kayıttan anlaşıldığına göre, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye ve Tevâbi'i Mukâta'ası'nın nâzırı olan kişi Dergâh-ı Âlî müteferrikalarından Ali iken, mukâta'a Tutakoğlu Ramazan isimli bir kişiye emânet usûlüyle verildi. Ali ve Ramazan'ın arasındaki hesap anlaşmazlığına dair Maraş beylerbeyine ve kadısına hüküm gönderildi¹⁸. Böylece, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenler mukâta'alaşmış ve emânet usûlüyle idare edilmişti.

Aynı belgeden, Yıvalı ve Ulu Fakihli cemaatleri de İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye bağlı görünmektedir. Bu cemaatler, mukâta'a emînlerinin fazla akça tahsil ettiklerinden dolayı şikâyette bulundular. Bunun üzerine, her 300 koyuna beşer akça resm-i ağıllarının olması gerektiğine dair Maraş beylerbeyine ve kadısına hüküm gönderildi¹⁹. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin mültezimi olan Ramazan emânet usûlüyle bu mukâta'ayı idâre ederken Tacirli Cemaati'nin vergisini Ramazan isimli bir kişiye icâra verdi. Ancak, icâra verdiği kişi ödemesi gereken vergiyi hazineye ödemiş, mukâta'a emîni Ramazan vergiyi kendisine değil de hazineye ödediği için diğer

---

¹⁷ MAD, No: 7534.

¹⁸ MAD, No: 7534, s. 290, B-2. (3 Safer 984/2 Mayıs 1576).

¹⁹ MAD, No: 7534, s. 732, B-2. (7 CA 984/2 Ağustos 1576). Aynı hükmün Çakal Demircilü Cemaati'ne de hüküm yazılması için Maraş beylerbeyi ve kadısına hüküm gönderildi.

Ramazan'ın idâresine müdâhale etti. Ramazan'ın şikâyeti üzerine Maraş beylerbeyine ve Ayntab kadısına hüküm gönderildi²⁰.

Ramazan'ın İfrâz emînliği döneminde şikâyetler devam etmekteydi. Ramazan bu defa da Hâvâss-ı Hümâyûn re'âyâsından Azimet Cemaati'nden Mehmed isimli bir kişinin şikâyetine konu oldu. Mehmed'in cemaatinin ahalisinden rüsûm-ı rai'yyet talep etmiş vermediği için de Mehmed'in 450 sikke florisini almış ve 1 ay hapse mahkûm etmişti. Mehmed hapisten çıkar çıkmaz şikâyette bulundu. Bunun üzerine Adana ve Kınık beyi ile Andırın ve Kınık kadılarına hüküm gönderildi²¹. Bir başka hüküm de ise Zu'l-kadriyye hâsslarına balı Kara Firuzlu Cemaati ahalisinden Musa, Yakub ve Mustafa isimli kişiler İstanbul'a gelmişler ve doğancıbaşılar için toplanan yem ve yemekliklerin subaşılar tarafından kendilerinden fazladan alındığına dair şikâyette bulunmuşlardı. Bunun üzerine zararın telafisi için Andırın, Kınık ve Güvercinlik kadılarına hüküm gönderildi²².

Sonuç olarak, bir şekilde Dulkadirli Türkmenlerinin ana kolundan ayrılmış bu kolun ortaya çıkışı konusunda elimizde kesin verilere ulaşamadık. 1576 tarihinde İfrâz-ı Zu'l-kadriyye ve Tevâbi'i Mukâta'ası'nın bulunduğunu somut belgeler ile tespit edebildik. "İfrâz-ı Zu'l-kadriyye isminin ise 1563-1576 yılları arasında ortaya çıktığını düşünmekteyiz. Bu belgeler, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin nasıl oluştuğuna dair bilgi vermemektedir. Ancak, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenlerinin 1576 yılında mukâta'a haline dönüştüğünü ve ortaya çıkışının daha eski olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Öte yandan, 16. Yüzyıla ait bu kayıtlar İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin 16. Yüzyılın ikinci yarısında Maraş, Elbistan, Kınık, Andırın ve Güvercinlik

²⁰ MAD, No: 7534, s. 873, B-2. (9 CA 984/4 Ağustos 1576).

²¹ MAD, No: 7534, s. 1262, B-1. (16 Ramazan 984/7 Aralık 1576).

²² MAD, No: 7534, s. 1262, B-2. (17 Ramazan 984/8 Aralık 1576).

dolaylarında olduğuna dair ipuçları vermektedir. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenlerinden vergi toplanması konusunda idârî sıkıntılarının yaşandığını da gözlemlemekteyiz. 1576 tarihinden itibaren 17. Yüzyılın başlarına kadar İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin durumunun ne olduğu hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

1.2. 1691 İskânına kadar İfrâz-ı Zu'l-kadriyye

Bu dönemde İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri hakkında ortaya çıkan belgeler, esas itibariyle mukâta'a kayıtlarıdır. Türkmenlerin vergileri, mukâta'a usûlüyle toplanmaktaydı. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası'nın gelirlerini, cemaatlerin başta adet-i ağnâm vergileri olmak üzere rüsûm-ı ra'iiyetleri oluşturmaktaydı²³. Mukâta'a, 17. yüzyılın başlarında Haleb Hazinesi'ne bağlıydı²⁴ ve iltizam veya emânet usulü ile işletilmekteydi ve 17. yüzyılın ilk yarısında başka mukâta'alar ile birlikte iltizama verilmişti.

17. yüzyıla ait tespit edilebilmiş Kasım 1604 tarihli en eski belgeye göre iltizama alınmayan bu mukâta'a'nın 1011/1603 yılına ait mâl-ı mîrîsinin toplanması için İshak Kapıcı ile Topal Ali memur edilmişti. Mukâta'anın yıllık ilk taksiti 509.833 para iken bunun ancak 154.883 parası hazineye teslim edildi²⁵. 1605 Nisan ayında İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası'nın gelirlerini toplamaya memur olan kişi Mehmed Bey'di²⁶.

1026/1617 tarihinde İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası yıllık 201.898 akça ve *Resm-i Bennak Mukâta'ası* 33.750 akça olmak üzere Vali Hasan Paşa'nın

²³ Hasan Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı*, Dulkadiroğlu Belediyesi, Kahramanmaraş 2014, s. 311.

²⁴ Bkz: MAD, No: 4176, s. 52.

²⁵ H. Arslan, a.g.e, s. 312. Düz mantık ile düşünüldüğünde, mukâta'anın 1.019.666 paralık bir geliri olduğu anlaşılabilir.

²⁶ H. Arslan, a.g.e, s. 312.

adamlarından Mehmed Ağa ve diğer Mehmed Ağa'nın uhdelerindeydi. 1027/1618 tarihinde ödemeleri gereken meblağ 235.648 akça idi ve Haleb Hazinesi'ne ödemelerini yapmışlardı²⁷. Aynı yıl, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası'na 240.000 Osmanlı akçası zam yapıldı. Böylece, yıllık 3 yük 40.000 (340.000) akçaya ulaşan Zu'l-kadriyye İfrâz Mukâta'ası, 12 Mayıs 1618'de Kayseri Yeniçeribaşısı Murad Ağa'nın uhdesine, 3 yıllığına, toplamda 10 yük 20.000 akçaya iltizâma verildi. İfrâz mukâta'asından senelik 73.006 kuruş, *Resm-i Bennak Mukâta'ası*'na eklendi. Ayrıca, 1026/1617 senesi ulûfeleri de 1027/1618 senesi mâl-ı mirîsinden karşılanacaktı²⁸.

1034/1625 senesinde İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası *Maktu' Maraş cizyesi* gibi başka kaynaklar ile beraber yıllık 90.000 akçaya ulaşmış ve Mustafa (bin) Mehmed isimli bir kişiye deruhte edilmişti²⁹. Haleb Hazinesi'ne bağlı görülen mukâta'a ifrâz edilerek 1037/1627 tarihinde Muhasebe-i Evvel Kalemî'ne bağlandığında yıllık geliri 411.000 akça idi³⁰. Eski Maraş Beylerbeyi Bekir Paşa ve Silahdarlar Bölüğü'nden Rum Mehmed Paşa'nın kardeşi Ali ile birlikte emanet usulüyle bu mukâta'ayı idare etmişlerdi. Bu tarihlerde Çakallı Dokuzu Cemaati, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'den ayrılarak Rişvan Mukâta'ası'na ilhak olundu³¹.

1632 – 1633 yıllarında Sipâhi Balı Mehmed, Adet-i Ağnâm-ı İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası'nı deruhde etmişti. 11 Eylül 1632'den itibâren bu mukâta'ayı deruhte etti. Mukâta'anın 420.000 akça yıllık mâl-ı mirîsi bulunmaktaydı. 1632'de

---

²⁷ Gaziantep Şer'iyye Sicili, No: 10, s. 393.

²⁸ Gaziantep Şer'iyye Sicili, No: 10, s. 391-392.

²⁹ H. Arslan, a.g.e, s. 312.

³⁰ MAD, No: 300, s. 147.

³¹ H. Arslan, a.g.e, s. 312; MAD, No: 300, s. 147-8.

Balı Mehmed 420.000 akçanın 404.412 akçasını topladı. 1633 yılında ise 365.625 akça toplayabildi. Bu yıllarda, mukâta'a, Haleb Hazinesine bağlı idi³².

Haleb Hazinesine bağlı İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenlerinden mukâta'aya Cerid, Avcı, Meki (?), Kara Süleymanlı, Karaca Arablı gibi cemaatler İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenlerindedir ve rüsûmları Seyyid Hasan ve diğer Hasan isimli kişiler tarafından toplanmaktaydı³³.

Aynı yıl, Adana'da *Mukâta'a-i İfrâz-ı Berendi ve İfrâz-ı Kınık* adıyla bir mukâta'a görünmektedir. Yıllık 9.000 kuruş vergisi olan bu mukâta'a da Haleb Hazinesine bağlı idi. 1691 iskânı sırasında Kınık ve Berendi'de sâkin olan İfrâz cemaatlerinin olduğunu bilmekteyiz. Berendi'den ayrı olarak kayıt edildiği görünen bu mukâta'anın İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenlerini ifade ettiği düşünülebilir. Bu kayda bakılırsa, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinin bir kısmının 1633 yılından beri burada yaşadığı ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır³⁴.

Bu dönemdeki kayıtlarda İfrâz Türkmenlerinin mukâta'a olarak satışı devam etti. Farklı kişilere farklı zamanlarda iltizâm edildiğini belgelerden öğrenmekteyiz. Ancak, Mukâta'anın idârî yapısı hakkında kesin bir bilgiye rastlayamadık. Örneğin; 22 Ağustos 1633 tarihli arzıhalde, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'yi İbrahim isminde birisi ber-vech-i peşîn istemektedir. 45.000 akça peşin karşılığında İbrahim'e emâneten verilmesi kararlaştırıldı³⁵.

İfrâz Türkmenleri, *İfrâz-ı Zu'l-kadriyye ve Tevâbi'i Mukâta'ası* ismiyle kayıtlarda geçmektedir. İfrâz Mukâta'ası, Maraş Güherçile Bedeli Mukâta'ası ile

³² MAD, No: 4176, s. 48-52.

³³ MAD, No: 300, s. 198. Bu kişiler topladıkları vergiyi Haleb Hazinesi'ne teslim ettiler.

³⁴ MAD, No: 4176, s. 48.

³⁵ BOA, AE. IV.Murad Belgeleri. No: 300.

birlikte Bozulus voyvodası Gürcü Nebi Ağa idare etmekteydi. İki mukâta'anın yıllık geliri 10.123 tam kuruştu³⁶.

İfrâz Türkmenleri mukâta'ası, yüzyılın ikinci yarısında Valide Sultanlara hâss olarak tayin edilmişti. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası, 1661 yılında *Maraş Güherçile Bedeli Mukâta'ası* ile birlikte 11.537,5 tam kuruş gelire sahipti³⁷.

İfrâz Türkmenlerinin şikayetleri bu dönemde belgelere yansımaktaydı. Bu belgelerden İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenlerine bağlı cemaatlerin kim olduklarını tespit edebilmekteyiz. 21 Aralık 1663'de Valide Sultan Havâssı kethüdası Mustafa'nın arzında, İfrâz Zu'l-kadriyye Havâssı'na tâbi Çakallı Dokuzu Cemaati'nin kethüdalığının tekrar Mustafa isimli bir kişiye verilmesi arz edilmişti³⁸. Kara Hüseyinli Cemaati'nden Hüseyin ve kardeşi Abdülkâdir ve Hacı Mehmed'in arzında, Sarıca bölükbaşlarından Mansur Bölükbaşı isimli bir kişi, Himmet adlı birisinin çobanının kafasına silah ile vurup bir dişini kırmıştı. Bununla kalmayıp 18 koyununu telef etmiş ve çokça erkek koyununu da gasbetmişti. Abdulkadir'in de eşyalarını çalmış, Hacı Mehmed'in 1.000 kuruşu ile beraber Kara Hüseyinli Cemaati'nin iki yüz kadar koyununa da el koymuştu. Yaptığı bu eşkıyalık faaliyeti üzerine Maraş kadısına ve İfrâz voyvodasına 1665 yılında hüküm gönderildi³⁹.

Sivas Beylerbeyi'nin İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye bağlı Maraşlı Cemaati üzerine haksız yere vergi koyması nedeniyle Valide Sultan'ın kethüdası Mehmed'in⁴⁰ arzına karşılık hüküm gönderildi⁴¹. Diğer yandan, Bayalakoğulları denilen Mustafa, Ali ve

---

³⁶ H. Arslan, a.g.e, s. 313.

³⁷ H. Arslan, a.g.e, s. 313.

³⁸ BOA, İE. TZ, No: 2/171

³⁹ MD. No: 95, s. 85, Hüküm No: 591, 3-12 Ağustos 1665.

⁴⁰ Mehmed'den sonraki kethüda Mustafa idi. A. {DVNSSKT.d No: 7, s. 42, Hüküm No: 166.

⁴¹ MD. No: 95, s. 92, Hüküm No: 649.

Abdurrahman Havâss-ı Hümâyûn'dan⁴² 40-50 kadar adamı vakıf reayası olarak göstermeye çalışıp vergi vermelerini engelliyorlardı. Bunun üzerine, kethüda Mehmed durumu bildirdi. Haleb, Maraş ile Adana beylerbeyine ve kadılarına 1665 Ekim başlarında hüküm yazıldı⁴³.

Valide Sultan Havâssı'na tâbi olan İfrâz Türkmenleri Mukâta'ası, 29 Ağustos 1688 tarihinden itibaren Vezir Ali Paşa'ya hâss tayin olmuş ise de⁴⁴ bir süre sonra Havâss-ı Hümayun'a dâhil edilmişti⁴⁵. Böylece, İfrâz Türkmenlerini voyvodalar yönetmekte ve vergileri de voyvodalar tarafından toplanmaktaydı.

1683 yılında başlayan Avrupa'daki savaşlar tüm şiddetiyle devam ederken, Osmanlı Devleti Anadolu'dan da asker toplama işine girişerek bununla ilgili hükümler göndermekteydi. Türkmenler de asker olarak yazılmaktaydı. Ocak 1690'da seferlerde bulunması amacıyla konar-göçer cemaatler elişer kuruş maaş ile asker yazıldı. Asker yazılan Türkmen gruplarından birisi de İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleriydi. Süvari olarak yazılan İfrâz Türkmenlerinin boybeyleri, kethüdaları ve iş erleri de dâhil olmak üzere 200'den fazla İfrâz Türkmeni kayıt edildi⁴⁶.

---

⁴² 1088/1677-8 tarihinde de Vâlide Sultan hâslarından. A. {DVNSSKT.d No: 7, s. 43, Hüküm No:168-170.

⁴³ A. {DVNSSKT.d No: 6, s. 165, Hüküm No: 774, (Evasıt-ı C 1078/28 Kasım-7 Aralık 1667).

⁴⁴ MAD, No: 7028, s. 96. Ali Paşa'ya ayrıca Bozdoğan-ı İç İl ile Siroz ve Tevâbi'i Mukâta'aları da aynı yıl hâss ta'yîn edildi. (5 ZA 1099/1 Eylül 1688)

⁴⁵ Özcan Tatar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eşkıyalık Olayları ve Aşiret İskânı (1691-1750)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2005, s. 97.

⁴⁶ Bu isimlerden bazıları şunlardı: Emirzaoğlu Mirza Bey, Emirzaoğlu Hacı Mahmud Bey, Bekir Kethüda, Hacı Hızır oğlu Hacı Abdurrahman Kethüda, Dağlı İsmail Kethüda, Adamcıl Kısır, Seyf oğlu ( ) oğlu, Aydınlı Monla Ahmed Kethüda, Pir Sultanoğlu Hüseyin Kethüda, Okçulu Bölükbaşı oğlu, Bidil oğlu Hasan Bey, Çolak Osman Kethüda, Hacı Mehmed Kethüda, Toruk Çalabverdi Kethüda, Kılıçcı Ali Kethüda, Botur Kethüda oğlu, Musa Kethüda oğlu Mehmed Kethüda, Musa Kırılı Ali Kethüda, Keke Hacı Himmet Kethüda, Hindî Kethüda oğlu, Abdallu Koca Bey, Hindî Kethüda oğlu, Keke Hacı Himmet Kethüda, Kör Yusuf Kethüda oğlu Yakub Kethüda, Küçük Abdallu oğlu Kadı oğlu, Ovacıklı Ağa Beyoğlu, Tacirli Koca Kethüda, Çakal Demirelül Kethüdası Yunus Kethüda, Bostancı Cemaati Kethüdası, Turşir Cemaati Kethüdası ile toplamda 200 nefer. Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 86-87.

Yapılan sefer çağrısına uymayan Kara Hüseyin Ceridi'ne tâbi Karalar Aşireti'nden Hacı İsmail ile Aydınlu Cemaati'nden Monla Ahmed'e karşı İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodası Abdullah gönderildiyse de mukâvemet ettiler. İfrâz voyvodası Abdullah'ın çadırını basarak devlete ait olan 5.000 kuruştan fazla eşyayı yağmaladılar. Abdullah'ın arzı üzerine Rakka beylerbeyisi ve bölge idârecileri görevlendirildi⁴⁷. Aynı yıl, Anadolu'daki cemaatlerden asker istenilmeye devam edilerek İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinin de sefere iştirak etmesi ve bu askerlerin sefere gelmek üzere Edirne'ye nakledilmesi istendi⁴⁸. Türkmen beylerine hâlen sefere katılmadıklarından dolayı sefere acil gelmeleri için tekrar hüküm gönderildi. Ayrıca, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmeni Aşiret Beyi Hacı Mahmud bu iş için görevlendirildi⁴⁹.

1102/1690 yılında İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası ile *Maraş Güherçile Bedeli Mukâta'ası*'nın⁵⁰ yıllık vergisi 2 Yük 37.714 akçalık peşin ile Adana sakinlerinden Fazlızade Mahmud Ağa tarafından deruhde edilmiş fakat 10 Rebi'ü'l-evvel 1102/11 Ocak 1691 iskâmı nedeniyle 3.695 kuruşunu ancak tahsil edebilmişti. Mahmud Ağa'nın geriye kalan 2 yük 5.686 akçayı tahsil ettikten sonra elinde olan makhûzunun kayıttan düşülmesine karar verildi⁵¹.

17. yüzyılın sonlarında Osmanlı hazinesine 1.680.000 akça gelir sağlayan İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası, 1102/1690'da Muhasebe-i Evvel Kalemi

---

⁴⁷ Ö. Tatar, a.g.t, s. 170.

⁴⁸ MD. No: 100, s. 9-10, Hüküm No:24.

⁴⁹ MD. No: 100, s. 29, Hüküm No: 88, 08 – 17 Haziran 1690.

⁵⁰ H. Arslan, a.g.e, s. 314.

⁵¹ MAD, No: 10227, s 13.

denetiminde iken 1107/1696 senesinde Valide Sultan haslarına dâhil edilmesi nedeniyle 1698’de Haslar Mukâta’ası Kalemî’ne bağlanmıştı⁵².

1.3. İfrâz-ı Zu’l-kadriyye Türkmenleri’nin 1691 İskânı

Osmanlı İmparatorluğu’nun iskân politikasının bir sonucu olarak İfrâz-ı Zu’l-kadriyye Türkmenleri 10 Rebi’ü’l-âhir 1102/11 Ocak 1691 tarihli karar ile Çukurova’da Ayas, Kınık ve Berendi nâhiyelerindeki boş arazilere yerleştirilmesi planlandı. İfrâz-ı Zu’l-kadriyye Türkmenlerinden 1303 hâne bu bölgede iskân edildi. İskân sırasında, 1303 haneli İfrâz-ı Zu’l-kadriyye Türkmenlerine tâbi 56 cemaatin 36 cemaati zaten daha önceden burada yaşamakta olup zaman içerisinde bölgelerini terk eden cemaatlerdi.

1691 iskânında asıl mesele, konar-göçer olarak yaşayan reyanın iskânını sağlayabilmektir. Çünkü konar-göçer reyanın yerleşik hayata geçmesi, düzenli vergi toplamak ve kolaylıkla kontrol edebilmek anlamına gelmekteydi⁵³. 1691 iskânı için yazılan fermana bakıldığında devletin politikası açık bir şekilde görülmektedir:

10 Rebi’ü’l-âhir 1102/11 Ocak 1691 tarihli fermanında iskânın ana nedenleri bir bir sıralanmıştır. Adana Sancağı’nda Demirkapı’dan⁵⁴ Misis’e kadar olan arazinin⁵⁵ ahalileri tamamen dağılmış ve perişan olmuşlardır. Bu nedenle bölgede reaya kalmamış ve bölge harap bir duruma düşmüştür. Bölgede eşkıyalık faaliyetleri yoğun olarak yaşanmakta olup eşkıya bölgeden gelip geçen reayaya zarar

---

⁵² H. Arslan, a.g.e, s. 313-314.

⁵³ C. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü*, s. 46.

⁵⁴ Misis yolu üzerinde bulunan Kurd Kulağı Köyü’nün doğusunda bulunan yerdir. Önceden buraya *Babü’l-Melik* adı verilmekteydi. Şimdiki zamanda buranın adı *Karanlık Kapı* olarak geçmektedir. F. Sümer, *Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihden XVI. Yüzyılın ikinci yarısına kadar)*, s. 39.

⁵⁵ İskân edilecek cemaatin arazi sınırları Gurre-i Cemaziye’l-âhire 1102/2 Mart 1691 tarihli bir sınıname ile belirlenmiştir. Y. Kurt, *Çukurova Tarihinin Kaynakları III*, s. 428-429.

vermektedir. Bu nedenle, hem bölgenin yeniden imâr edilmesini hem de yoldan gelip geçenler için bölgenin güvenli olmasını sağlamak amaçlanmaktadır. 1303 haneli İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri cemaatleri Ayas, Berendi ve Kınık kazalarında önceden bu bölgeye gelip yerleşmişlerdir⁵⁶.

Bölgedeki Türkmenlerin oldukça fakir olmaları dolayısıyla *tekâlif-i 'örfiyye ve şâkkadan* muaf olmaları neticesinde, sakin oldukları mahallerdeki arazilerde ziraat ile meşgul olmaları ve hâsıl eyledikleri mahsûlattan beşte bir veya yedide bir oranında vergi vermeleri gerekmektedir. Bağ, bağçe ve bostanları için de *arazi haracı* adıyla vergi vereceklerdir. Daha sonra, yol kesen eşkiyadan bölgeyi koruyarak gelip geçen yolcuların güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmaları istenmiştir. Bu şartları sağlamaları karşılığında, avarız-ı divaniye, baş haracı, bennak, hil'at baha gibi bütün *tekâlif-i örfiyye ve şâkkadan* muaf olmaları kararlaştırılmıştır. Ayrıca, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinden olup tasarruflarında arazi olmayan 20 kadar konar-göçer cemaatten Ayas, Kınık ve Berendi'deki arazilerin tasarrufuna talip olanlar olur ise, onlar da sakin olan reayanın şartlarına tâbi olacaklardır⁵⁷.

6 Şubat 1691'de İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Cemaatleri'nin iskân edilmesi meselesinde öncelikli olarak sınır belirlenmesi yapılmıştır. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye reayalarının iskânı ve vergilerinin toplanması meselesi için Dergâh-ı 'Âlî kapucubaşlarından Yeğen Mehmed Ağa tayin olunmuştur⁵⁸. 7 Cemaziye'l-evvel

---

⁵⁶ 663 haneli Ayas, Kınık ve Berendi'de sâkin olan İfrâz-ı Zu'l-kadriyye reayası ile 640 haneli sipahi reayası bu bölgede sakin idiler. Bu bölgede sakin olan İfrâz reayası ile sipahi reayası hakkında cemaatlerinin isimlerinden kaç haneye kadar oluştuklarına dair kayıt bulunmaktadır. MAD, No: 8458, s. 42-43.

⁵⁷ MAD, No: 8458, s. 44-45, 128-130 (10 R 1102/11 Ocak 1691); MD. No: 100, s. 123, Hüküm No: 466 (Evasıt-ı R 1102/12-21 Ocak 1691). Bir sureti de; Y. Kurt, *Çukurova Tarihinin Kaynakları III*, s. 434 (Evahir-i Cemâziye'l-âhir 1102/22-30 Mart 1691).

⁵⁸ MAD, No: 8458, s. 50. (11 Ş 1102/10 Mayıs 1691).

1102/ 6 Şubat 1691 senesinde Dergâh-ı Ali Kapucubaşlarından Yeğen Mehmed Ağa ile Adana, Ayas ile Kınık ve Berendi ve Payas kadılarına hitâben yazılan fermânda;

*İfrâz-ı Zu'l-kadriyye re'âyâsın fi-ma-ba'd Türkmanlıktan çıkub*⁵⁹ Ayas ma'a Berendi ve Kınık kazalarında sakin olup ziraat ile uğraşarak hâsıl eyledikleri mahsullerinin 1/5 veya 1/7 oranında öşürlerini devlete vergi olarak vereceklerdir. Demirkapı'dan Misis'e varınca gelip geçen yolcuları eşkıyadan koruyarak vergilerden muaf olacaklardır. Ayas, Berendi ve Kınık kazalarının eski sınırları yeniden belirlenecektir. Adana kadısı vekili, mütesellimi vekili, a'yân-ı vilâyetden Şeyhzâde Mehmed Efendi ve biraderi Mahmud Ağa, Ramazanoğlu Mehmed Sadık Bey, Nakîbü'l-eşrâf kaymakamı Es-seyyid Mustafa Ağa, Adana Serdârı Mehmed Çavuş, Kethüdâyeri vekili olan El-hâcc Hamza Ağa, Misis kadısı ve mütevellisi Veli Ağa, İmamı Abdullah Efendi ve hatibi Ahmed Efendi ve bilirkişi olan ihtiyarlar ile kazaların eski ahâlisinin insanlarıyla bir komisyon kurulmuş ve çalışmalara başlanmıştır. Kazaların sınırlarının belirlenilmesi amacıyla;

Misis Kasabası'nın güneyinde Cebelü'n-Nur yakınlarında toplanılmıştır. Bu toplantı sonucunda, Ceyhun Nehri'nin batı tarafı, Adana Kazası'na bağlı Yüregir kazasıdır. Doğu tarafı ise Berendi kazası toprağıdır.

Ardından, Demirkapı'ya geçilerek tekrar toplantı yapılmıştır. Yüregir ve Berendi kazalarının güneyi Demirkapı'dan denize kadar olan kısımdır. Doğu tarafından Turunçlu'ya, oradan da Gözenek'e ulaşarak son bulur. Demirkapı tarafında ise Büyük Manend sınırlar dâhilinde kalmıştır. Çeyrek saatlik mesafededir. Demirkapı ve Büyük Manend Halep toprağıdır diye kararlaştırmışlardır.

---

⁵⁹ Bu ifade ile Türkmenlikten çıkmak, konar-göçer hayattan yerleşik hayata geçmek olarak düşünölmelidir.

Ardından Kınık Kazası yanında olan İsneyn Pazarı yakınındaki Karaçay denilen Su Boğazı'na geçmişlerdir. Bu bölgeyi iyi bilen bölgenin ahalilerinden El-hâcc Yusuf, İmam Veli Efendi, Hacı Osman Ağa, Hacı İsa oğlu Molla Mehmed, Kara Solak, Hacı Hüseyin Efendi, Hacı Mehmed, Taviloğlu Molla Veli, El-hâcc Halil, İbrahim Efendi, Molla Salih, Yakub, Kara Mustafa ve diğer bilirkişiler ile toplantı yapılmıştır. Bu toplantıya göre, kazaların eski sınırı şu şekilde belirlenmiştir:

Doğu tarafı Gözenek'den Sıra Çınar'a, oradan da İdrak Bocası'na, oradan da Kara Göl'e, oradan Hacı Beli'ne, oradan Sorkun'a, oradan Cebel-i Hınzır'a, oradan Temer Taş Gediği'ne, oradan Gölceğiz'e, oradan Türkî Makbereliği civarında olan gediğe, oradan Atçak Kaya'ya, oradan Kızıldağ'a, oradan Avcı Beleş'i'ne, oradan Alagöz tarafına, oradan Hacı Kulu Köprüsü'ne, oradan Humus Çayı'na, oradan Ceyhun Nehri'ne ulaşarak son bulur. Ayrıca, İsneyn Pazarı'nın yarısı Maraş toprağı, diğer yarısı ise Kınık toprağı olarak Adana Sancağı'na bağlıdır. Çeyrek saatlik mesafededir. İçlerinde Maraş timar sahiplerinin toprakları vardır. Bu kazaların kuzey ve batı tarafları Ceyhun Nehri olup denize kadar olan yerler Berendi ve Ayas toprağı olarak belirlenmiştir⁶⁰.

Sınırları belirtilen arazinin ne durumda olduğu merkezden kontrol edilmiş ve beytü'l-mâl arazisi olduğu görüldü. Havâss-ı Hümâyûn görevlileri, vezirler, beylerbeyileri, mirliwa, zeamet ve timar sahipleri tarafından müdahale edilmemesi istendi. Öşrleri ise Beytü'l-mâl tarafından toplanılacaktı. Başdefterdâr İsmail'in

---

⁶⁰ MAD, No: 8458, s. 48., Y. Kurt, *Çukurova Tarihinin Kaynakları III*, s. 428-429. (Gurre-i Cemaziye'l-âhire 1102/2 Mart 1691). Bu sınıramenin altında mührü bulunan kişiler şunlardır: Payas kadısı Mehmed, Kınık kazası müvellâsı Ali, Adana'da Berendi kasabası müvellâsı Mehmed, Misis ma'a Ayas ve Berendi kadısı Ali. Y. Kurt, *Çukurova Tarihinin Kaynakları III*, s. 429'daki 2. Kayıtta: "Timurkapu kurbunda Haleb toprağıdır dediğimiz Üzeyir toprağıdır ve İsneyn Bazarı'nda Maraş toprağıdır dediğimiz Kars Sancağı toprağıdır. Adana Kal'ası'nda mahfûz olan mufassal bile getirülmüşdi. Mürâca'ât olundukda hudûd zikir olunan yerler Kınık kazâsına tâbi' imiş. Bilinmesi için i'lâm olunmuşdur, fermân sultânımındır."

i'lâmıyla mufassal defteri getirilip kaydedilecektir⁶¹. Bu şartlar ile beraber İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatleri bölgeye gelmişler, ziraat ile meşgul olup bölgenin imârına çalışmışlardı. 10 Mayıs 1691'de, Yeğen Mehmed Ağa cemaatleri iskân ettirdiğinden dolayı İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinin vergilerini tahsile memur edildi⁶².

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinin, yerleşecekleri yerin sınırları belirlendikten sonra tahriri yapıldı⁶³. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye tâbi olan 56 cemaatten 1303 haneli 36 tanesi yapılan tahrire göre Ayas, Berendi ve Kınık'da daha önceden sâkin bulunmaktaydılar. Bu 36 cemaatten 17 cemaatin toplam hane sayısı ise 663'dür. Yine Ayas, Berendi ve Kınık'da sâkin olup sipahi reayası olarak kaydedilen 19 cemaatin toplam hâne sayısı 640'dır. Bunun dışında hane sayısı belli olmayan 20 konar-göçer cemaat ise Ayas, Berendi ve Kınık'a iskân edildiler:

TABLO 1. 1691 Yılında Ayas, Berendi ve Kınık Kazalarında İskân Edilen Cemaatler⁶⁴.

Sıra No	Cemaat Adı	Hane Adedi
1	Hüseyin Hacılı be-nâm-ı Esenli	60
2	Hüseyin Hacılı Sipâhizade	40
3	Mihmâdlu	30
4	İtcilü	30
5	Hacılı Karaman Sipahizâde	40
6	Hüseyin Fakihlü	60
7	Geke (Keke)	100
8	Çoblu	30
9	Yablaklu	30
10	Küçük Yablaklu	45
11	İsalu Ceridi	60
12	Şeyhlü Ceridi	40
13	Keçilü Karamanlu	30
14	Bostancı ma'a Tuzsuz	30
15	Karacalı	30
16	Obladanlı	5
17	Çakırlı	13
	YEKUN	663⁶⁵

⁶¹ MAD, No: 8458, s. 49; Y. Kurt, *Çukurova Tarihinin Kaynakları III*, s. 434. (Evâhir-i Cemaziye'l-âhir 1102/22-30 Mart 1691).

⁶² MAD, No: 8458, s. 50.

⁶³ MAD, No: 8458, s. 42-44.

⁶⁴ Bu cemaatler, 1691 iskânı sırasında Berendi ve Kınık'da sâkindiler.

TABLO 2. 1691 Yılında Ayas, Berendi ve Kınık Kazalarında İskân Edilen Sipâhî Reayaları⁶⁶.

Sıra No	Cemaat Adı	Hane Sayısı
1	Musa Fakihlü	60
2	Durak	40
3	Tatışlı	35
4	Davud Hacılı	20
5	Seğmenlü Karamanlı	45
6	Çakal Temürcilü	100
7	Avşarlu Karamanlusu	15
8	Dedelü Karamanlusu	10
9	Sarız Neccarlusu	60
10	Çıkrık Neccarlusu	30
11	Kâncı Ceridi	30
12	Dıgalı Ceridi	20
13	Kömür Ceridi	25
14	Şihablu Neccarlusu	30
15	Yüregir Dokuzu	40
16	Durabeğli	12
17	Kara Süleymanlu	30
18	Derzilü Ceridi	25
19	Kerevetlü	13
	YEKUN	640⁶⁷
	CEM'AN YEKÛN	1303

TABLO 3. 1691 Yılında Ayas, Berendi ve Kınık Kazalarında İskân Edilen Konar-göçerler.

Sıra No	Cemaat Adı
1	Kara Hüseyinlü ⁶⁸ Ceridi
2	Abdallu
3	Küçük ' Abdallu
4	Ela (Ala) Firuzlu
5	Kara Dedelü
6	Esenli Elcilısı
7	Kuşlu
8	Tâcirlü

⁶⁵ MAD, No: 8458, s. 42.

⁶⁶ Bu cemaatler, 1691 iskânı sırasında Berendi ve Kınık'da sâkindiler.

⁶⁷ MAD, No: 8458, s. 43.

⁶⁸ Kara Hüseyinlü Ceridi Cemaati'nin diğer adı Kara Hasanlu Cemaati olarak görünmektedir. Belgelerden anladığımıza göre, kâtibin Hüseyin'i Hasan gibi yazmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle biz, Kara Hüseyinli ismini kullanmayı tercih ettik.

9	Karaca Arablu
10	Çataldepe
11	Döngelölü
12	Bulanıklı
13	Ufacıklı
14	Huffman (Havfman)
15	Çakallı (Çakılı) Dokuzu
16	Mir İsalı (?)
17	Kızıllu
18	Arabistan
19	Kanlı Kavak ma'a Canlılu
20	Anamaslı

Ayas, Kınık ve Berendi'de sâkin olan cemaat reayası sipahilerinden baş haracı adına 12'şer akça bennak resmi, altışar akça mücerred resmi, 12'şer akça da kaftan baha alınmakta iken bunun yerine iki kuruş (80 akça) kaftan baha alınması zulüm olarak görülmüş ve fazladan vergi alınmaması gerektiği bildirilmiştir⁶⁹.

1.4. 1691 İskânı Sonrası İfrâz-ı Zu'l-kadriyye

1691 iskânından sonra Türkmenlerin iskân edilmesinin kısmen başarılı olduğunu görmekteyiz. İfrâz cemaatlerinin yerlerini terk etmelerinin önüne bir türlü geçilememiştir. Cemaatlerin iskân bölgelerinde tutulmaları için alınan önlemler ve firar etmelerinin ardından geri getirilmeleri sürekli sorun olmaktaydı. Belgelere yansıdığı üzere, bu çalışmalara kısa süreli başarı sağlamaktan öte gitmemektedir. İfrâz Türkmenleri vergi vermemek ve yaylak/kışlaklarına gitmek için devlet otoritesi ile yoğun bir mücadeleye girişmişlerdi. Bölgeyi eşkıyadan korumaları beklenen cemaatlerden bazıları, yaz ayları geldiğinde, iskân bölgelerini bırakıp yaylaya çıkarak güvenlik zafiyetine sebebiyet verdiler.

---

⁶⁹ MAD, No: 8458, s. 43.

İskânın yılı dolmadan bazı cemaatler Göksun, Mağara, Ördekli ve Sarus adlı yaylalara çıkmışlardı. İskân şartlarının ihlali anlamına gelen bu durumu, Diyarbakır Valisi Vezir Ali Paşa teftişi sırasında fark etti. Cemaatler, bölgenin ikliminin sıcak olduğunu ve bu nedenle kendilerinin ve hayvanlarının dayanamadıklarını öne sürdüler. Vezir Ali Paşa, cemaatlerin yaylalara çıkmak için izin istemelerini İstanbul'a bildirdi. Bölgenin güvenliğini sağlamaları koşuluyla cemaatlerin üç aylığına yaylaya çıkmalarına izin verildi ve bu konu hakkında 16 Kasım 1691'de Adana kadısı ve mütesellimine ferman gönderildi⁷⁰.

Cemaatlerin eşkıyalık olayları artarken duruma el koyulmaya çalışıldığı sırada, Yeğen Mehmed Ağa tüfek kurşunu ile katledildi. Olayların kendileri için daha da kötüye gideceğini anlayan cemaatler bölgeden firar ettiler. Yeğen Mehmed Ağa'nın yerine asayişi sağlaması için Bayram Ağa tayin olundu⁷¹.

Bu dönemde, Kara Hüseyinli Cemaati eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan en önemli Türkmen cemaatiydi. Kara Hüseyinli Ceridi'ne tâbi Sakallı Ceridi Cemaati beyi El-hâcc Mahmud ve Sakallı Ceridi'ne bağlı mahallelerden bazı kimseler⁷², 3 yıldır iskâna davet edildiği halde iskân emrine uymayıp eşkıyalık faaliyetlerine girişmişlerdi. El-hâcc Mahmud'un kendisi iskân bölgesine gelerek diğer cemaatleri iskân bölgesine gelmemeleri için kışkırtmaktaydı. Daha önceden, Yeğen Mehmed Ağa'ya iskâna uymak ve ziraat ile uğraşmak karşılığında 10.000 kuruşluk nezr

---

⁷⁰ Ö. Tatar, a.g.t, s. 172.

⁷¹ Ö. Tatar, a.g.t, s. 172, (Evahir-i R.evvel 1103/12-21 Aralık 1691).

⁷² İskâna uymayan ve eşkıyalık yapan Sakallı Ceridi Cemaati mahalleleri ve kişileri şunlardı: *Sarılu Mahallesi*'nden Abdullatif; *Üzeyrlü Mahallesi*'nden El-hâcc Sadullah, Mahir oğlu Sadullah, Fethullah ve Hacı Çelebi oğlu Mustafa; *Tatarlu Mahallesi*'nden Dağlı Ebubekir Kethüda, Halil oğlu İbrahim, Uncuoğlu Ebubekir ve Çonterek İbrahim; *Hacı Bekirli Mahallesi*'nden Kara Hacı Ali, kardeşi Kalender, Murad oğlu Esad ve Karaca oğlu İbrahim; *Hüseyinlü Mahallesi*'nden El-hâcc Abdülmuttalib, kardeşinin oğlu Monla Osman ve Hacı Hızır oğlu El-hâcc Hasan; *Çarıklı Mahallesi*'nden Seyfullah ve Atlu Mirza; *Basanlı Mahallesi*'nden Gök Hasan; *Kürkçüler Mahallesi*'nden Kara Bekir, İlyas ve Beşir oğlu Murtaza; *Hacılu Dokuzu Cemaati* Boybeyi İskender. MAD, No: 8458, s. 137.

hücceti vermişlerdi. Hem taahhütlerine hem de iskâna uymayan Sakallu Ceridi Cemaati içinde eşkıyalık yapanların katledilmesi ve iskân bölgelerine gönderilmesi hakkında bölge ahalisi tarafından arz yazıldı. Eşkıyalık yapanların yakalanarak kal'abend olunması için Anadolu'dan asker ihracına memur olan Şahin Mehmed Paşa'ya, Rakka Beylerbeyi Kadızâde Hüseyin Paşa'ya ve Kilis voyvodasına ferman gönderildi⁷³.

Yapılan çalışmalar sonucu, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye bağlı Kara Hüseyinli Ceridi Cemaati'nden bazıları yaptıkları eşkıyalık faaliyetleri nedeniyle yakalanıp hapsedildi ve bir kısmının da cezası verildi. Bir daha eşkıyalık yapmayacaklarına dair 40.000 kuruş nezir hücceti verdikleri baş muhâsebeye kayd edildi⁷⁴. Ancak, Kara Hüseyinli Ceridi Cemaati verdikleri nezir hüccetlerini çabuk unutmuş ve tekrar eşkıyalığa başlamışlardı. 30 Aralık 1694'de Ayas, Berendi, Kınık, Misis, Rakka civarındaki Belih Nehri ve Humus taraflarında iskân olunan Arap, Ekrad ve Türkmen cemaatlerinden toplam 22 cemaat buldukları yerlerden kaçarak İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinden Kara Hüseyinli Ceridi içlerinde saklanarak birlikte eşkıyalığa başlamışlardı. Firar eden cemaatlerin saklandıkları yerlerde bulunması ve cezalarının verilerek iskân mahallerine gönderilmesi ve Kara Hüseyinli Cemaati'nin de 40.000 kuruşluk nezir akçalarının tahsîl edilmesine karar verildi.

Bir kez daha nezirlerini ödemeyip yeniden eşkıyalığa başlayan İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri, Kınık ve Berendi kazalarına iskân ettirilmişken, Cerid Türkmânı mal-ı mîrsini vermeyerek iskânı kabul etmedi. Mal-ı mîrîlerini ödemeleri ve iskân edildiği yerlerde sâkin olmaları için Genç Mehmed Paşa'ya emir

---

⁷³ MAD, No: 8458, s. 137.

⁷⁴ MAD, No: 8458, s. 136, 2 Mart 1694.

gönderildi⁷⁵. Hüseyin Hacılı, Küçük Abdallu, Mihmadlu, Anamaslu, Kara Hüseyinli Ceridi'ne tâbi İsalu, Karalar ve Çakallu cemaatleri hep birlikte eşkıyalık hareketlerine girişmişlerdi. İskân emrine uymayan Cerid Cemaati de Afşar eşkıyası ile birleşip iskâna itaat etmemiş ve hâss ağaları olan Hüseyin'e karşı koymuşlardı. İskân bölgelerine geri göndermesi ve mâl-ı mîrîlerini tahsil ederek eşkıyalık yapanların cezalarını vermesi için Rakka Beylerbeyi Kadızâde Hüseyin Paşa ve Anadolu eşkıyasının teftişine memur olan Genç Mehmed Paşa'ya hüküm gönderildi⁷⁶.

Bölgede yaşanan olaylar, diğer cemaatleri de etkilemiş, diğer cemaatler de bölgeyi terk etmeye başlamışlardı. Dergâh-ı Ali Cebecibaşısı olan İsmail⁷⁷, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye bağlı Kızıllu Cemaati'nden Muradoğlu, Çakır ve Yüzcü ile Karaman, Neccarlı ve Dokuz aşiretleri iskâna uymayıp Trablus Sancağı'na gittiklerini haber verdi. Bunun üzerine, bu cemaatlerin iskân bölgelerine geri gönderilmesi için Trablusşam paşasına ferman gönderildi⁷⁸.

Tekâlif-i divâniye ve şâkkadan muâf⁷⁹ olup, sâdece mâl-ı mîrîlerini ödemeleri beklenen bu cemaatlerden gelecek vergilerin toplanması, gönderilen fermanlarla sürekli olarak denetim altına alınmaya çalışılmıştır. 1303 hânelik⁸⁰ bu cemâatler topluluğunun iskânı meselesi, vergilerin düzenli toplanması ile ilgili olduğundan gerekli düzenlemeler yapılması için 18 Ocak 1695'de Berendi Kazası'ndaki Kurd

---

⁷⁵ MAD, No: 8458, s. 42.

⁷⁶ MAD, No: 9876, s. 107; MAD, No: 8458, s. 136, B-2; MD. No: 105, s. 212, Hüküm No:309.

⁷⁷ İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası'nın mâl-ı mîrîsi 14.000 kuruş idi. (MAD, No: 8458, s. 137). Cebecibaşı İsmail'in oğlu İbrahim 1692 yılında 14.000 kuruşluk İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası'nı 3 sene bir tahvil ile 1103 senesi için 18.000, 1104 senesi için 25.000 ve 1105 senesi için 25.000 kuruşa 2.475 kuruş peşin ile iltizâmına almıştı. 11 Şubat 1693/5 C 1104 yılında ise Cebecibaşı İsmail bu mukâta'aya talip olmuş ve 11 Mart 1693/1 Mart 1104 tarihinden itibaren 21 000 kuruş ve 3000 kuruş peşin ile bu mukâta'ayı deruhde etmişti. MAD, No: 9873, s. 235 (14 C 1103/3 Mart 1692).

⁷⁸ MAD, No: 8458, s. 137, 1 Mart 1694.

⁷⁹ BOA, AE. SMHD.I, No: 20/1163, B-1.

⁸⁰ MAD, No: 8458, s. 44.

Kulağı ahalîlerinin tasarruflarında olan arazilerden 1/5 ilâ 1/7 arasında öşür ödemeleri konusunda hüküm gönderildi⁸¹.

Cemaatlerden vergi talebi sırasında yaşanan karışıklıkların düzene konulması gerekmektedir. Bu meseleyi çözmek için cemaatlerin buldukları bölgelerin tespit edilmesi ve ardından cemaatler için yeniden tahrir yapılmasına karar verildi. Ümmî Sultan'ın kethüdası Ahmed, Divân-ı Hümâyûn'a arz yazarak durumu bildirdi. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin tahririne memur olan Dergâh-ı Mu'allam kapıcıbaşlarından Yeğen Mehmed Ağa, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye, Ümmî Sultan Hâssları'na dâhil olmadan önce muharrir olarak görev yapmaktaydı. Ancak, iskân bölgesine giderken Türkmen eşkıyası tarafından katledildi ve o zamandan beri tahrir yapılamadı. 1107/1696 senesi Mart başından itibaren bir muharrir tayin edilmesi için ferman çıkarıldı. Bu iş için görevli olan Kapıcıbaşı Yeğen Mehmed Ağa'nın ölümü nedeniyle yarım kalan iskân meselesi halletmek ve İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerini düzene koyarak tahrir etmek için İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodası Murad Ağa görevlendirildi⁸².

Murad Ağa yeni görevine başlar başlamaz, dağılan cemaatlerin bulunduğu bölgeleri tespit etti. 14 Ocak 1696'da, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye bağlı cemaatlerin dağılması sonucu, bu cemaatlerin iskân bölgelerine geri getirilmesi için buldukları mahallerin idârecilerine hükümler gönderildi. Yeni İl Türkmânı içinde bulunan cemaatlerin tahrir edilmesi için Yeni il Türkmânı voyvodasına hüküm gönderildi. İlbeğlü Türkmânı Aşireti beyi olan Ahmed'e, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye bağlı *Bedel-i Güherçile Mukâta'ası* reayalarından Ovacıklı cemaati'nin tahririnin yapılarak iskân

---

⁸¹ MAD, No: 8458, s. 42.

⁸² MAD, No: 8458, s. 44, 154. Tahririn yapıp yapılmadığına dair herhangi bir kayıt görünmemektedir. Cemaatleri iskân bölgelerine göndermek için yapılan uğraşlar neticesinde pek de başarılı olunamadığını buradan anlamamız mümkündür. Zira başarı sağlanabilmiş olsaydı tahririn kayıtlarını görmüş olabilirdik (11 Ocak 1696).

bölgesine gönderilmesi istendi. Haleb, Sivas, Adana ve Maraş beylerbeylerine gönderilen hükümde ise, Güherçile reayalarından olan ve kendini sipahi, yeniçeri, cebeci, topçu gibi asker iddialarında bulunan İfrâz reayalarından Adana, Kilis ve Haleb taraflarında olanların önce tahriri ardından da iskân oldukları mahalle gönderilmesi için hüküm gönderildi⁸³.

Bir taraftan Murad Ağa diğer taraftan ise Ahmed Kethüda çalışmaları hızlı bir biçimde sürdürmekteydi. Ümmî Sultan Kethüdası Ahmed'in arzlarıyla, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Hâssı cemaatlerinden başka bölgelerde bulunan cemaatlerin iskân bölgelerine yerleştirilmesi ve vergilerinin toplanması istenmekteydi. Hüsrev Paşa'da bulunan Dokuz Koyunlu Cemaati'nin tahriri yapılarak iskân mahalline gönderilmesi ve 12.850 kuruşluk vergisinin de alınması için Bolu ve Adana beylerbeyilerine ve kadılarına emir gönderildi. Yine, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye bağlı Yüregir Dokuzu Cemaati'nin vergilerinin fazla olması nedeniyle iskân mahalline gelmediği ve vergisi tahsil olunamadığından dolayı, Murad Ağa tarafından tahririnin yapılarak iskân mahalline gönderilmesi için Haleb ve Elbistan kadısına emir gönderildi⁸⁴.

21 Aralık 1696 tarihinde 115 Avarız hanesine sahip olan Abdallı, Çakallı ve Tacirli Melik Ahmed vb. cemaatler Kınık kazasındaki Ümmî Sultan hâsslarına dâhil edilerek İfrâz-ı Zu'l-kadriyye arazisine yerleştirilmişlerdi. 16 Temmuz 1697 yılında Maraş kazasından Kınık, Ayas ve Berendi nahiyelerine gidip burada Ümmî Sultan Havâssı'na dâhil İfrâz hâssı arâzisinde yaşamaya başlayan 30 cemaat bulunmaktaydı ve bu cemaatlerin ⁸⁵ 90,5 ve 1 rub avarızhanesi vardı⁸⁶.

---

⁸³ MAD, No: 8458, s. 155.

⁸⁴ MAD, No: 8458, s. 156.

⁸⁵ 30 Cemaatin isimleri şunlardır: *Tacirli, Kara Süleymanlu, Çakal Demircilü, Musa Fakihlü, Kazancılı, Nadirli Melik Ahmed, Hüseyin Hacılı, Hüseyin Fakihlü, Geke, Seğmenlü Karamanlusı,*

İskân bölgelerinde durmayan ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerine dağılan cemaatler üzerinde kontrol sağlanamamaktaydı. İfrâz cemaatleri sadece Çukurova'da değil dağıldıkları bölgelerde de eşkıyalık yapmaktaydılar. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Havâssı'na bağlı İtcilü Cemaati kethüdası Süleyman'a tâbi Akar Yassıcı (?) Cemaati, Birgi tarafında 230 cemaatiyle ve Rakka'ya iskân edilen Büyük Türkmân ve Lekvanik cemaatlerinden birkaç yüz hane ile birleşerek toplamda 610'dan fazla evleriyle eşkıyalık yapmakta ve vergilerini ödememekteydiler. Hâss Kethüdası Ahmed, bu durumu İstanbul'a bildirdi. Bunun üzerine, Aydın ve Saruhan muhâssılı Osman Paşa'ya, Manisa paşasına, Birgi ve Tırhala kadılarına hüküm gönderildi. İskân mahalline gönderilmesi, uymayanların ise cezalandırılması istendi⁸⁷. Ancak, İtcilü Cemaati iskân bölgesine gitmedi. İtcilü Cemaati'nin, iskân bölgesine gitmeyip Balıkesir taraflarında konar-göçer şekilde yaşamaya devam ettiği tespit edildi. İskân mahalline gönderilmesi için Balıkesir kadısı durumu bildirdi ve hüküm yazılmasını istenmekteydi⁸⁸. Bu sırada, Divan-ı Hümayun'dan çıkan karara göre, İtcilü Cemaati iskân mahallerine giderken, Halut, Tekir ve Kırkağa kazalarında eşkıya saldırılarına uğradıklarını bildirdiler ve mallarının geri alınması için emir yazılmasını istediler. Bunun üzerine, Aydın ve Saruhan Muhâssılı Osman Paşa'ya hüküm yazıldı⁸⁹.

Öte yandan, diğer cemaatler üzerine gidilmekte ve bu cemaatlerin de iskân mahallerine getirilerek vergilerinin toplanmasına çalışılmaktaydı. Maraş, Kars, Adana eyâletleri ile Tarsus, Elbistan, Silifke, Ayntab, Hısn-ı Mansur, Behisni ve

---

Eyülü Karamanlusu, Gurbet Neccarlusu, Çıkrıklı Neccarlusu, Durak, Mihmadlu, Anamaslu Ceridi, Sarılı Neccarlusu, Abdallu, Davud Hacılı, Tacirli re'âyâ-yı Abdurrezak Çelebi, Fakihlü eş-şehîrîn bih Çomaklı, İtcilü, Kâncı Ceridi, Evcî Bağı Kara, Araban, Afşarlu Karamanlusu, Yüregir Neccarlusu, Veledân-ı Anamaslu, Çakallı ma'a Kınıklı, Uzunlu Evcisi. H. Arslan, a.g.e, s. 131, 175.

⁸⁶ H. Arslan, a.g.e, s. 131, 175.

⁸⁷ MAD, No: 8458, s. 164.

⁸⁸ MAD, No: 8458, s. 165, 8 Temmuz 1699.

⁸⁹ MAD, No: 8458, s. 165, B-2.

Kâhta sancaklarında yaşayan reayaların İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye bağlı *Güherçile Bedeli Yörükleri*'nden oldukları ve üç yıldır vermediklerinden dolayı vergilerinin tahsil edilerek, iskân mahallerine gönderilmesi için Ümmî Sultan kethüdası Ahmed arz yazdı. Bunun üzerine, o bölgelerin idârecilerine ferman gönderildi⁹⁰. Ayrıca, Kara Hüseyinli Ceridi'nin üzerinde 8.000 ve diğerleri üzerinde bulunan 10.000, toplamda 18.000 kuruşluk verginin tahsili için Sis ve Berendi kadıları durumu İstanbul'a bildirdiler⁹¹. Bu sırada, Güherçile reayasından Kel İsa, yanına adamlar olarak eşkıyalık faaliyetlerine giriştiğinin duyumları alındı ve soruşturma yapılması için emir gönderildi⁹².

Sonuç olarak, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatleri yüzyılın ikinci yarısında Maraş'dan Çukurova'ya iskân edildi. Bu cemaatlerin bir kısmı zaten Çukurova'da bulunmaktaydı. Maraş'da yaşayan konar-göçerler de buraya iskân edilerek cemaatler üzerinde tam kontrol sağlanmaya çalışıldı. Çukurova'ya iskân edilmelerinin ardından, cemaatlerin firar ve eşkıyalık olaylarında artış baş gösterdi. 18. yüzyıla gelindiğinde, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatleri yoğun eşkıyalık faaliyetleri nedeniyle kontrol altına alınamadı. Özellikle 18. yüzyılın ilk yarısında yaşanan yoğun eşkıyalık olayları, bu cemaatlerin dağılmasına yol açtı.

---

⁹⁰ MAD, No: 8458, s. 164, 1 Mart 1699.

⁹¹ MAD, No: 8458, s. 156, 11 Nisan 1699.

⁹² MAD, No: 8458, s. 164.

II. BÖLÜM

18. YÜZYILDA İFRÂZ-I ZU'L-KADRIYYE

2.1. 1700 – 1706 Yılları Arasında İfrâz-ı Zu'l-kadriyye

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası ve cemaatleri hakkında en fazla bilgiye sahip olduğumuz dönem bu dönemdir. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinin eşkıyalık olayları ve iskân kararına uymayarak firar etmeleri hakkında çok fazla belge bulunmaktadır. Eşkıyalık faaliyetlerinin artışı ile beraber bölgedeki cemaatlerin kontrol altına alınması zorlaşmıştır. Bu nedenle, daha 18. yüzyılın hemen başında 1706 tarihinde İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatleri üzerine bir askerî harekât düzenlenmiştir. Bu harekât, bölgede kısa süreli istikrar getirmiş olsa bile cemaatlerin eşkıyalık faaliyetlerini durduramamıştır. Bu nedenle, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası cemaatleri üzerinde kontrolün sağlanması için Adana ve çevre vilâyetlerin beylerbeyileri, kapudân-ı derya ve sadrazam gibi güçlü idâreciler, sancakbeyleri ve bölgenin güçlü ayanları yönetmişlerdir. İskân edilen bu cemaatlerin vergilerinin düzenli olarak toplanabilmesi için devletin mücâdelesi devam etmiştir.

18. Yüzyılın hemen başında, Ali⁹³ ve daha sonrasında El-hâcc Seyyid Mehmed⁹⁴ adlı iki voyvodanın bu mukâta'ayı idâre ettiğini görmekteyiz. Bu iki voyvoda hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Hâss olarak tayin olunması sebebiyle merkezden gönderilen voyvodalardır.

17. yüzyılın sonlarına doğru eşkıyalık faaliyetleri iyice artmış, bunlardan Kara Hüseyinli Ceridi ve ona bağlı cemaatler, 18. yüzyılda da eşkıyalık ve firar

---

⁹³ A.Ş.S. No: 101, s. 121, b. 186.

⁹⁴ A.Ş.S. No: 101, s. 66, b. 100.

olaylarında yer almışlardı. Kara Hüseyinli Ceridi Cemaati'ne tâbi Tatarlu ve Üzeyirlü mahalleleri ile İsalu Cemaati'ne tâbi Okçulu Mahallesi iskân bölgelerinden firar ettiler. Öncelikle, iskân bölgelerinden yaylağa, oradan da Bire'ye geçerek iskân bölgelerine gelmediler. Önceden, Okçulu Mahallesi 7.500 kuruş, Üzeyirlü Mahallesi 2.000 kuruş ve Tatarlı Mahallesi 1.000 kuruş olmak üzere toplamda bu üç mahalle 10.500 kuruşluk nezr hücceti vermişlerdi⁹⁵. Cematlerden nezrlerinin tahsil edilmesi ve bu cemaatlerin Rakka'ya iskânı için 1 Mart 1700'de Rakka valisi görevlendirildi⁹⁶.

Rum İli'nde Karasu Yenicesi'nde sakin olan Bozulus Türkmenleri'nden Keferlü Cemaati içinde saklanan Ceridlü cemaati 20 kadar hanesiyle orada yaşamaktaydı. Vergisinin tahsili için Zulkadirli Cemaati kethüdası Bektaş Kethüda görevlendirildi. Vergisini vermeyeceğini söyleyen ve Bektaş Kethüda'ya karşı çıkan cemaat kethüdası Mirzaoğlu'nun cevabı, Ümmî Sultan kethüdası Mehmed'e bildirildi. Bunun üzerine huzura getirilmek için Edirne bostancıbaşısına ve Karasu Yenicesi kadısına hüküm gönderildi⁹⁷.

Kırşehir Sancağı mutasarrıfı Behlûvanoğlu İsmail Paşa, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinden bazılarının iskân mahalline gönderilmesi için görevlendirilmişti. İsmail Paşa'nın yaptığı çalışma sonucu, İfrâz reayası bulunmuş olsa da, Mamalu Aşireti'nden Solak Mehmed ve Bozok mütesellimi El-hâcc Mehmed, reyanın iskân mahalline gönderilmesine karşı çıktı. Bunun üzerine, Hâss kethüdası Mehmed

---

⁹⁵ MAD, No: 8458, s. 166.

⁹⁶ MAD, No: 8458, s. 166-2, 17 Mart 1700.

⁹⁷ MAD, No: 8458, s. 167, 16 Mart 1700.

durumu İstanbul'a arz etti. Gelen cevapta; eğer karşı çıkmaya devam ederler ise bu iki kişinin İstanbul'a gönderilmesi istendi⁹⁸.

İskân mahallelerini terk eden cemaatlerin eşkıyalık faaliyetleri sonucu ortaya çıkan zararlar büyük meblağlara ulaşmaktaydı. Özellikle, Rakka, Haleb, Hama ve Humus bölgelerinde iskân ettirilen cemaatler ile Çukurova'daki cemaatler birleşerek başka bölgelere gidip eşkıyalık faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Misis kazasına derbendci⁹⁹ yazılan Danişmendlü Türkmenlerinden Sarıklı, Çoblu ve Köseli cemaatleri, Yeni İl Türkmenlerinden Kara Gündüzlü ve Çoblu Afşarı, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye tâbi Çakal Demürcilü Cemaati, Hama ve Humus iskânından kaçan Haleb Türkmenlerinden Elci Cemaati, Alaiyye ve İç İl'e iskânı ferman olunan Kara Hacılı Cemaati, Rakka iskânı firarilerinden ve hâss reayalarından toplam 1100 kadar evleri ile Niğde sancağının Yahyalı kazasına gelen cemaatler bölgede eşkıyalık yaparak ahali ile karşı karşıya geldiler. Yağma hareketlerinin önünün alınamaması nedeniyle zarar 5.000 keseğe ulaştı. Bunun üzerine, Adana Beylerbeyi Kürd Bayramoğlu Derviş Paşazâde Mehmed Paşa görevlendirildi¹⁰⁰.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenlerinden vergi toplanması meşakkatli bir işti. Türkmenlerin üzerine sert bir biçimde gidildiğinde, Türkmenler, kendilerine zulmedildiğini iddia ediyorlardı. 1102/1691 senesi mâl-ı mîrî tahsiline girişen İfrâz voyvodası Seyyid Mehmed, İfrâz Türkmenlerinden Adana, Tarsus ve Yüreğir'de bulunanların ücretlerinin tahsili için Halil Beşe ve Hüseyin Beşe isimli iki kişiyi

---

⁹⁸ MAD, No: 8458, s. 167, B-2, 20 Haziran 1700.

⁹⁹ Misis derbendi kale mahiyetindeydi. Hac yolu güvenliğinin sağlanması nedeniyle kale olarak yapılmıştı. Misis ahali de derbendci olarak kaydedilmişti. Misis derbencileri Adana tarafından, Hüseyin cisrinden Payas tarafında bulunan Ilıcak Beli'ne kadar olan bölgeyi korumaktaydı. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1967, s. 59,62.

¹⁰⁰ MAD, No: 8458, s. 168, 9 Temmuz 1700.

görevlendirdi¹⁰¹. Nezrleri toplamaya görevli olan İshak ile hâlen Rakka Valisi olan Vezir Hasan Paşa tarafından mübaşir atanan Kara Yazıcı Mehmed yanlarına Kılıçlı Ekradı'ndan Bektaş Aşireti'ni de alarak nezrleri toplamak için İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Hâssı'na bağlı Okçulu Ceridi Cemaati'ne gitti. Bu kişiler, Okçulu Ceridi Cemaati'nden 1609 baş koyun, 370 baş sığır, 6 at, 150 esedî kuruş, 2 kıt'a döşeme yanı, 3 kılıç, 3 şukka bez ve 5 ipek perdeyi nezr malının karşılığı olarak alarak mübaşir İshak'a teslim ettiler. Ancak Kara Yazıcı Mehmed ve Kılıçlı Ekradı mensupları, Okçulu Ceridi cemaatlerinin geriye kalan mallarını da yağma yapmışlardı. Yapılan bu zorla tahsil yüzünden, perişân hale düşerek Seyyid Mehmed'e şikâyette bulundular. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodası Seyyid Mehmed, cemaatlerin verdikleri nezr hüccetinin tahsili konusunda çıkan bu anlaşmazlık için 23 Temmuz 1701'de Divân-ı Hümâyûn'a arz yazdı. Okçulu Cemaati'nin iskân bölgesinden bir yere gitmemesi istenerek, bundan sonra nezr bahanesi ile fazladan tahsil yapılmaması konusunda Ayas, Kınık ve Berendi kadılarına ferman gönderildi¹⁰².

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatleri iskân edildikleri bölgelerden firar etmeye devam etmekteydi. Yapılan çalışmalar sonucunda İfrâz cemaatlerinin buldukları mahallerin idârecilerine hükümler gönderilmekteydi. İskân edildiği bölge olan Kınık ve Berendi kazâlarında bulunamayan Sarız Neccarlısı Cemaati reayalarının iskân mahallerine gönderilmesi için 26 Ekim 1702'de emir yazıldı¹⁰³. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye bağlı Elci ve Çakal Demircilü cemaatleri, Kayseri'ye bağlı Yahyalu Nahiyesi'nin kazalarına gelerek eşkıyalık yapmaktaydılar. Yağma ve nüfus katline

---

¹⁰¹ A.Ş.S. No: 104, s. 66, b. 100.

¹⁰² MAD, No: 7650, s. 27.

¹⁰³ MAD, No: 8458, s. 43.

kadar varan eşkıyalıklarına karşı Kayseri kadısı nâibi Abdullah'ın durumu İstanbul'a bildirmesi üzerine Adana Valisi ile Kayseri ve İfrâz voyvodalarına 22 Şubat 1703'de hüküm gönderildi¹⁰⁴.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye mukâta'asından bazı kimseler, kendilerine bağlı bazı eşkıya ile beraber eşkıyalık yapmakta ve bu eşkıyalık faaliyetlerini Misis ile Kurd Kulağı arasında bölgeye yoğunlaştırmaktaydılar. Bunun üzerine, Adana Eyaleti'ne mutasarrıf olan Yusuf Paşa ile birlikte Adana ve tevâbi'i kethüdayerine, sipahi ve silahdarlarını alıp eşkıyalık hareketlerine son vermeleri için ferman gönderildi¹⁰⁵.

Cemaatlerin eşkıyalık faaliyetleri ve iskân bölgelerinden sürekli firar etmeleri nedeniyle İfrâz voyvodalarının yetersiz kaldığı görülmektedir. Rakka'ya iskân edilmiş olan bir kısım cemaatlerin firar ederek İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinin içine sızmasının engellenememesi ve burada da eşkıyalıklara devam etmesi, merkezden atanan voyvodaların idaredeki güçsüzlüğünü ortaya koymaktadır. Eşkıyaların, cemaatlerin içerisinden çıkarılarak faaliyetlerine son verilmesi için dışarıdan müdahalede sorun yaşanmaktadır. Cemaatleri, bölgede bulunan güçlü idârecilerin yönetimi altında bulundurmak çözüm olarak görüldü. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası'nın *Adana Eyâleti Mukâta'âtı*'na ilhâk edilerek tek elden yönetilmesi kararlaştırıldı¹⁰⁶. Adana Mukâta'âtı'nın gelirleri doğrudan Adana beylerbeyileri tarafından toplanmaktaydı. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası, 1703 Mart başından Adana Mukâta'âtı'na ilhak olundu ve 40.000 kuruş mâl-ı mîrîsinin Adana beylerbeyileri tarafından toplanmasına karar verildi¹⁰⁷. Bu tarihten sonra,

¹⁰⁴ MAD, No: 8458, s. 165, B-3.

¹⁰⁵ A.Ş.S. No: 3, s. 68, B-2, 8 Nisan 1703.

¹⁰⁶ Ö. Tatar, *a.g.t.*, s. 182-183.

¹⁰⁷ A.Ş.S. No: 3, s. 66-67, b. 99; A.Ş.S. No: 3, s. 71, b. 112, 26 Mart 1703.

Adana beylerbeyileri, Adana Mukâta'âtı ile birlikte İfrâz-ı Zu'l-kadriye Mukâta'ası'nın da idârecileri olmuşlardı. 1703 yılında Yusuf Paşa Adana Beylerbeyi idi. Yusuf Paşa, Niğde Sancağı mutasarrıfı Poladzâde İsmail Bey'i mütesellim olarak atadı ve İfrâz-ı Zu'l-kadriye Türkmenlerinin vergilerinin toplanması işini ona verdi.¹⁰⁸

Eşkîyalık faaliyetlerindeki artış askerî müdahalede bulunulmasını zorunlu kılmış ve gerekli şartlar oluştuğundan cemaatlerin ıslahı için askerî harekât düzenlenmesine karar verilmişti. Bölgede düzenin ve asayişin yeniden sağlanması için devlet asker göndereceğini belirterek Adana Beylerbeyi Yusuf Paşa'yı bu iş için görevlendirdi. Yusuf Paşa, Adana'daki sipâhi ve süvârilerin bu iş için yetmeyeceğini görerek, Adana'dan da asker toplama işine girişti. 14 Mayıs 1703'de, Yusuf Paşa Adana kadısına buyruldu göndererek, Nefs-i Adana'dan 300, Canib-i Şehr Nahiyesi'nden 40, Dünderli Nahiyesi'nden 250, Hacılı-Baraklı Nahiyesi'nden 30 ve Karakışla Nahiyesi'nden de 100 olmak üzere 720 eli tüfek tutan silahlı nefer istedi. 720 kişilik bu ordu, acil olarak toplanıp Keçibaşı denilen yerde diğer orduya katılacaklardı¹⁰⁹. 4 Haziran 1703 tarihinde Adana kadısına yazılan buyurulduda, İfrâz-ı Zu'l-kadriye hâssı reâyâlarının yaylağa doğru kaçtıklarından bahsedilmekteydi. Askeri harekât için lazım olan esnafın ise diğer mahallerden toplanılarak gönderilmesi istenildi¹¹⁰. Bu tertipler sırasında, tekrar asker istenildi. 27 Ağustos 1704'de Vezir Yusuf Paşa'nın talep ettiği askerlerle ilgili buyuruldusuna göre, Adana Sancağı dâhilinde bulunan yerlerden istenen askerler, şu şekilde tedarik edilecekti:

---

¹⁰⁸ A.Ş.S. No: 105, s. 61, b. 82.

¹⁰⁹ A.Ş.S. No: 3, s. 71, b. 111

¹¹⁰ A.Ş.S. No: 3, s. 80, B-3.

Adana Kazası: 300 nefer, Tarsus Kazası: 500 nefer, Yüregir Kazası: 100 nefer, Karaisalı Kazası: 100 nefer, Sarıçam Kazası: 100 nefer - Canibü'ş-şehr Nahiyesi: 40 nefer, DüNDARLU Nahiyesi: 250 nefer, Hacılu Baraklı Nahiyesi: 40 nefer, Karakışla Nahiyesi: 100 nefer¹¹¹. Böylece toplanacak asker sayısı 1530'a çıkarıldı.

Yusuf Paşa eyâlet âskerleri ve kapı halkı ile bu cemaatlerin üzerine gitti ve sonucunda yapılan harekât çok sert oldu. Cemaatlerin mallarının yağmalanmasından, kızlara tecavüz etmeye varan sertlikte bir müdâhaleye girişmişlerdi. Cemaatlerin bu harekât sonrası yaptığı şikâyetlerine göre, Yusuf Paşa “*bedel-i öşür*” adı altında bir vergi koymuştu. Bu verginin karşılığı olarak; her karyeden 5'er 10'ar kese akça olmak üzere toplamda 300 keseden fazla akça ile 100'den fazla iyi cins at, 3.000'den fazla koyun, 40 kısrak, 100 deve, çok miktarda zahîre, kilim, eşya, 10.000 keyl (kile) ekinlerine el koymuşlardı. Bu hârekat sırasında Polad Mehmed Paşa'nın oğlu olan ve Polad Paşazâde İsmail Bey olarak bilinen kişi, mütesellim olarak bu hârekâta yer aldı. İsmail Bey¹¹², Rakka iskânına tâbi bazı Ekrâd ve Afşar Türkmenleri'nden oluşan 200'den fazla adam ile cemaatlerin üzerine sert bir biçimde gitti. Yusuf Paşa'nın yaptığına yakın davranışlarda bulundu. Maiyetinde bulunan Afşar ve Ekrâd grupları cemaatler üzerine korku salmaya devam etti¹¹³.

Yapılan bu harekât sonucunda, 8 Aralık 1704'de, Kara Hüseyinli Ceridi'ne tâbi olan Sakallu, Hüseyinlü, Üzeyirlü, Tatarlu, Çakırlu ve Timurtaş mahalleleri ile Karalar¹¹⁴, Hoballu ve Kethüdalı Cemaatleri ile yapılan görüşme sonucunda,

¹¹¹ A.Ş.S. No: 3, s. 71, b. 110.

¹¹² Poladzâde İsmail Bey daha sonra mîr-mîrân pâyesiyle mutasarrıf olmuş ve 1704'de ikinci defa İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'yi yönetmiştir.

¹¹³ A.Ş.S. No: 105, s. 61, b. 82; Ö. Tatar, a.g.t, s. 183-184.

¹¹⁴ 750 kuruş yıllık vergisi bulunan bu cemaat, 20 B 1110/22 Ocak 1699'de senesinde Kıbrıs Hâssı'nın Adana Eyâleti Mukâta'âtı'na bağlanması ile orada kaldı. 1112/1700-1 senesinde bir takım mezra'alar ile birlikte mâlikâne usûlüyle satıldı. BOA, C.ML. No: 669/27428.

eşkıyalık hareketlerine bulaşmayacaklarını taahhüte razı olmuşlardı. Eğer eşkıyalık faaliyetlerine girişirlerse 50.000 kuruş nezr vermeyi kabul etmişlerdi¹¹⁵. Aynı gün, Kurd Kulağı'na derbendci atanmasına karar verildi. Verilen bu karara göre, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'den Anamaslı, Sökmenli Karamanlısı ve Davud Hacı cemaatleri ile Yahşikanlı Cemaati Kurd Kulağı Derbendi'ne derbenci olarak atandılar. İskân nedeniyle, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatleri 5000 kuruş, Yahşikanlı Cemaati ise 2000 kuruş nezr taahhüt etmişlerdi¹¹⁶. Tacirlü Cemaati, Maraş ve Kars-ı Maraş taraflarında eşkıyalık yapmaktaydılar. Özellikle Kars-ı Maraş tarafındaki Akyol'da yaptıkları yol kesme ve katletme olayları nedeniyle daha önceden taahhüt ettikleri 50.000 kuruşluk nezrin tahsili için Maraş beylerbeyine ferman gönderildi¹¹⁷. Beylerbeyilik payesiyle İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası Havâssı'na mutasarrıf olan Poladzâde İsmail Paşa¹¹⁸, Kınık kadısı naibi Mevlânâ Hüseyin, Payas kadısı Mevlânâ Mehmed ve Misis ile Berendi kadısı Mevlana Ömer'in huzurlarında 21 cemaat¹¹⁹ 50 kese nezr vermeyi kabul etmişlerdi¹²⁰.

Askerî harekâtın ardından, tekrar iskân faaliyetlerine girişildi. 31 Ağustos 1705'de İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinden 24 cemaatin Poladzade İsmail Bey'in arzıyla Kurd Kulağı'na iskânı ferman olundu. Bu 24 cemaat, eşkıyalık faaliyetleri nedeniyle harabe olan Kurd Kulağı derbendine yerleştirilerek bölgeyi eşkıyadan

---

¹¹⁵ MAD, No: 8458, s. 235.

¹¹⁶ MAD, No: 8458, s. 236.

¹¹⁷ MAD, No: 8458, s. 237, (26 Ocak 1705).

¹¹⁸ 27 Mart 1705 - 5 Nisan 1706 tarihleri arasında beylerbeyilik payesiyle mutasarrıf oldu.

¹¹⁹ Bu cemaatlerin isimleri şunlardı: *Mahalle-i Vasalı 'an cemaat-i Cerid ve Sakallı, Mahalle-i Hüseyinli, Mahalle-i Bekirli, Mahalle-i Ağastanlı, Mahalle-i Hacı Bekirli, Mahalle-i Karalar, Cemaat-i Aydınlı, Cemaat-i Geke, Cemaat-i Musa Fakihli, Cemaat-i İsalı, Cemaat-i Hüseyin Hacı, Cemaat-i diğer Hüseyin Hacı, Cemaat-i Çakallı Dokuzu, Cemaat-i Çoblu, Cemaat-i Sakallı, Cemaat-i Sarılı, Cemaat-i Anamaslı, Cemaat-i Sökmanlı Karamanlı, Cemaat-i Okçılı, Cemaat-i Hökerli, Cemaat-i Hoballı.* MAD, No: 8458, s. 80-81, 235.

¹²⁰ MAD, No: 8458, s. 80-81, 235.

koruyacaklardır. Avarız-ı divaniyeden ve rüsûm-ı örfiyyeden muaf olacaklar ve diğer reayalar gibi 1/8 oranındaki öşürlerini vereceklerdir¹²¹.

Yapılan askerî harekât kısmen başarı sağlamış olsa da, bu durum yine de kısa süreliydi. 1691 iskânından bu yana, Türkmenler ve devlet arasındaki mücâdele durmaksızın devam etmekteydi. Devlet her türlü idârî ve askerî önlemi alıyor, bölgedeki diğer cemaatler ile işbirliğine gidiyordu. Ancak, Türkmenler vergi vermek konusunda istekli görünmüyordu. Bir türlü iskân edilemeyen bu cemaatlerin neden oldukları karmaşa bitmek bilmemektedir. Nitekim 1706 yılında büyük çapta bir askerî harekât gerçekleştirildi. Bu askerî harekât, devlet tarafından “sefer” olarak nitelendirilmekteydi¹²².

2.2. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Seferi (1706)

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenlerinden bağlı cemaatler on yıldan beri çeşitli eşkıyalık hareketlerinde bulunmaktaydılar. Özellikle, Tacirli Cemaati'nin reaya üzerindeki eşkıyalıklarını önlemek gerekiyordu¹²³. Eşkıyalık hareketlerine son vermek adına büyük bir askerî harekât tertip edildi. Bu askerî harekât ile bölgede büyük bir ıslâhat yapılmak hedefleniyordu. Evâsıt-ı Şaban 1118 (18-27 Kasım 1706)'de bu harekât için bir ferman yazıldı¹²⁴.

---

¹²¹ 24 Cemaatin isimleri şunlardır: *Cemaat-i Musa Fakihlü, Cemaat-i Durak, Cemaat-i Tatışlu, Cemaat-i Geke, Cemaat-i Çoblu, Cemaat-i Kimi(?), Cemaat-i Seğmenlü Karamanlısı, Cemaat-i Anamaslu, Cemaat-i Davud Hacılı, Cemaat-i Karaman Hacılı, Cemaat-i Kaçarlılu(?), Cemaat-i Hüseyin Hacılı, Cemaat-i diğer Hüseyin Hacılı, Cemaat-i Mihmadlu, Cemaat-i Kömür Ceridi, Cemaat-i Elcicilü (Okçulu) (?), Cemaat-i Terzilü Ceridi, Cemaat-i Çiğdemlü ma'a Kara Bektaş, Cemaat-i Derikli ma'a Görenli(?), Cemâ'at-i Afşarlı Karamanlısı, Cemaat-i Aydınlı Hacı Abdurrahman, Cemaat-i Çakal Demircili, Cemaat-i Çıkrık Neccarlısı, Cemaat-i Şihab Neccarlısı* MAD, No: 8458, s. 41.

¹²² Ö. Tatar, a.g.t, s. 191.

¹²³ İlhan Şahin, "Kenzü'l-Vekâyi': Mustafa Sâkıb ve Eseri" *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 7-8, (1977), s. 102-103.

¹²⁴ İ. Şahin, a.g.m, s. 103.

1116/1704-5 senesinde İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası'nı deruhde eden Polad Paşazâde İsmail Paşa'ya cemaatlerin verdikleri nezr hüccetine göre eğer eşkıyalık yaparlarsa şehir fukarasına vermek üzere cemaatler 50'şer kise akça vereceklerini taahhüt etmişlerdi. Lâkin Lekvanik Ekrâdı ile beraber Kınık ve Kurd Kulağı'nda, mutasarrıfları olan İsmail Paşa'nın üzerine hücum edip 40 – 50 kiselik malını ve hayvanlarını çalmışlardır. Adana Beylerbeyi El-hâcc Mustafa Paşa'nın arzıyla mâl-ı mîrîlerini vermedikleri anlaşılmış ve 1119/1707-8 senesi Haleb Eyâleti cizyesine memur olan El-hâcc Lütfullah'ın yolunu kesen Cerid cemaati eşkıyası 130 kiselik cizye evrakını çalmışlardı.

Bunun üzerine; Karaman Valisi Vezir Hasan Paşa'ya, Maraş Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya, Adana mutasarrıfı El-hâcc Mustafa Paşa'ya, Beyşehir Sancağı mutasarrıfı Şeyhzâde Hasan Paşa'ya, Kayseri mutasarrıfı Kasım Paşa'ya ve Niğde Sancağı Mutasarrıfı Abdulgafur Paşa'ya ve İfrâz-ı Zu'l-kadriyye mutasarrıfı Poladzâde İsmail Paşa'ya, eski Kars-ı Maraş Sancağı mutasarrıfı Mevlüd Paşazâde Mahmud Paşa'ya ve Üzeyir Sancakbeyi Bilal Bey'e bu harekâta katılmaları için ferman gönderildi¹²⁵. Verilen emir gereği, içlerinde eşkıyalığa bulaşmamışlara dokunulmayacak, ancak, eşkıyalık hareketleri yapanların cezaları verilecekti. 1114/1702-3'de Yusuf Paşa, 1115/1703-4'de Kürd Bayramoğlu Mehmed Paşa ve 1116/1704-5'de Polad Paşaoğlu İsmail Paşa'nın zamanında ödemedikleri vergiler tahsil edilecekti. İskân edildikleri bölgelerde yaşayıp Polad Paşazâde döneminde verdikleri nezr hüccetine istinâden 50'şer kise nezr akçesi de ödemeleri gerekmektedir¹²⁶.

---

¹²⁵ İ. Şahin, a.g.m, s. 103, 8 Kasım-6 Aralık 1706.

¹²⁶ MAD, No: 8458, s. 81.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmanı'nın eşkıyalık hareketleri tekrar açığa çıktı. Bu olayların sona erdirilmesi için, 8 Aralık 1706'da Karaman Valisi Vezir Hasan Paşa'nın askerleriyle birlikte, Kınık ile Berendi kazalarına iskân edilen İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmanı eşkıyasının üzerine memur edildi. Hasan Paşa, kendi kapı halkı ve bazı askerler ile eşkıyalığı sona erdirmek için gerekli ihtiyaçların karşılanmasını istedi ve kadılara gerekli yazılar gönderildi. Askerlere gerekli yardımı yapmayan kadılar, a'yanlar ve iş erlerinin de cezalandırılacağı bildirildi¹²⁷. Bu sırada Tacirli cemaati mensuplarından Ali Kethüda ve Ömer Kethüda adamları ile birlikte Isneyn Pazarı¹²⁸ civarındaki Zevik Dağı'na kaçmışlardı¹²⁹. Koca Kethüda ise Donuz Deresi civarındaydı. Lekvanik ekrâdı ise Anavarza civarında bulunuyorlardı. Askerlerin Misis'e gelmesinden sonra onlara haber gönderildiğinde, korkularından iskân yerleri olan Rakka'ya geri dönmeye başladılar¹³⁰. Kaçanların yakalanıp hapsedilmesi için Adana mütesellimi görevlendirildi¹³¹.

Yapılan harekâtın ilk safhasında Cerid'e bağlı Karalar Ceridi'nden Deli Ömer, Kel Yakub, Kör Asaf, Keke (Geke) Cemaati'nden Keke Solak ve Çivilioğlu Murad, Karamanlu Kızıl Ali ve Kürd Mehmed kaçarken yakalanıp öldürüldü¹³². Cemaatlerin bazıları itaat etse de, Cerid'e bağlı Kara Hüseyinli (Hüseyinli), Çakallı Dokuzu, Uzunlu ve Okçulu eşkıyası teslim olmayı kabul etmediler. Firarilerin takibine devam eden Yusuf Paşa, Kurd Kulağı ve Misis menzillerine kadar geldi¹³³.

---

¹²⁷ A.Ş.S. No: 104, s. 86, b. 19. Aynı tarihte, Adana kadısına gönderilen hükümde, Karaman Valisi Vezir Hasan Paşa'nın yanına, müvellâ olarak gitmesi ve eşkıyalık hareketlerini yapanların davalarını görmesi istenmektedir. BOA, C.ADL. No: 59/3553 (Evâ'il-i N 1118/8-16 Aralık 1706).

¹²⁸ Isneyn Pazarı, Ceyhan Nehri'nin sol kıyısında kurulmaktaydı. Eşkıyalık faaliyetlerindeki artış sebebiyle burada kurulan Pazar Kurd Kulağı'na taşındı. İ. Şahin, a.g.m, s. 105.

¹²⁹ İ. Şahin, a.g.m, s. 105.

¹³⁰ İ. Şahin, a.g.m, s. 106.

¹³¹ A.Ş.S. No: 104, s. 85, b. 116.

¹³² İ. Şahin, a.g.m, s. 105.

¹³³ İ. Şahin, a.g.m, s. 112.

Onların da elebaşları yakalanarak idâm edildi. Cerid'e bağlı 22 cemat ise bir süre sonra itaat etmeyi kabul ederek 50.000 kuruşluk nezr hücceti verdiler¹³⁴.

10 Mart 1707 tarihinde Abdulgafur Paşa kendisine Adana Eyâleti'nin tevcih olunmasını istedi. Rakka'ya iskân edilenler dışında perakende olanları bulup iskân etmesi ve Misis tarafındaki karışıklığa son vermesi şartıyla Abdülğafur Paşa'ya 7 Zilhicce 1118/12 Mart 1707'den sene sonuna değin der'uhde olundu¹³⁵.

Kurd Kulağı ve o civarda iskân ettirilen İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenlerinin bir kısmı 1118/1706-7 tarihinde Rakka'ya iskân olunmuştu¹³⁶. Rakka'ya iskân edilenlerden geriye kalanlarının, Demirkapı ile Misis arasındaki bölgeye iskân ettirilmesi ve eşkıyalık hareketlerine mani olunması Abdulgafur Paşa'dan istenmekteydi¹³⁷. Bölgedeki yolların ve o yollar üzerinden gelip geçen yolcuların güvenliğinin sağlanmasına önem verilmekteydi. Bu nedenle, Abdugafur Paşa'dan boybeyleri, cemaat kethüdaları ve ihtiyarları ile işbirliği yaparak eşkıyaları yakalaması ve Adana Kalesi'ne hapsetmesi bildirildi. 26 Mart 1707'de eşkıyalık faaliyetlerinde yer alan isimleri tek tek yazılmış 64 kişi, Vezir Hasan Paşa tarafından Adana Beylerbeyi Abdulgafur Paşa'ya teslim edildi. Abdulgafur Paşa'nın bu kişileri Adana Kalesi'ne hapsetmesi için hüküm gönderildi¹³⁸. Ayrıca, 73.750 kuruşluk mâl-ı mîrî kaledeki askerlerin mevacibleri ile mütekaidîn ve duaguyan vazifelerinde

---

¹³⁴ İ. Şahin, a.g.m, s. 113.

¹³⁵ A.Ş.S. No: 104, s. 38, b. 33.

¹³⁶ A.Ş.S. No: 104, s. 38, b. 33.

¹³⁷ "sâkin oldukları mahallde zirâ'at ve harâset ve hâsıl itdikleri mahsûllerinin 'aşâr ve sâ'ir hukûk ve rûsûmların cem' ü tahsîl ve ta'addîleri def" A.Ş.S. No: 104, s. 38, b. 33.

¹³⁸ MAD, No: 8458, s. 86.

bulunanların ücretlerinin ödenmesi ve ödendiğine dair makbuzları hüccet ettirdikten sonra saklaması ve bunun gelirden düşerken kullanılması gerektiği de belirtildi¹³⁹.

27 Mart 1707'de İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Cemaatlerinden Yusuf Paşa'nın askeri harekâtı sonrası teslim olmayan 22 cemaat nezir hücceti vereceklerini kabul etmişlerdi. Bu cemaatlerin isyânı bastırılmış ve daha önceden verdikleri nezir hüccetine göre 50.000 kuruş nezrin tahsili kararlaştırılmıştı. Bu 22 cemaatin nezir ödemeleri Karaman Muhafızı El-hâcc Hasan Paşa, Rakka Muhafızı Yusuf Paşa, Adana kadısı Ahmed tarafından deftere kayd olunarak arz edilmişti:

Tablo 4. Nezir Hücceti Vermeyi Kabul Eden Cemaatler.

CEMAATLER	KURUŞ (ESEDİ)
Sakallı Mustafa ve Salu Bey ve Sarı Fakih	17.500
Karalar Ceridi ve Bektaşoğlu Mustafa	16.200
Beyoğlu	2.150
Geleler (?)	700
Turak ve Tatışlı	400
Çakallı Dokuzu	1.500
Dündarlu ma'a Uzunlu ma'a ...	1.400
Musa Fakihlü	800
Bulacalı	1.000
Buludoğlu	1.000
Şeyhli Ali ma'a Ömer ve Farsi Hasan	1.300
Avcı	500
Çerikli (?)	500
Sökmenli Karamanlısı	100
Arabistan (?)	200
Dokuzoğlu Hacı Hüseyin ve Karaman Hacılu ve Tabanı-Büyük ve Karaman Uşağı	800
Musa Fakihlü ¹⁴⁰	1.500
Okçu Sarı Ali ve Topal ve Emiroğlu	300
Bulanıklı Abdülfettahoğlu Süleyman ve Arab Mustafa	500
Davud Hacılu	100
Aydınlı	2.000
Görden Göre (?)	550

¹³⁹ A.Ş.S. No: 104, s. 38, b. 33

¹⁴⁰ Andırın'dan gelen evlerdir.

22 cemaatin nezr hücceti gereğince ödemeleri gereken 50 kese nezr hücceti toplanmıştı. Fakat daha önceki nezrleri olan bu 50 keselik akçanın üzerine, Yusuf Paşa'nın askeri harekâtı sırasında ödemeyi kabul ettikleri 50 keselik akça daha cemaatlerden tahsil edilmeyi bekliyordu. Nezrlerin tahsili için cemaatlerin ellerindeki her şey alınmasına rağmen, önceki yılların nezrleri tam anlamıyla tahsil edilememiş olduğundan cemaatler fakir hale düşmüşlerdi ve bu nedenle affedildiler. Affedilme şartı olarak, iskân bölgelerinde kalıp ziraat ile uğraşmak ve bir daha ellerine silah almamak gösterildi¹⁴². İsyanın bastırılmasının ardından ele geçen harp aletlerini teslim alan Vezir Hasan Paşa'nın bunları önce Konya Kalesi'ne, oradan da İstanbul'a gönderilmesi için ferman gönderilmişti. Harp aletlerinin listesi: 300 tüfenk ve 200 tabanca ve 150 mızrak ve 250 hıst ve 195 külünk ve 295 aded kılıç ve 160 'aded bıçak-ı kebir ve 195 aded keman ve 250 kıt'a tirkeş okluk¹⁴³.

1707 Nisan başlarında, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye taifesinden İsneyn Ovası'nda saklanan Tacirlü Cemaatlerinden eşkıyalık edenlerini ayırarak cezalarının verilmesi Karaman Valisi Hasan Paşa'dan istendi¹⁴⁴. Hasan Paşa, eşkıyanın cezalarını vermek için yeteri miktarda adam ile üzerlerine gidip yakaladıklarını bu hususa mübaşir tayin olunan Mustafa'ya teslim edecekti. Mübaşir Mustafa Ağa da eşkıyayı İstanbul'a getirecekti. 1114/1702-3 ve 1115/1703-4 senelerinde Adana mutasarrıfları Yusuf Paşa ve Kürd Bayramoğlu Mehmed Paşa zamanlarında ve 1116/1704-5 senesinde Polad Paşaoğlu İsmail Paşa zamanında vergilerini defter nizamına göre

¹⁴¹ Yaptığımız hesaplamada toplam 51.000 kuruş olarak bulunmuştur. Belki de 50.000 kuruş yerine 51.000 kuruş toplayacaklardır.

¹⁴² MAD, No: 8458, s. 83-84.

¹⁴³ MAD, No: 8458, s. 85.

¹⁴⁴ Bu konuda daha önce Evail-i ZA 1118/5-13 Şubat 1707 tarihinde bir hüküm daha gönderilmiştir.

vermediklerinden dolayı ellerindeki eda temessükü olmayanlardan deftere göre mâl-ı mîrîlerinin tamamen tahsili yapılacaktı¹⁴⁵. Daha önceden verdikleri nezir hüccetinden dolayı hepsini vermeleri mümkün olmadığından vergilerinin ya yarısının, yarısı olmasa bile üçte birinin tahsilinin yapılması kararlaştırıldı. Üzerlerinde olan silahları toplayıp Konya Kalesi'ne nakledilecekler ve silah ile gezmeleri yasaklanarak daha önce iskân ettirildikleri bölgelerde ziraat ile uğraşacaklardı. Bir daha İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin ihtilâl meselesi oluşmayacak şekilde düzeni sağladıktan sonra Hasan Paşa yerine dönecekti. Hasan Paşa, mâl-ı mîrînin tamamen, nezir akçasının ise üçte sülüsünün tahsilini yapmakla görevlendirilmiştir. Çukurova'da kal'abend olan eşkıyadan da tahsil yapılması istenilmekteydi¹⁴⁶. 22 cemaatten toplanacak olan nezir hücceti ancak 25 Ağustos 1707'de toplanabilmişti. Hâssa eski silahşörlerinden Mustafa Ağa, hazineye topladığı 50.000 kuruşu teslim etmişti¹⁴⁷.

Yusuf Paşa'nın yaptığı sefer neticesinde cemaatlerin büyük bir kısmı iskân edildiyse de, bölgede yaşayanlar perişan oldular ve yerlerini terk ederek Anadolu'nun muhtelif bölgelerine göç ettiler. Bunun üzerine iskân mahallerine geri dönmeleri için buldukları bölgelerin idârecilerine fermânlar gönderildi. 27 Mart 1707'de Adana beylerbeyi Abdulgafur Paşa, Kınık ve Anavarza'ya iskân edilmiş olan İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenlerinin yerlerini terk ederek Maraş, Sivas, Karaman, Kütahya, Aydın ve Saruhan taraflarına gittiğini ve bu nedenle mâl-ı

---

¹⁴⁵ Ahmed Refik, *a.g.e.*, s. 137 dipnotunda bu konuyla ilgili bir hükümden bahsedilmektedir: İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkâmî'nin ödeyemeyeceklerini bildirmeleri üzerine ellerinde bulunan hayvanlar, eşyalar ve hatta para edecek neleri varsa alması istenmektedir. (Evâil-i ZA 1118/5-13 Şubat 1707).

¹⁴⁶ Ahmed Refik, *a.g.e.*, Hüküm No: 187, s. 136-137. Evâil-i ZA 1118/5-13 Şubat 1707. Dipnotta: İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Hâssı aklâmından 20-30 hâne Çakallu Dokuzu Cemaati Lazikiye (Denizli) tarafındaydı. Onların da üzerine adam gönderilmiştir. (Evâhir-i ZA 1118/22 Şubat - 1 Mart 1707).

¹⁴⁷ MAD, No: 8458, s. 85.

mîrîlerinin tahsilinin mümkün olmadığını bildirdi. Bu nedenle, bu cemaatlerin yeniden iskân bölgelerine gönderilerek iskân olunması kararlaştırıldı¹⁴⁸.

1707 tarihinde İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinden Ayas, Berendi ve Kınık'da sâkin iken Yusuf Paşa'nın harekâtı sonrası Adana, Maraş, Ayntab, Trablusşam, Haleb'de Şeyhü'l-hadid, Sivas, Aydın, Aksaray civarlarına ve Üsküdar Türkman ağasının yanına kaçan cemaatlerin kaydı tutulmuştu¹⁴⁹:

Tâbi'-i kazâ-i Adana

Mahalle-i Şemseddinlü, Mahalle-i Adana ve Yüregir ve Perâkende-i Tarsus, Mahalle-i Bulacalı, Mahalle-i Sis güherçilesi¹⁵⁰, Cemaat-i Yüregir Dokuzu, Cemaat-i Karnı-Yoğunlu, Cemaat-i Deniz-Kuyulu, Cemaat-i Hacı Halil Uşağı, Cemaat-i Sukuyulu Dokuzu, Cemaat-i Toros Bekir Kethüda, Cemaat-i Bostancı, Cemaat-i Obladanlı, Cemaat-i Ayrancı Uşağı, Cemaat-i Çalanelli.

Tâbi'-i Mar'aş

Cemaat-i Bekir, Cemaat-i Bulanıklı¹⁵¹, Cemaat-i Hecekli, Cemaat-i Kanlı Kavak, Cemaat-i Dokuzoğlu Hacı Hüseyin, Cemaat-i Akça Oylak, Cemaat-i Çadır-Dolab, Cemaat-i Diyoç, Cemaat-i Camuscal Yünsüzü, Cemaat-i Küsürge ma'a Çeklerli.

Tâbi'-i Liva-i Ayntab

Cemaat-i Şabdalı Evcisi, Cemaat-i Kara Arablı, Cemaat-i Sof Ceridi, Mahalle-i Ovacıklı, Mahalle-i Yeğence Kal'a¹⁵², Mahalle-i Tabanı Büyük, Mahalle-i Topaklı,

---

¹⁴⁸ MAD, No: 8458, s. 78.

¹⁴⁹ MAD, No: 8458, s.92-94.

¹⁵⁰ 7 yıldır Misis'de sakindirler.

¹⁵¹ Kınık Kal'asına iskân olundu.

¹⁵² Bayezid oğlu himayesindedir.

*Mahalle-i Yaba Oldıran*¹⁵³ , *Mahalle-i Karaman Uşağı*¹⁵⁴ , *Mahalle-i Andırın Güherçilesi*¹⁵⁵ , *Mahalle-i Kızılıcık ma'a Karşun*¹⁵⁶ , *Mahalle-i Kars Güherçilesi*¹⁵⁷ , *Mahalle-i Balcı Döngelisi*.

Tâbi'-i Trablusşam

*Cemaat-i Çakallı Dokuzu*¹⁵⁸ , *Cemaat-i Sarı Neccarlısı*.

Tâbi'-i Şeyhü'l-hadîd der-Eyâlet-i Haleb

Cemaat-i Görden-Göre , *Cemaat-i Basanlı* , *Cemaat-i Kara Süleymanlı*.

Tâbi'-i Sivas

Mahalle-i Kara Dedeli , *Mahalle-i Harbendeli* , *Mahalle-i Kavaleddin Uşağı* , *Mahalle-i Kenekli Çavdar* , *Cemaat-i Maraşlı* , *Cemaat-i Kâfir-Kıran ve Süleyman Fakihlü ve Sarılı* , *Cemaat-i Hasan Demircilü* , *Cemaat-i Sarıklı Uşağı Duacılar*.

Tabi'-i Ağa-i Türkman-ı Üsküdar

Cemaat-i Dönek Uşağı , *Cemaat-i Eksiklü* , *Cemaat-i Hacı İshak Uşağı*.

Tabi'-i Liva-i Aydın

Cemaat-i Anamaslı , *Cemaat-i İtcilü Süleyman Kethüda* , *Cemaat-i Perakendegân-ı Aydın* , *Cemaat-i Çıkrık Neccarlusu İsmail Kethüda* , *Cemaat-i Şihab Neccarlusu* , *Cemaat-i Kâncılı* , *Cemaat-i Toğuz Kethüda* , *Mahalle-i Keçilü Karamanlı*.

---

¹⁵³ Kars'da İsmail Ağa'dan ve İbrahim Ağa'nın himayesindedirler.

¹⁵⁴ Andırın Dağı'ndadırlar.

¹⁵⁵ Andırın Dağı'ndadırlar.

¹⁵⁶ Göksun'dadırlar.

¹⁵⁷ 10 senedir Kars'da sakindirler.

¹⁵⁸ Rakka yakınında sakindirler.

Tâbi'-i Aksaray

Cemaat-i Karkıl, Cemaat-i Hüseyin Fakihlü, Cemaat-i Kulu Kethüda ve Mehmed Kethüda.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye tâbi Cerid cemaati Rakka valisi Yusuf Paşa'nın hücumuna uğrayarak dağlara ilticâ etti (Evail-i M 1119/5 - 13 Nisan 1707). Bunun üzerine Cerid Cemaati'nden birçokları, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerini karıştırmamak için Rakka'ya gönderilmek istenildi¹⁵⁹. 5 Şubat 1708'de Tacirlü Cemaati'nin de Rakka'ya iskânı kararlaştırılmış ve 2500 kuruş olan mâl-ı maktû'u İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin 40.000 kuruş olan mâl-ı mîrîsinden düşülmüştür. Yaptığı eşkıyalık faaliyetlerinden dolayı Rakka'ya iskânı karar verilen Tacirlü Cemaati'nin nezri 12.500 kuruş olarak belirlendi¹⁶⁰. 7 Şubat 1708'de Tacirli Cemaati'nin Rakka'ya iskânı karar verildikten sonra Maraş Beylerbeyi Rişvanoğlu Halil bu iş için memur edildi ve Yusuf Paşa'ya Divân-ı Hümâyûn'dan ferman yazıldı ve 1119/1708 Mart başından 2.500 kuruş mâl-ı mîrîsi ise *Rakka Eyâleti Mukâta'âtı*'na dâhil edildi¹⁶¹.

Tacirli Cemaati'nin Rakka'ya sürüleceği haberi üzerine diğer cemaatler de yavaş yavaş itaat altına alınmaya başlandı. Tacirli Cemaati'nin eşkıyalıklarını destekleyen cemaatler korkularından eşkıyalıktan vazgeçtiler. 21 Şubat 1708'de İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Cemaatleri boybeyleri¹⁶² Başdefterdar Muhammed Efendi huzurunda ortak açıklama yapmışlardır:

¹⁵⁹ Ahmed Refik, *a.g.e*, Hüküm No: 191, dn. s. 142, 27 Kasım – 5 Aralık 1707 (Evâil-i N 1119).

¹⁶⁰ MAD, No: 8458, s. 87.

¹⁶¹ MAD, No: 8458, s. 99.

¹⁶² Kadının huzuruna gelen cemaatlerin boybeyleri şunlardı: *Sakallu* denilen *Kara Hüseyinli Cemaati* beyi Mirzaoğlu Sunullah Bey bin Derviş, *Hüseyin Hacılı Cemâ'ati* Beyi Beyoğlu Hüseyin bin

Buna göre, kendilerinin iskânı kabul ettiğini, ziraat ile uğraştıklarını ve vergilerini ödediklerini beyan ettiler. Tacirli Cemaati'nin eşkıyalığa başvurduğunu ve vergi vermeyi kabul etmediğini anlattılar. Kendilerinin de Tacirli Cemaati'nin eşkıyalıklarından perişan hale geldiğinden bahsettiler. Tacirli Cemaati'nin geçmiş yıllarda Pazar Turan/İsneyn Pazarı denen bölgede eşkıyalık olaylarına giriştiklerinden bahsettiler. Kendilerinin ve Maraş dâhilinde olanlarının nakli mümkün olanlarını Ayas, Berendi ve Kınık'a nakledilmelerini, nakli mümkün olmayanlarının ise voyvodalarına vergilerini vermeye devam etmelerini istediler. Adı geçen Tacirli Cemaati, bugünden sonra iskân olmak isterse 2.500 kuruş yıllık mâl-ı mîrîsi ile başka bir yerde iskân olunmasını rica ettiler. Haremeyn Evkafı reayasından izinsiz yerleşen Tacirli Afşarı ve İmam Kulu Afşarı ile birlikte hareket eden Tacirli Cemaati'nin eşkıyalıklarının kendilerinden bilindiğini söylediler. Bu nedenle, bu üç cemaatin eski iskân yerleri olan Maraş Eyaleti'ndeki Güvercinlik denen nahiyeye iskân ettirilmelerini, kendilerinin ise Ayas, Berendi ve Kınık kazalarına iskân olunduktan sonra, ziraat ile uğraşp mahsüllerinden 1/5 oranında vergi vereceklerini taahhüt ettiler. Eğer içlerinden bir eşkıya türer ise o eşkıyayı zabitleri ve kendileri aracılığı ile teslim ederek haklarından geleceklerini bildirdiler¹⁶³. Açıklamalarına devam ederek:

İbrahim, *İsalu Cemaati* Beyi Poturoğlu Halil bin Mustafa, *Karalar Ceridi Cemaati*'nden El-hâcc İsmail Bey ibn El-hâcc Seyfullah, *Aydınlı Cemaati*'nden El-hâcc Abdurrahman bin Ali, *Vaysallu Cemaati*'nden Sarı Fakih Mehmed bin Çerkes, *Ağa Civanlu Cemaati*'nden Virenilüoğlu İsmail bin İbrahim, *Karalar Cemaati*'nden Ahmed bin Davud, *Diğer Sakallu Cemaati*'nden Ömer bin Yusuf, *Davud Hacılı Cemaati*'nden Kılıcı Ali bin Hasan, *Diğer Hüseyin Hacılı Cemaati*'nden El-hâcc Süleyman, *Okçulu Cemaati*'nden Monla Ali bin Süleyman. MAD, No: 8458, s. 87-88,91.

¹⁶³ Ayrıca eski sınırlardan da bahsedildi: Adı geçen kazaların eskiden beri sınırları; Kuyucu Paşa'nın, Mehmed Ağa'nın ve o civardaki bilirkişilerin tayin ettiği yerlere göre, Misis'in kible tarafında Cebel-i Nur yakınındaki Ceyhan Nehri'nin doğu tarafı Adana Kazası'na tâbi Yüregir Kazası toprağıdır. Doğu tarafı Berendi Kazası toprağıdır. Yine kible tarafı Timurkapu'dan deryaya ulaşır. Doğu tarafı Turunçlu'ya ve oradan Gözenek'e ulaşır. Demirkapı yakınındaki Büyük Manend, sınır dâhilinde ve çeyrek saat uzaklıktadır. Timrkapı-Büyük Manend Haleb toprağıdır. Kınık Kazası yanında olan İsneyn Pazarı yakınındaki Karaçay Boğazı'na gidilir ve kazanın eski hududu doğu tarafı Gözenek'den

“Bundan sonra Tacirli eşkıyası 2.500 kuruş mal-ı mîrî ile bizden ayrılınsın. Dağılmış olanlar Ayas, Berendi ve Kınık’a iskân edilsin. Bizler ziraat ile uğraşmaya başlayıp durumumuzu düzeltene kadar mâl-ı maktû’larımız 1119/1708 senesi Mart başından itibaren affedilsin. Mâl-ı mîrî olarak 25.000 kuruş ve ikinci yıl Tacirli Cemaati bizim mâl-ı maktû’umuzdan hariç 37.500 kuruş sayılıp 2 senenin haracını tamama erdirene değin beklenilsin. 1106/1694-5 yılındaki hatt-ı hümayun gereğince Payas yakınındaki pazarda mallarımızı satıp öşürlerimizi önce ödeyip mukâta’anın kalemiyelerini ve diğer kalem harçlarını voyvodalarımıza öderiz. Bizi zorlayan bu kalemler için kuruş başına 2 akça tefavütle ödedikten sonra voyvoda gelirleri için her 10 kuruş için 2,5 kuruş ekleriz. Bundan sonra birbirimiz için kefil olduk. Rehinler vermek için asaleten ve vekâleten hüccet verdik. Devlet dışında kimse bizden bir kuruş talep etmesin. Voyvodalarımıza karşı gelmeyeceğiz. Maktu’ât gelirlerimizi, öşürlerimizi ve rüsûmlarımızı her sene ödemek üzere Defterdar Mehmed Efendi ile aramızda yemin ve ittifak ederiz” dediler.

Bu açıklamaların ardından İstanbul’da Mahmud Paşa Mahkemesi yanında Salih Efendi önceden hüccet verip İfrâz-ı Zu’l-kadriyye reayasının taahhütleri kayda geçmiş ve muafiyetleri yazılarak ferman verilmişti. Bunun bir sureti Kapucubaşı Yusuf Ağa’ya verildi¹⁶⁴. 21 Şubat 1708’de yani aynı gün, İfrâz-ı Zu’l-kadriyye Cemaatlerinden Tacirlü Cemaati, 2.500 kuruş mâl-ı maktû’u ile İfrâz-ı Zu’l-kadriyye Mukâta’ası’ndan ayrılarak Rakka’ya iskân ettirilmesi kararlaştırılmıştı. Bu sırada İfrâz-ı Zu’l-kadriyye Mukâta’ası, Adana Eyaleti’nden ayrılarak kâbız-ı mal görevi verilen Dergâh-ı Mu’allam kapucubaşlarından Yusuf Ağa voyvoda tayin olundu. İfrâz-ı Zu’l-kadriyye Mukâta’ası’nın yıllık mâl-ı mîrîsi 40.000 kuruş iken Tacirli Cemaati’nin eşkıyalık faaliyetleri yüzünden mâl-ı mîrîsi 27.500 kuruşa düşmüştü. Tacirlü Cemaati’nin 2.500 kuruş mâl-ı mîrîsinin de bu mukâta’adan ayrılması sonucu 25.000 kuruş mâl-ı mîrîsi kaldı. Yapılan tahkikat sonucu, seneye mâl-ı mîrîsinin 37.500 kuruş olmasına karar verildi¹⁶⁵. Aynı gün, Maraş, Ayntab, Trablusşam,

---

Sıra Çınar’a ve oradan Erzak Evi (İdrak Bocası) mülküne ve oradan Anakoz Çayı’na ve oradan Hacı Kulu Köprüsü’ne ve oradan Hamus Hanı’na ve oradan Ceyhan Nehri’ne ulaşır. İsneyn Pazarı’nın yarısı Maraş toprağı’dır. Diğer yarısı ise Kınık toprağıdır ve Adana Sancağı’dır. İnsanlar arasında meşhurdur ve öyle bilinir. Adı geçen kazaların güney ve batı tarafı Ceyhan Nehri’ne varınca Berendi ve Ayas toprağının eski hudududur. MAD, No: 8458, s. 87-88,91.

¹⁶⁴ MAD, No: 8458, s. 87-88,91. Aynı hüccetin bir sureti de 1125 senesinde İfrâz-ı Zu’l-kadriyye Voyvodası olan Burhan Ağa’ya verilmişti. (20 S 1125/18 Mart 1713).

¹⁶⁵ MAD, No: 8458, s. 95-96.

Haleb, Sivas ve Kütahya valileri ve Aydın muhassılı ve Karaman valisine yazılmak üzere ferman gönderilmesine karar verildi¹⁶⁶.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Seferi'nin ortaya koyduğu sonuç, Türkmenlerin eşkıyalık faaliyetlerine karşı Osmanlı'nın iskân meselesine verdiği önemdir. Türkmenler eşkıyalığı bu bölgede yoğun olarak sürdürmüşler ve devletin sert tepkisi ile karşılaşmışlardır. Bu tepki, bir açıdan devletin çaresizliğini gözler önüne sermektedir. Çünkü devletin düzenlediği sefere kadar yapılan tüm çalışmalar sonuç vermemiştir. Askerî çatışma, bölgede var olan cemaatlerin de dağılmasına yol açarak bölgeye istikrar getirmemiştir. İleride görüleceği üzere, askerî harekât ya da idâredeki düzenlemeler işe yaramayacak ve Türkmenler dağılmaya devam edecekti.

2.3. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Seferi Sonrası

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye seferi sonrası dağılan cemaatlerin bir listesi yukarıda verilmiş idi. Bu cemaatlerin geri getirilmesi için yapılan çalışmalar hızla devam etmekteydi. 11 Mart 1708 tarihli kayda göre, İfrâz hâssı reayasından on iki cemaat 7.400 kuruş mâl-ı mîrî ile birkaç seneden beri Sivas ve Karsandı toprağında Pehlüvanoğlu Kenan Bey yanında sakindiler. Mâl-ı mîrîlerinin bir kısmı İfrâz voyvodaları tarafından ve bir kısmı Kenan Bey tarafından ve bir kısmını da ödememeleri dolayısıyla vergileri devlete ulaşmamaktadır. Bu yıl Adana Sancağı'na nakledilmeleri için ferman gönderilip memurlar tayin olduğu halde, Kenan Bey'in itaatsizlik ile verdiği cevapta;

“Kendi evlerim içine dâhildir ve Acem tarafına gitmişlerdir” demiştir. 10.250 kuruşu kendine alıp adı geçen 12 cemaatin 7.400 kuruş mal-ı mirileri varken Kenan

---

¹⁶⁶ MAD, No: 8458, s. 96.

Bey diğer senelerle kıyaslama yapmadan mal-ı miriyi deruhde eylemiştir. 12 cemaati Adana'ya göndermek için Adana Beylerbeyi Abdulgafur Paşa emir istemektedir. Sivas Valisi marifetiyle iskân mahallerine gönderilmek için emir yazılması arz edilmiştir¹⁶⁷

TABLO 3. Sivas ve Karsandı'da olan Cemaatler

CEMAAT	KURUŞ
Abdallu-i Kebir	2.500
Abdallı-i Sagir	1.600
Kabakulak Elcisi	500
Esenli Elcisi	600
Ela Firuzlu	1.000
Hasanbeğli	150
Kara Batak Uşağı	150
Kuşlu	150
Kusun Uşağı	150
Veli Hacı Uşağı	150
Keke Haydar	200
Kırbeyan?	250
12 CEMAAT	7.400

Tacirli Cemaati de yapılan harekât sonrasında eşkıyalık yapmaktan alıkoyuldu. 8 Mart 1708'de Tacirli Cemaati, eşkıyalık faaliyetlerinin üzerine gidilmesi sonucu bastırıldı. Tacirli Cemaati'nden Ömer Kethüda, Köse Hüseyin, Akkaşoğlu, Abdioğlu ve Sarı Hasan bundan sonra eşkıyalık yapmayacaklarını bildirip vergilerini vermeyi kabul edeceklerini ve uygun bir mahalle iskân edilmelerini istediler¹⁶⁸.

¹⁶⁷ MAD, No: 8458, s. 78.

¹⁶⁸ MAD, No: 8458, s. 237, B-2.

Cemaatler bu sırada, yaylak/kışlakları arasında gidip gelmekteydiler. Akça Koyunlu ve Üsküdar (Yeni İl) aşiretlerinin yaylak ve kışlağa çıkmaları hakkında yazılan hükümde, Akça Koyunlu Cemaati'nin İfrâz-ı Zu'l-kadriyye hâssı içinde olduğundan bahsedilmektedir. Bu nedenle, yaylaklarda 40 günden fazla kalınmaması konusunda emir gönderilmiştir. Akça Koyunlu Cemaati, Kurd Kulağı'nda 40-50 nefer ile muhafızlık görevinde bulunmaktadırlar. Muhafızlık görevleri, Köprülüzâdeler zamanından beri devam etmektedir. Dergâh-ı Ali kapucubaşlarından Yusuf, bu dönemde İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodasıdır¹⁶⁹. 1 Temmuz 1708'de Dağ Ceridlisi denilen Sakallı Cemaati ve 14 mahallesi ile Akça Koyunlu Cemaati Boybeyi Yahya Bey ile ittifak ederek ve yine başlardan Kara Martioğlu ve oğulları ve El-hâcc Zadullah ve El-hâcc Bekir ve Kürd Ahmed ve Sarı Fakih ve adamları eşkıyalık hareketlerine girişmişlerdir. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Cemaatlerinin mensupları *Berendi ve Kınık ve Ayas kadısı Mevlana Seyyid Ali*'nin huzurunda yapılan mahkeme de, kendilerinin eşkıyalık yapmadığı ve 5.000 kuruş vergileri ile başka yere nakledilmelerine rıza göstermişlerdi.

Karaman Valisi Vezir Hasan Paşa'nın tahkikatı sonucu Sakallı Ceridi ile mahallelerinin 2.500 kuruş mâl-ı mîrîsi bulunmaktaydı. Bu cemaatin 5.000 kuruş mâl-ı mîrîsinin diğer cemaatlerin boybeyleri, kethüdarları ve söz sahiplerinin ödemeleri konusunda kefil oldukları ve böylece 25.000 kuruş mâl-ı mîrîsi bulunan İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin vergisinde eksik kalmayacağı belirtilmiş ve Dergâh-ı Mu'allâ kapucubaşlarından İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodası Yusuf'a ferman verilmişti¹⁷⁰.

¹⁶⁹ Ahmed Refik, a.g.e, Hüküm No: 192, s. 142. (Evâsıt-ı RA 1120/30 Haziran -9 Temmuz 1708).

¹⁷⁰ MAD, No: 8458, s.100-101.

21 Nisan 1709'da İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Cemaatlerinin mâl-ı mîrîsi tahsiline me'mur olan Rişvanzâde Halil Paşa¹⁷¹, Havâss-ı Hümâyûn'a tâbi İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinin eşkıyalık faaliyetleri üzerine cemaatlerden mâl-ı mîrî tahsili ve cemaatlerin iskân mahallerine geri gönderilmesi için teftiş yapmıştır. Bu teftiş sonucunda 19 cemaatin boybeyleri, kethüdaları ve söz sahipleri mahkemeye çıkarılmıştır. Maraş Kadısı Nâ'ibi Mevlânâ El-hâcc Hüseyin el-Gıyârî huzurunda eşkıyalık faaliyetlerine bulaşmayacaklarına dair 25.000 kuruşluk nezir hücceti vermeyi taahhüt etmişlerdi¹⁷².

Tacirli ve Cerid Cemaatleri harekât sonrası eşkıyalık faaliyetlerine devam etmekteydiler. Cerid Cemaati, Tacirlü Cemaatine haber gönderip, birleşmek ve ihtilal yapmak niyetinde oldukları bilgisi alındı. Bu sırada, Tacirlü Cemaati, harekete geçerek geçitlere saldırdı. Geçit muhafızlarıyla yapılan muhârebe sonucu, adamlarının yarısını kaybetti. Geçitlerden gelip geçenler ile Birecik mütesellimi geçit muhafızlarının yardımına geldi. Bunun üzerine eşkıyalar Ayntab'a kaçtılar. Oradan da bir kısmı Cerid Cemaati'nin içinde saklandılar. Bunun üzerine Maraş beylerbeyi, Rakka Beylerbeyi Yusuf Paşa, Üzeyir Sancakbeyi Bilal ve Fettahoğlu, Çobanoğlu, Bayezidoğlu aşiretleri ile birlikte eşkıyaların üzerine varacak onları buldukları yerlerden kaldırıp Rakka'ya sürmesi için görevlendirildi. Eğer Tacirli Cemaati

---

¹⁷¹ 1710-11 seneleri arasında Rişvanzâde Halil Paşa'nın uhdesinde bulunan İfrâz-ı Zu'l-kadriyye yıl bitmeden Adana Beylerbeyisi Mehmed'e tevcih olundu.

¹⁷² Mahkemeye gelen 19 cemaat ve cemaat mensupları şunlardır: *Sakallu Ceridi Cemaati* Boybeyi Sunullah Bey ibni Mirza Hüseyin, *Hüseyin Hacılu Cemaati* Kethüdası Beyoğlu Hüseyin Bey, *İsalı Cemaati* Kethüdası Poturoğlu Ahmed, *Karalar Cemaati* Kethüdası Bektaşoğlu Mustafa, *Çakallu Cemaati* Kethüdası Hacı Mustafa ve Cündioğlu Murad Kethüda, *Abdallu Cemaati* kethüdası Halid, *Sakallu Cemaati* kethüdası Sarı Fakih lakaplı Monla Mehmed, *Neccarlı Cemaati* kethüdası Satioğlu Murtaza, *İtcili Cemaati* kethüdası Süleyman, *Geke Cemaati* kethüdası Monla Ali bin Himmet, *Musa Fakihlü Cemaati*'nden Nusret ve Ali Veli Kethüda, *Aydınlı Cemaati* kethüdası Hacı Abdurrahman, *Çakal Demircilü* kethüdası Mehmed Kethüda ibni Yusuf, *Çullu Anamaslu Cemaati*'nden Monla Hüseyin bin Hacı Fakih, *Hüseyin Hacılu Cemaati*'nden Hacı Mehmed oğlu Ali, *Sarılı Cemaati*'nden Abdullatif bin Hacı Ali, *Okçulu Cemaati*'nden Monla Ali bin Süleyman, *Hoballu Cemaati* kethüdası Hacı Bayezid bin Habib, *Ela Firuzlu Cemaati* Kethüdası Hacı Bektaş bin Himmet. MAD, No: 8458, s. 102.

firâfîleri, Cerid Cemaati'nin içindeyse gereği yapılacak ve kaldırılıp Rakka'ya sürüleceklerdi.¹⁷³ Bayezidoğlu Karalar Ceridi, Aydınlu, Sarılı, Kethüdalı, Hökerlü ve Beytilü cemaatlerinin eşkıyalıklarına rüşvet olarak göz yummuş ve has reayasının mallarını gasb ettiğinden Kıbrıs'a sürgün edildi¹⁷⁴.

Tacirli ve Cerid gibi iki güçlü cemaatin yanı sıra diğer cemaatler üzerinde de iskân faaliyetlerine yoğunlaşıldı. Devlet, bu bölgede yoğun olarak eşkıyalık yapan cemaatleri sadece Çukurova'ya değil, Çukurova'nın dışında Hama, Humus ve Rakka'ya iskân etmekteydi. Çakal Demircilü Cemâ'ati'nin Demirci kazâsında bulunması gerektiği bu nedenle Demirci kazâsına iskânı için emir çıkarıldı¹⁷⁵. 12 Mart 1711/1123 Mart başından Hama Mukâta'atı'nın imarı ve Arap eşkıyasını önlemek için Sakallu Ceridi ve Çakallu Dokuzu'na bağlı 12 aşiret Hama'ya iskân edildi. 450 kuruş mâlı da Hama Mukâta'atı'na ilhak edildi¹⁷⁶. 18 Nisan 1711 tarihinde (1124 senesinden itibaren) İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası 3 sene 1 tahvil ile düzeni sağlamak koşuluyla Mustafa Ağa'ya deruhde olundu.

Birkaç seneden beri İfrâz reyası Adana, Tarsus, Sis ve Silifke sancaklarında bulunmaktaydılar. Mustafa Ağa'nın bu sancaklardaki İfrâz reyasını tahrir ederek eski iskân mahalline göndermesi ferman olundu¹⁷⁷. Özellikle Sakallu Ceridi, Karalar Ceridi ve İsalu Cemaatleri yoğun eşkıyalık faaliyetlerine girişmişlerdi. Bu cemaatlerin boybeyleri olan Sunullah, El-hâcc İsmail, Bektaşoğlu ve Poturoğlu,

---

¹⁷³ BOA, C.DH. No: 43/2110

¹⁷⁴ H. Arslan, a.g.e, s. 150.

¹⁷⁵ MAD, No: 8458, s. 44.

¹⁷⁶ MAD, No: 8458, s. 4.

¹⁷⁷ MAD, No: 8458, s. 87.

Üzeyir Sancakbeyi Bilal'e karşı mukavemet etmekteydiler. Üzeyir Dağları'nda saklanan bu üç cemaat için İstanbul'a haber gönderildi¹⁷⁸.

Receblü Afşarı, Lekvanik Ekradı ve İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenlerinden 12 cemaati kapsayan Cerid Cemaati ve Danişmendli Türkmenlerinden de birkaç cemaati Rakka'ya iskân ettirmesi için İslam Paşa'ya ferman gönderilmişti. Bu cemaatler iskân bölgelerinden kaçmışlardı. Bu cemaatlerin eski yerlerine iskân edilmesi istendi. Ayrıca, 20 Nisan 1711 tarihinde Misis'e 10 günlük zahire ile gidilmesi ve harp aletleriyle birlikte hareket edilmesini Adana mütesellimi ve ayanlarından istenilmektedir ¹⁷⁹ . İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Hâssı Mukâta'ası'nın iltizamına 1115/1703-4 senesinde üzerinde bulunduran Adana Beylerbeyi Mehmed'in ¹⁸⁰ arzında, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye hâssı reayalarının ödemesi gereken vergilerini Can Arslanoğlu'na ya da kendisine ödediklerinden başka 40 kese akça (1.600.000 akça) kaldığı bildirilmiştir. Cevap olarak gelen fermanda, ellerinde eda tezkeresi olanlardan bir defa vergi alınması gerektiği, olmayanlardan ise mal-ı mîrîlerinin mübaşir marifetiyle tahsil edilmesi gerektiği belirtildi¹⁸¹.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinin eşkıyalık faaliyetlerine karışması ve gelen emirlere uymamalarının bir diğer sebebi de Rakka, Hama ve Humus'a iskân olunmuş olan aşiretlerin firar ederek İfrâz cemaatleri içerisine sızarak eşkıyalık faaliyetlerinde bulunması ve İfrâz cemaatlerini de kışkırtmasıydı. Eşkıyalık faaliyetlerinin üzerine gidilmiş ve bir kısım İfrâz cemaatleri daha en başında eşkıyalık yapmayacaklarına

---

¹⁷⁸ BOA, C.ZB No: 11/503.

¹⁷⁹ A.Ş.S. No: 19, s. 18, B-1

¹⁸⁰ Adana Beylerbeyliği ile birlikte Maraş Beylerbeyisi de olan bu kişi, Kürd Bayramoğlu Derviş Paşazâde Mehmed (Paşa) idi. (A.Ş.S. No: 19, s. 46, B-1.). Yani İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası ikinci defa, Kürd Bayramoğlu Derviş Paşazâde Mehmed Paşa'ya tevcih olunmuş oluyordu. Adana ve Maraş Beylerbeyi Mehmed, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'asını deruhde edince İvaz Ağa diye birini mütesellim nasb etmişti. (A.Ş.S. 19, s. 46, B-2.).

¹⁸¹ A.Ş.S. No: 19, s. 39, B-1

dair taahhütte bulunmuşlardı¹⁸². Ancak bir süre sonra tekrar eşkıyalığa başladılar. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye hâssı reayalarından Cerid ve diğer cemaatlerin Hama ve Humus iskânından kaçıp, Payas üzerinden Misis'e gelmişler ve halka zulüm etmeye başlamışlardı. Bölgede yol kesme, yağmalama gibi eşkıyalık faaliyetleri atmış ve ahali durumu şikayet etmekteydi¹⁸³.

Eski Adana Beylerbeyi, şimdiki Maraş Beylerbeyi Mehmed'in ilamında, Rakka, Hama ve Humus'a iskânları ferman olunan cemaatlerden bazıları İfrâz-ı Zu'l-kadriyye eşkıyasıyla Kurd Kulağı'nda birleştikten sonra, Arslanlı Beli'ne kaçtılar. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Hâssı voyvodasının evini basıp mallarını ve erzakını yağma ettiler. Ardından da Payas ve Adana arasındaki tüm yolları kapatıp insanların geçişini engellediler. Karalar Ceridi boybeyleri olan Boz Bektaşoğlu, Poturoğlu ve Kızıl Murad cemaatlerinin vergilerini vermeyerek, bu firârîler ile işbirliği yaptılar. Bunun üzerine Mehmed Paşa bölgenin kontrolünü sağlamak için görevlendirildi¹⁸⁴.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'asının zabiti olan Mustafa Ağa¹⁸⁵ dağılan cemaatlerin iskân edildikleri bölgelere geri getirilmesi ve mâl-ı mîrîlerini vermesi için ferman yazılmasını istiyordu¹⁸⁶. Ayrıca, Mustafa Ağa'nın bu mukâta'ayı elde etmesine karşılık Adana, Tarsus, Silifke ve Sis sancaklarında dağılmış yaşayan cemaatleri buldukları yerlerde tahrir ettikten sonra eski yerlerine iskân etmesi şart koşulmuştu¹⁸⁷. Etrafa dağılan cemaatlerin geri getirilmesi için yapılan çalışmalar

---

¹⁸² MAD, No: 8458, s. 87.

¹⁸³ BOA, C.ZB. No: 67/3341.

¹⁸⁴ A.Ş.S. No: 19, s.19, B-1.

¹⁸⁵ “İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası yüz yirmi dört senesinden üç sene bir tahvil ve nizâmı virmek şartıyla Mustafa Ağa'ya der'uhde olunub...” MAD, No: 8458, s. 87. Mustafa Ağa, 1123/1711-2 ve 1124/1712-3 senelerinde deruhde etmişti.

¹⁸⁶ MAD, No: 8458, s. 96.

¹⁸⁷ MAD, No: 8458, s. 87.

sonuç verdi¹⁸⁸. Kınık sakini olan 15 cemaatden 32 kişi mahkemeye getirildi. Bu kişiler, Hama, Humus ve Rakka iskânlarından kaçan eşkıya ile kendi içlerindeki bazı kişilerin birleşerek eşkıyalık yaptıklarını ancak kendilerinin eşkıya olmadıklarını ve hatta kendilerine dahi zarar verdiklerini anlattılar. Yollardan gelip geçenleri koruduklarını söyleyerek eşkıyayı defetme konusunda kusurlarının olmadığını arz ettiler. Eğer bir kişiye dahi zarar verirlerse bu zararı hemen karşılayacaklarına söz verdiler. Matbah-ı Amire'ye ödemek üzere, Karalar ile ona tâbi olanlar 15.000 kuruş ve İsalu ile ona tâbi olan cemaatler ise 5.000 kuruş nezr hücceti vereceklerini daha önceden taahhüt etmişlerdi¹⁸⁹. Nezr hüccetlerine bağlı olduklarını anlattılar. Karalar Cemâ'ati'nden Boz Bektaşoğlu Mustafa ve 'İsalı Cemâ'atinden Poturoğlu denilen Ahmed isimli kişiler rehin yoluyla Adana Kalesi'ne hapsedildi¹⁹⁰.

Bu cemaatlerin mensuplarının mahkemeye çıkarılmasının ardından, başka cemaatler de mahkemeye getirildiler. Hüseyin Hacı Cemaati boybeyi olan Beyoğlu Hüseyin Bey'in amcasının oğlu Mustafa ve Kırtıl Murad'ın oğlu Ömer ve Monla Ali'yi rehin olarak verip, bu kişilerin Adana Kalesi'ne hapsedilmesine karar verildi. Eğer eşkıyalık faaliyetlerine karışıp bir kişiye dahi zarar verirler ise, Matbah-ı

---

¹⁸⁸ Vezir Hasan Paşa'nın kontrolünde yapılan askerî harekâtın detayları için bkz: Ö. Tatar, a.g.t, s. 203-208.

¹⁸⁹ Nezr hücceti vermek için mahkemede bulunan cemaatler ve mensupları şunlardır: *Karalar Ceridi Cemaati*'nden Hacı İsmail bin Seyfullah, İbrahim bin Hacı Abdi ve kardeşi Süleyman, Okçuluoğlu Murtaza, Murtaza bin Yusuf, Mahmud bin Asaf, Ali bin Azer ve Hasan bin Zülfü, *Aydınlı Cemaati*'nden Hacı Abdurrahman bin Ali, İbrahim bin Yunus ve Hacı Yusuf bin Hacı Murad, *Kethüdalı Cemaati*'nden Abdurrahman, *Hoballı Cemaati*'nden Hacı Bayezid bin Mehmed ve Hüseyin bin Abdulgani, *Beytilü Cemaati*'nden Hasan bin Mürsel ve Murad bin İsmail, *Hökerlü Cemaati*'nden İsmail bin Sultan ve kardeşi Karaman, *Sarılu Cemaati*'nden Abdullatif bin Abdulhayy ve Mustafa bin Ahmed, *İsalı Cemaati*'nden Baturoğlu Mehmed bin Halil ve Bektaş bin Mustafa, *Karacalu, Şeyhlü, Uzunlu, Okçulu, Tatlu, Bigalı ve Dindarlı Cemaatleri*'nden Hasan bin Mehmed, Mehmed bin Eyyüb, Tara İsmail, Kayabaşoğlu Mehmed, Monla Ali, Monla Halil bin Haydar, Osman, Hasan bin Mehmed, Musa ve Cafer. MAD, No: 8458, s. 89.

¹⁹⁰ MAD, No: 8458, s. 89.

Amire'ye verilmek üzere 10.000 kuruş nezr vermeyi taahhüt ettiler ve Bu konuda Adana Kadısı Seyyid Hasan'a hüccet verdiler¹⁹¹.

Bölgede yaşanan karışıkların bir diğer sebebi, dışarıdan gelen cemaatlerin bölgede eşkıyalık yapmasıydı. Okçu İzzeddinlü Tâifesi, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Hâssı topraklarına girip 100-150 süvari ile 1 yıldan beri eşkıyalık yapmaktaydılar. Bölgede kaos sürerken, Okçu İzzeddinli Cemaati'nin İfrâz topraklarında bulunduğu ve eşkıyaların iyice kontrolden çıktığına dair haber geldi. Bunun üzerine, Anadolu eşkıyâsının def'ine me'mûr eski sadrazam Vezir Hasan Paşa ile birlikte Kilis voyvodası, Okçu İzzeddinlü tâifesinin eşkıyalıklarına son vermeleri için görevlendirildi¹⁹².

Cemaatlerin eşkıyalık faaliyetleri ile harap hale dönen Kurd Kulağı'nın imarı için gerekli çalışmalar yapılmaktaydı. 16 Ağustos 1712'de İfrâz voyvodası Mustafa Ağa, Kurd Kulağı'nda bulunan hân ve câminin tamiri için Dergâh-ı Ali kapucubaşısı Mehmed Ağa'yı tayin etti. Buranın tamiri için 1.000 kuruş (120.000 akça) ayrıldı¹⁹³.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinden Tacirli Cemaati'nin eşkıyalık faaliyetlerine karışması ve diğer cemaatleri de kışkırtması Rakka'ya sürülmesine yol açtı. Ancak kısa bir süre sonra affedildi. Rakka ve Haleb Valisi Yusuf Paşa'ya

---

¹⁹¹ Hüccet verenler şunlardır: *Hüseyin Hacılı Cemaati*'nden Beyoğlu lakaplı Hüseyin Bey bin İbrahim ve Durmuş Ali bin Hacı Mehmed, *Anamashlı Cemaati*'nden Kızıl Murad bin Receb, *Musa Fakihlü Cemaati*'nden Veli Kethüdaoğlu Ali bin El-hâcc Hasan ve Mustafa bin Şaban, *Karamanlı Cemaati*'nden Teke Hüseyin bin Seydi, *Neccarlı Cemaati*'nden Ahmed Kethüda ve Deli Veli bin Yusuf, *Hüseyin Fakihlü Cemaati*'nden Ahmed Kethüda, *Mihmadlı Cemaati*'nden Çopar Ahmed bin Monla Mustafa, *Karaman Hacılı Cemaati*'nden Mustafa bin Mansur, *Davud Hacılı Cemaati*'nden Deli Şaban bin Mirşah, *Geke Cemaati*'nden Molla Musa bin Mehmed, Kara Fakihli, Kara Ali ve Molla Halil. MAD, No: 8458, s.90.

¹⁹² BOA, C.DH. No: 32/1558, (7 Temmuz 1712).

¹⁹³ BOA, İE.ML. No: 99/9418.

gönderilen hükümde, Tacirlü Cemaati 1.500 kuruş mâl ile İfrâz-ı Zu'l-kadriyye mukâta'asına ilhâk olundu¹⁹⁴.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinin yaylaklara gitmeleri içi daha önceden izin verilmişti. Ancak, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinin vergi vermeden yaylaklarına gitmeleri için izin olmadığı halde, vergilerini vermeden yaylaklara çıkmışlardı. Evail-i Mart sene 1125 / 13 Mart 1713 tarihinde İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'asını deruhde eden Burhaneddin¹⁹⁵, vergileri tahsil etmek zamanı geldiği halde tahsil edemedi. Bunun üzerine İfrâz-ı Zu'l-kadriyye reayasının yaylaklarına giden yollar üzere olan ayan-ı vilayetden Eminoğlu Yusuf ve akrabalarından Abdullah ve Gökvelioğlu ve Kerimoğlu Musa ve Kozanoğlu Derviş ve Taviloğlu Süleyman ve Divanoğlu'na emir yazıldı¹⁹⁶.

Cemaatler üzerinde kontrol sağlanamadığı durumlarda cemaatler başka bölgelere iskân ediliyordu. Bu politika gereği, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinden Sakallu Ceridi ve Çakallu Dokuzu'nun toplam 12 aşiretinin Hama'ya iskânı ferman olundu. Çakallu Dokuzu'ndan senelik 2.500, Sakallı Ceridi'nden ise senelik 2.000 kuruş mal-ı mîrî bulunmaktaydı¹⁹⁷. Ancak, 19 Mart 1713 tarihinde yani 4 gün sonra Çakallu Dokuzu Cemaati Boybeyi Hacı'nın gönderdiği haberde Murat Paşa Köprüsü civarına yerleştiklerini ve vergilerini vermeyeceklerinden söz etmekteydi. Baş Muhasebe defterlerine bakıldığında, Sakallu Ceridi ve Çakallu Dokuzu Cemaatleri 4.500 kuruş senelik mâlları ile birlikte 1123/1711-12'de Hama'ya iskân edilmişler,

---

¹⁹⁴ Ahmed Refik, a.g.e, Hüküm No: 195, s. 146. (Evâhir-i Z 1124/19-27 Ocak 1713).

¹⁹⁵ 1125 Mart başından (12 Mart 1713) Burhaneddin Bey ile Beyoğlu lakaplı Hüseyin Bey, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'yi deruhde etmişlerdi. A.Ş.S. No: 42, s. 7, b. 19., MAD, No: 8458, s. 98,101. El-hâcc Burhaneddin'in İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin yönetimini hakkıyla sağlayamaması ve mâl-ı mîrsini toplayamadığından dolayı 1714 yılında görevden alınmıştı. A.Ş.S. No: 39, s. 68, b. 100.

¹⁹⁶ MAD, No: 8458, s.98.

¹⁹⁷ MAD, No: 8458, s. 4

fakat iskân bölgelerine gitmemişlerdir. 1123/1711-2 ve 1124/1712-3 senesi yıllık vergileri tahsil edilememişti. Bunun üzerine, Sakallı Ceridi 1.000 kuruş, Çakallı Dokuzu Cemaati ise 500 kuruş mal-ı mîrî ile tekrar İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası'na ilhâk edildiği bildirilmek üzere Adana ve Maraş beylerbeyine ferman gönderildi¹⁹⁸.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri iskân bölgelerinden dağılarak Rumeli'ye kadar uzandılar. Hatta bu dağılma, Türkmenlerin idâresinde de ayrılmaya sebep oldu. Anadolu ve Rumeli perâkendeleri olarak iki ayrı idârî birim halinde yönetilmekteydiler. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin Rumeli perakendelerine mutasarrıf olan Abdi Ağa 2.400 kuruş sefer hazırlıkları dolayısıyla İstabl-ı Âmire'ye deve mübaya'a bedeli olarak ödedi¹⁹⁹. Diğer hissedâr El-hâcc Abdi Ağa'nın oğlu Ali Ağa da Karacaviran Menzili'ndeki ulakların beygir ücretleri karşılığında 176,5 kuruş ödeme yaptı²⁰⁰. Bu tarihten sonra da Rumeli Perâkendeleri ile ilgili bilgilerden söz edilecektir.

Anadolu'da bulunan perâkendelerden eşkıyalık faaliyetleri belgelere yansımış cemaatlerden Tacirli, Sakallı Ceridi, Çakallı Dokuzu, Karalar Ceridi ve diğer cemaatler ile birlikte eşkıyalık faaliyetlerini arttırmışlardı. El-hâcc Ahmed Paşa Anadolu'da eşkıya teftişine memur olduğundan cemaatlerin eşkıyalık faaliyetlerini sonlandırmak için çalışmalara başladı. Çalışmaların sonucunda Sakallı Ceridi Cemaati ve diğer eşkıyalık yapan cemaatlerin eşkıyalık faaliyetlerine son verildi.

---

¹⁹⁸ MAD, No: 8458, s. 101.

¹⁹⁹ BOA, İE. ML. No: 70/6574.

²⁰⁰ BOA, İE. ML. No: 70/6562.

Suçlular yakalanarak mahkemeye çıkarıldı. Sakallu Ceridi, Karalar²⁰¹, Hoballı, Aydınli cemaatleri mensupları mahkemeye gelerek cemaatlerinde bulunan bazı kişilerin eşkıyalık yaptıklarından ve yolcuların yolunu kesip zarar verdiklerinden bahsetmekteydiler²⁰². Bu eşkıyalık olayları nedeniyle, cemaatlerinin acilen Rakka'ya iskân edilmeleri konusunda ferman çıkarılmıştı. Bu kişilerin eşkıyalık hareketlerine kesinlikle karışmadıklarını bildirmekteydiler. Burnaz Köprüsü'nde ziraat ile uğraşp cemaatimizden herhangi bir kişi bundan sonra eşkıyalık eder ise, valiler ile ortak hareket edip o kişileri def edeceklerini bildirdiler. Ödemeleri gereken mâl-ı mîrîlerini ise her sene voyvodalarına ödeyeceklerini Adana'da Misis kasabasında vilayet ayanları ve Anadolu'da eşkıya teftişine me'mur olan El-hâcc Ahmed Paşa huzurunda taahhüt ettiler. Eğer eşkıyalık eden olur ise 30.000 kuruş nezir akçası borç olarak ödeyeceklerini Adana mütesellimi Hüseyin Ağa, Nakibü'l-eşraf Kaymakamı Esseyid Halil Ağa, Adana Serdarı Mustafa Ağa, Adana Kethüdayeri İsmail Ağa, Misis Mütevellisi Mehmed Ağa'nın huzurunda dile getirdiler²⁰³. Rakka iskân firarilerinin Çukurova'ya gelmesi üzerine tekrar verdikleri nezre uymayan Karalar Ceridi ve Sakallu Ceridi cemaatleri eşkıyalık faaliyetlerine devam etmişlerdi²⁰⁴.

Yapılacak seferin hazırlıkları devam ederken bölgedeki karışıklıklar artmış, otorite boşluğundan faydalanan cemaatler eşkıyalık faaliyetlerine başlamışlardı. 2

---

²⁰¹ Karalar Ceridi'nden Boz Bektaşoğlu Mustafa Kethüda, Hacı İsmail Kethüda, Hacı Abdioğulları İbrahim, El-hacc Süleyman ve Pelendizoğlu Musa Bey isimli kişiler ile diğerleri mahkemede hazır bulundular.

²⁰² Bu kişiler şunlardı: *Sakallu Ceridi*'nden Aşiret Beyi Sunullah Bey bin Derviş Bey, Osman bin El-hâcc Mahmud, Ebubekir ibni Ali, El-hâcc Sadullah, Çelebioğulları Ali ve Mehmed, Kürd Ahmed, Keçibaşoğlu Ahmed, Çakıroğlu El-hacc Hüseyin, Bektaşoğlu Mehmed, *Hoballu Cemaati*'nden Hüseyin Kethüda bin Abdülgani, *Aydınlu Cemaati*'nden Abdurrahman Kethüda ibni Hakverdi.

²⁰³ A.Ş.S. No: 42, s. 82 b. 171

²⁰⁴ Sakallu Ceridi ve Karalar Ceridi Cemaatleri'nden Sanullah, Hacı İsmail, Boz Bektaşoğulları, Poturoglu İsmail ile Hüseyin Hacılu Cemaati'nden Beyoğlu Hüseyin, Anamaslu Cemaati'nden Tul Murad ve Çakallu Cemaati'nden Mehmed Kethüda ve kendilerine bağlı adamlar ile eşkıyalığa başladılar. Ö. Tatar, a.g.t, s. 211.

Aralık 1715’de İfrâz-ı Zu’l-kadriyye Mukâta’ası akçasından sefer hazırlıkları dolayısıyla İstabl-ı Âmire mühimmatı için 34.200 akça değerinde 15 katar (90 re’s) deve İfrâz-ı Zu’l-kadriyye voyvodası Mustafa Ağa’dan istendi²⁰⁵. Fakat eşkıyanın sefer tedariki için yapılan çalışmalara engel olması üzerine itaat altına alınmaya çalışıldı. Ancak, eşkıyalar Üzeyir Dağları’na firar ederek orada saklanmışlardı. Saklandıkları yerde itaat altına alınan bu cemaatler daha önceden 50.000 kuruş nezir hücceti vermişlerdi. Üzeyir Sancakbeyi Bilal Bey²⁰⁶ ve bölge idârecileri verdikleri 50.000 kuruş nezir hüccetlerinin tahsili için görevlendirildi²⁰⁷. Ancak, verdikleri nezir hüccetlerini ödeyemeyeceklerini bildirdiler. Bunun üzerine, eşkıyalardan 22 tanesi yakalanarak Adana Kalesi’ne hapsedildi²⁰⁸. Üzeyir Sancakbeyi Bilal, Tacirli Cemaati mensuplarının büyük bölümünün yapılan harekâtlar sonucu kırıldığı kalanlarını Rakka’ya iskân etmenin bir faydası olmadığını arz etti. Bunun üzerine, Tacirli Cemaati’nin tekrar İfrâz-ı Zu’l-kadriyye Hâssi’na dâhil edilmesine karar verildi²⁰⁹.

Bilal’in İfrâz voyvodalığının ardından yerine belgelerde Cin Hasan²¹⁰ olarak geçen Hasan Ağa mâlikâne mutasarrıfı oldu. Hasan Ağa’nın döneminde de durum aynıydı. Türkmenler dağılmaya devam etmekte ve geri getirilmeleri için yoğun çaba harcanmaktaydı. Abdal Cemaati ahâlisinin, Ayntab, Haleb, Kilis, Adana ve Tarsus

²⁰⁵ BOA, İE. ML. No: 101/9589.

²⁰⁶ Mustafa Ağa’nın ardından Üzeyir Sancakbeyi Bilal, İfrâz-ı Zu’l-kadriyye Mukata’asını der’uhde etmek istemiş ve ona tevcih edilmişti. A.Ş.S. No: 21, s. 99, b. 157.

²⁰⁷ Ö. Tatar, a.g.t, s. 211.

²⁰⁸ *Karalar Ceridi Cemaati*’nden Keto Mehmed oğlu Ömer, Ademciloğlu Ali ve Mehmed, Ademciloğlu Murtaza, Hacı Abdioğlu Süleyman, Hacı Abdioğlu Abo, Kürd Ahmedoğlu Sino, Bektaşoğlu Topal Muslu, Döndüoğlu Abdulkafi, İskender bin Yusuf, Süleymanoğlu Osman, Şedid bin Murtaza ve Yahyaoğlu Mehmed ile *Sakallu Ceridi Cemaati*’nden boybeği Sanullah Bey, bunun amcasının oğlu Ekber Ali bin Asaf, Hacı Alioğlu Mehmed, Topal Kinsifoğlu Mehmed, Araboğlu Süleyman, Mirzaoğlu Ahmed, Bayatoğlu Abdurrahman, Hacı Mehmedoğlu Hasan ve Uncu Bekiroğlu Süleyman, Ö. Tatar, a.g.t, s. 212-213.

²⁰⁹ MAD, No: 8458, s. 99.

²¹⁰ Cin Hasan bu mukâta’ayı 1719-1723, 1724-1728, 1731-1732 yıllarında son olarak da 1735 yılları arasında idâre etmiştir. Toplamda 8 yıl idâreci kalarak İfrâz-ı Zu’l-kadriyye’nin en uzun süren idârecisi olmuştur. Cin Hasan ilk döneminde bu mukâta’ayı mâlikâne usûlüyle elde etmiş ve 4 yıl kadar idâre etmiş idi. A.Ş.S. No: 18, s. 216, b. 380.

bölgelerinde sakin olduklarını ve 1131/1718-9 senesine mahsûben Abdal mukâta'asının zabtına Osman Ağa ve Hüseyin Bey iltizam eyledikleri ve mal-ı miriyi ödemeleri gerektiği belirtildi²¹¹. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye reayalarından Yüregir Dokuzu Cemaatinin perakende ve perişan olduğundan söz edilmekte ve bir kısmının Yüregir ve bir kısmının ise Tarsus'da sakin olduğu belirtilmektedir. Herhangi bir zulm etmeden 700 kuruş vereceklerine dair tezkereyi, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye mukâta'asının mâlikane usulü voyvodaları olan Hasan ile El-hacc Kalender'e vermişlerdir²¹².

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinin dağılmaları ve kontrol altında tutulamamaları sonucu İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası cemaatleri idârî anlamda ikiye bölündü ve bu tarihten sonra da vergileri farklı idâreciler tarafından toplandı. Bu durumda ortaya çıkan sonuç, İskân politikası ve bu politika uğruna yapılan çalışmalar başarısızdır. Türkmenler 1691 yılında yerleştirildikleri Ayas, Kınık ve Berendi kazalarından firar ederek Rumeli'ye kadar kaçmışlardı. Devlet de bu dağılmaya karşı başka bir çözüm yoluna gitmiş ve idârî anlamda bu Türkmenleri iki başlı idâre etmek için karar almıştı. 21 Şubat 1722 tarihli karara göre, 1710/1711 senesinden sonra Rumeli'ye geçenler için "İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Perâkendesî", bu tarihten önce geçenler için ise "Rumeli Perâkendesî" olarak nitelendirilmesi için Zağra-i Atik kadısına hüküm gönderildi²¹³.

İfrâz cemaatlerinin dağılması sadece Rumeli'ye değil, Batı ve Güneybatı Anadolu şehirlerine de firar etmekteydiler. İç il, Teke ve Alaiye Sancakları ber-vech-i arpalık verilen Abdulgafur Paşa'ya yazılan hükümde, Çakal Cemaati'nin İfrâz cemaatlerinden olduğu halde, Çukurova'ya iskân etmeyip, Hamid Sancağı'na kaçtığı

---

²¹¹ A.Ş.S. No: 18, s. 216, B-3

²¹² A.Ş.S. No: 18, s. 187, B-1.

²¹³ BOA, İE. ML. No: 119/11325.

ve orada eşkıyalık hareketlerine karıştığı belirtilmiştir. Abdulgafur Paşa'dan Çakal Cemaatini bulup onları Çukurova'ya getirmesini istemektedir²¹⁴.

Bu dağılmalar sonucu bazı cemaatlerden uzun süre vergi toplanamamaktaydı. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası'nın malikâne mutasarrıfı olan Ahmed Ağa tarafından vekâleten mal-ı mîrî tahsiline memur olan Ali Kethüda bin Necib, mahkemede İfrâz-ı Zu'l-kadriyye mukâta'ası'na tâbi Keçili Karamanı Cemaati'nin 5 yıldır raiyyet rüsumlarını ve mal-ı avarızlarını vermediklerini bildirdi. Cemaatin kethüdası Mustafa cevabında, 5 yıllık birikmiş vergilerini Ali Kethüda'ya vereceğini kabul etti²¹⁵.

Eşkîyalık yapmaktan vazgeçmeyen cemaatler Rakka'ya, Hama'ya Humus'a kadar sürgün gönderilmekteydi. Eşkîyalık yapan cemaatlerin en ünlülerinden olan Tacirli Cemati, Rakka'dan firar ederek Payas'dan Kurd Kulağı'na kadar olan bölgede eşkıyalık yapmalarından dolayı Tacirlü Cemaati'nin tekrar Rakka'ya gönderilmesi istendi²¹⁶. Tacirlü Cemaati, 1119/1707-8 senesinde Rakka'ya iskân edilmiş ise de oraya gitmemiş, yapılan muharebe sonucu birçok adamını kaybetmişti. Tacirlü Cemaati'nin eşkıyalık yapmaya yeniden başlamaları üzerine bu defa da Anavarza'ya iskânı gündeme geldi. Yapılan görüşmeler sonucunda 800 kuruş vergi vereceklerini beyân eden Tacirlü Cemaati mensupları, 1.000 kuruş yıllık vergi vermeleri karşılığında Adana Beylerbeyi Ali Paşa ile yaptıkları görüşmeler sonucunda Anavarza'ya iskânı kabul etti²¹⁷.

---

²¹⁴ BOA, C.DH. No: 31/1546.

²¹⁵ A.Ş.S. No: 16, s. 45, B-1.

²¹⁶ Ahmed Refik, a.g.e, s. 166, Hüküm No: 207. (Evâhir-i R 1135/29 Ocak-6 Şubat 1723).

²¹⁷ MAD, No: 8458, s. 104.

Tacirli Cemaati, Anavarza'ya iskân edildiği hâlde iskân bölgesine gitmemiştir. Bir kısmı İfrâz-ı Zu'l-kadriyye içlerinde bir kısmı ise perâkende olarak gezmekteydiler. Adana Beylerbeyi Ali Paşa ile yapılan görüşmeler Ali Paşa'nın Haleb'e gönderilmesi ile başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodaları Hasan Ağa²¹⁸ ve El-hâcc Kalender ve Adana kadısına yazılan hüküm de, Tacirlü Cemaati yıllık 1.000 kuruş mâl ile İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'asına ilhâk edilerek Ayas, Kınık ve Berendi kazalarında münasip bir bölgeye yerleştirilmesine karar verildi²¹⁹.

18. yüzyılın ilk çeyreği, iskândan sonra ortaya çıkan firar ve eşkıyalık olaylarına sahne oldu. Cemaatler üzerine yapılan ıslah hareketleri, cemaatlerin eşkıyalık faaliyetlerini durdurmada yetersizdi. Cemaatlerin neredeyse iskân edildikleri bölge ile alakaları kalmamıştı. Anadolu'nun değişik şehirlerine, hatta Rumeli'ye kadar uzanan bir alanda devlet ile cemaatler arasında kovalamaca yaşanmaktaydı. Bu durumun ortaya çıkardığı iki önemli sonuç bulunmaktadır: birincisi, cemaatlerin durdurulamayan eşkıyalıkları karşısında devlet, askerî tedbirlerle bile sorunu çözemedi. İkincisi, bu dağılmaya karşı geliştirdiği politika, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'yi idârî anlamda Anadolu ve Rumeli Perâkendeleri adıyla ikiye bölmekti. Ne askerî tedbirler ne de idâredeki değişiklikler Türkmenlerin dağılmalarının önüne geçemedi. Ayrıca, Cemaatleri mahkemeye çıkararak nezr hücceti alınması ve cemaatlerin iskân yerlerine gönderilmesi konusu belgelere çokça yansdı. Eşkıyalık ve firar olayları bu dönemde de idârecileri uğraştıran önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

²¹⁸ 11 Haziran 1727 tarihli hükümde; İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Hâssı zâbiti Hasan Ağa'nın 1000 başıboş süvâri levendâtn başbuğu olduğu ve aynı zamanda eski Rakka Valisi müteveffâ Osman Paşa'nın kapukethüdâsı olduğundan bahsedilmektedir. BOA, İE. AS No: 82/7377.

²¹⁹ MAD, No: 8458, s. 105.

2.4. 1725 – 1750 Yılları Arasında İfrâz-ı Zu'l-kadriyye

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye bağlı Karalar Ceridi Cemaati'nden Baktaşoğlu Mustafa ve Sakallı Ceridi (Dağ Ceridi) Cemâ'ati'nden İmirza isimli kişiler, itaatsizlik ederek istenilen develerin gönderilmeyeceğini bildirdiler. Üzeyir ve Kınık kadısı nâ'ibi Ahmed durumu İstanbul'a bildirdi. Bunun üzerine, cezalarının tertip edilmesi için ferman gönderildi²²⁰. Çıkrık Neccarlısu Aydın - Bozdağ denilen yerde fakir halde yaşamaktaydılar. Bundan sonra orada kalıp kimsenin malına bir zarar vermeyip ziraat ile meşgul olmaları şartıyla ve Aydın Muhâssılı Abdullah Paşa tarafından mâl-ı mîrîleri toplanıp İfrâz voyvodalarına teslim edilmesi istendi²²¹. 13 Şubat 1725'de İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatleri²²² Çukurova'dan kaçarak Karaman, Kütahya ve Bursa eyaletlerine ve İç İl, Aydın ve Saruhan sancaklarına dağılmışlardı. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası'nın voyvodaları El-hâcc Kalender ve Hasan'ın arzıyla bunların tekrar Çukurova'ya nakledilmeleri hakkında buldukları bölgelerin idârecilerine ferman gönderildi²²³.

Tacirli Cemaati, Kurd Kulağı civarında Akyatan'da sakindiler. Daha önceden, eşkıyalık yapmayacaklarına dair 25.000 kuruş nezr vermeyi taahhüt etmişlerdi²²⁴. Ancak daha sonra verdikleri nezr hüccetini unutup tekrar eşkıyalığa giriştiler. Akyatan'dan kalkıp Maraş ve Elbistan taraflarında ellerine silah alıp eşkıyalığa başladılar. Tacirli eşkıyası, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Hâssı'ndan Mehmed adlı birinin

---

²²⁰ BOA, C.DH. No: 226/11278

²²¹ MAD, No: 8458, s. 106, B-2, (3 Şubat 1725).

²²² Kaçan cemaatler şunlardır: Çıkrık Neccarlısu, Şihâb Neccarlısu, Sarız Neccarlısu, Çakal Demircili, Büyük Hüseyin Hacı, Küçük Hüseyin Hacı, Anamaslı, Çakal Dokuzlu, Keçilü Karamanlısı, Kaba Kulak Elcisi ve Uşunlu Elcisi ve Avcı ve Kethüda ve Ovacıklı ve Abdallu Cemaatleri ve İfrâz-ı Zu'l-kadriyye mukâta'asına ilhâk olunan Göne ve Göbeklü ve Bulanıklu cemaatlerine bağlı 10 cemaatin mensupları.

²²³ MAD, No: 8458, s. 106.

²²⁴ MAD, No: 8458, s. 107, B-1.

karısını kaçırdılar. Bunun üzerine mahkemeye çağırılan Tacirli Cemaati mensupları mahkemeye de gelmediler. Ayrıca, 100'den fazla kişinin de hayvanlarını yanlarına alarak Elbistan taraflarındaki yaylaklarına gittiler. Bunun üzerine, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodası Ali durmu bildirdi. Haleb valisi, Adana ve Rakka beylerbeyi ile Üzeyir sancakbeyi, Maraş ve Kars mütesellimleri ile Ayntab ve Kilis voyvodaları görevlendirildi. Yapılan çalışmalar sonucu, 1.000 kuruş yıllık vergi ile İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Hâssı'na bağlı olan Tacirli Cemaati'nin 29 Temmuz - 6 Ağustos 1728'de Rakka'ya iskânı kararlaştırıldı²²⁵. İskân kararının uygulanmadığını ve Tacirli Cemaatinin Çukurova'da kaldığını başka bir belgeden anlamaktayız. 1 Nisan 1729 tarihli İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Hâssı kadısı Es-seyyid Ali'nin ilamında, Lekvanik Ekradı voyvodası Veli ve iki adamı ile birlikte 1142/1729-30 senesi mâl-ı mîrîsi olan 500 kuruş, 70 at, 5 Şam abası, bir kumaş, 3 bendî sar ve bendî sarık vb. 500 kuruşluk eşyayı tahsil edip İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'de Topraktepe ve Kınık civarında Çakallu Cemaati yakınlarına geldiklerinde Tacirli Cemaatinden Ahmed Kethüda ve 8 adamı bunları soymuşlardır. Toplam zararın 1.000 kuruş olduğu belirtilmektedir²²⁶.

20 Ağustos 1727'de Kulu Ali, Hecekli, Karaman Uşağı, Heceklü, Andırın'da sakin Yuvalı Evcisi, Tekir ve Dehriklili, Çullar Mahallesi, Tabanı-Büyük perâkendeleri, Hüseyin'in Uşağı perâkendeleri dağılmışlardı. Bu cemaatlerin İfrâz voyvodasına teslimi için Maraş ayanından Bayezidoğlu Ahmed Bey ve Abdullah Bey ve Kars'da Gök Veli oğlu Ali ve Emin oğlu Veli Ağa görevlendirilmişti²²⁷. 2 Mayıs 1728'de Yablaklu ve Küçük Yablaklu Cemaati reayası, Misis Köprüsü'ne derbendçi tayin olduklarını iddia etmişler ve vergi vermek istememişlerdi. Yapılan

---

²²⁵ MAD, No: 8458, s. 103.

²²⁶ BOA, İE. ŞKRT No: 6/538

²²⁷ MAD, No: 8458, s. 108.

araştırma sonucu, İfrâz Hâssı'na tâbi oldukları anlaşılmış ve vergilerini ödemeleri için ferman gönderilmiş idi²²⁸. 30 Ağustos 1729'da İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodası Ali Ağa idi²²⁹. Ali Ağa, Recebli Afşarı cemaatlerinin muharriri olarak tahririni yapmış ve 3.045 kuruş ve 16 para olarak hesaplamış idi. Recebli Afşarı cemaatleri, Rakka Mukâta'âtı'ndan ayrılarak Zamantı Mukâta'asına dâhil edildi²³⁰.

Bu zaman içerisinde, İfrâz cemaatlerinin dağınkılığına bir son vermek ve yeniden bölgede nizamı sağlamak amacıyla çalışmalara girişildi. İsneyn Pazarı'nın yeniden imârî için çalışmalara girişen Kapudân-ı Deryâ Mustafa Paşa, buraya bir han yaptırmaya karar verdi²³¹. 2 Eylül 1729'da İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'asına bağlı cemaatlerin buldukları yerlerde tespiti için bir tahrir yapıldı. Tahrirde İfrâz Türkmenleri buldukları yerlerde kayıt altına alındı. Adana Eyaleti dahilinde bulunan Türkmenlerin dışında, Karaman, Bozok ve sair eyaletlerde bulunanlar ile Yeni İl Türkmenleri içerisinde saklanan Türkmenler dahi kayıt altına alındı. Bu tahrirde Türkmenlerin bağlı buldukları cemaatler kayıt altına alınmış ancak nüfusları ya da kaç haneden oluştuklarına dair bir açıklama yapılmamıştır.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası'nın mâlikâne mutasarrıfı olan Kapudân-ı Deryâ Mustafa Paşa'nın voyvodası Ali Ağa'ya yaptırdığı tahrîre göre, İfrâz cemaatleri Karaman Eyâleti ve Bozok Sancağı ile Rum İli'nde Ferecik ve Mağalkara kazâlarında, Yeni İl Voyvodalığı'na tâbi Behlüvanlı aşiretleri ve diğer aşiretler içerisinde perâkende olarak yaşamaktaydılar. Dağıldıkları bölgeler içerisinde tımar,

---

²²⁸ MAD, No: 8458, s. 82.

²²⁹ Hasan Ağa'nın 1728 yılına kadar sürecek olan ikinci voyvodalığının ardından Kapudân-ı Deryâ Mustafa Paşa'yı İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodası olarak görmekteyiz (1728-1731). Voyvodalığı ise Ali Efendi'ye vermiştir. A.Ş.S. No: 126, s. 97, b. 138 (2 Mayıs 1728). BOA, AE.SAMD. III No: 17/1530 (23 Nisan 1731).

²³⁰ MAD, No: 7126, s. 17-18.

²³¹ Ö. Tatar, a.g.t, s. 219.

zeamet, vakıf ve zaviye arazileri de bulunmaktaydı. Vergi vermek istemeyen cemaatlerin gittikleri yerleri seçerken vergiden muaf olan vakıf ve zaviye arazilerini tercih ettiklerini gördük. Bunun dışında, başka yerlerdeki Türkmenler içerisine karışarak bulunmalarını zorlaştırmaya çalışmışlardır. 36 mahalle iskân edildiği bölgede yerleşik biçimde bulunmaktaydı. 15 mahalle iskân bölgelerinden kaçmışlardı. 43 Mahalle Karaman Eyâleti, Bozok Sancağı ve Yeni İl voyvodalığı içerisinde tespit edildi. Bu tahrir göre bir de İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye bağlı başka bir mukâta'a görülmektedir. Kapudân Paşa'nın tahririne göre;

Çukurova ve Kurd Kulağı ve Kınık ve Berendi kazalarına iskân edilen İfrâz-ı Zu'l-kadriyye ve Tevâbi'i Mukâta'ası reayalarından iskân mahallinde kalan mahalleler:

Mahalle-i Üzeyirlü ve Tatarlu nam-ı diğer Sakallu Ceridi, Mahalle-i Hüseyinlü ve Çarıklı ve Çakırlu tâbi'-i Sakallu Ceridi, Mahalle-i Bekirlü ve Kethüdalı Kassablu tâbi'-i mezbûr, Mahalle-i Dulbeğli Kör Keçilü ve Ağnaslı tabi-i mezbur, Mahalle-i Demürdesli Hacı Bekirlü ve Genli Uşağı ve Kara Süleymanlu tabi-i mezbur, Mahalle-i Karalar Ceridi²³² ve Sarılı, Mahalle-i Hoballu ve Aydınlu ve Sulular., Mahalle-i Kethüdalı ve Beleflü ve Alnarlu, Mahalle-i Şemseddinlü ve Perdavlu (?), Mahalle-i Hüseyin Hacılu-i Kebir ve Sagire Pamakçı (?), Mahalle-i Obladanlu ve Avcı Uşağı ve Görenli ve Gire ve Yerlü ve Kömür Ceridi, Mahalle-i Mihmadlu ve Durabeğlü ve Afşar Karamanlı, Mahalle-i İsalu Ceridi ve Okçılı, Mahalle-i Uzunlu ve Demdarlı ve Tatlı, Mahalle-i Digalı Kırçalı, Mahalle-i Şeyhlü ve Kâncı ve Berdaneli, Mahalle-i Musa Fakılı ve Turna ve Kara Çakallu, Mahalle-i Durdulu ve Avcı Himmet ve Sökmanlu Karamanlısı, Mahalle-i Anamaslı ve Davud Hacılu,

---

²³² 1141/1728-9 senesinde İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası'na bağlanmıştı. Ancak, Sis bölgesi muhafazâsı için görevlendirilen bu cemaatler, daha sonra tekrar Kıbrıs Hâssı'na bağlandı. BOA, C.ML. No: 669/27428.

Mahalle-i Karaman Hacılı ve Bulacalı, Mahalle-i Kızıl Keçilü ve Kara Keçilü, Mahalle-i Geke (Kiki) Hasan ve Kethüda, Mahalle-i Çakal Demircilü ve Çoblu, Mahalle-i Sarız Neccarlısı ve Çıkırık Neccarlu ve KızılBaş Neccarlu, Mahalle-i Şihab Neccarlısı ma'a 'Uzmet Neccarlu, Mahalle-i Dumlu ve Abaslı ve Yıvalı Evcisi, Mahalle-i Halilli Ramazanlı ve Gözdanlu ve Ardanlu Perâkendesı, Mahalle-i Çakallu Dokuzu, Mahalle-i Abdal ve Karnıyana, Mahalle-i Kırıklı ve Kesab ve Ketfanlı 'an perâkende-i Küsne ve Kunbeğlü, Mahalle-i İnceklü ve Yeğen Alilü ve Kurca 'an perâkende-i Küsne ve Kunbeğlü, Mahalle-i Sırcal ve Kabaklar ve Kara Halillü ve Keçilü Karamanlı 'an perâkende-i Küsne ve Kunbeğlü, Mahalle-i Bulanıklı ve Derdikli Köle ve Evlâsı, Mahalle-i Sancılı ve Riyelü (ve) Rekbelü, Mahalle-i Kanlı Kavak ve Farsak ve Farsat, Dervişoğlu Veli ve Karındaşı.

Çukurova'dan ikâmet etmeyen ve başka yerlerde perâkende olan İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'asına tâbi mahalleler:

Mahalle-i İtcilü ve Karaman Abdal, Mahalle-i Çakal Mustafa Bölükbaşı ve mahalle-i Bekir'inin mahalle-i Zu'l-kadriyye ve Delioğlan ve Kör Yusuf, Mahalle-i Hüseyin Fakihlü (ve) Çakal Demircilü ve Abdal, Mahalle-i Kara Behram Uşağı 'an perakende-i Adana ve Yüregir, Mahalle-i Yüregir Dokuzu ve Kuyumcu Ali Uşağı Hankulu ve Ahmed, Mahalle-i Tuzsuz ve Bostancı ve sair perâkende İfrâz, Mahalle-i Çiğdemlü ma'a Kara Bektaş tabi-i Keçilü Karamanlı, Mahalle-i Karlılı Ömerli ve Diğer Kuyumcu 'an perakende-i Adana Yüregir ve Tarsus, Mahalle-i Saflu-i Kebir ve Saflu-i Sagir, Mahalle-i Çullu Hasan ve Çoblu ve Kızıl Kethüdalı ve Yerlübeli ve Salı Betüklü Kara Ömerlü ve Sarıklı Uşağı ve Güherçile-i Kars ve Sarraçlı ve Çemeklü ve Asiler, Sis Sancağı Asallı tabi-i İfrâz, Mahalle-i Basanlı, Mahalle-i Çiçeklü ve Karaman Uşağı ve Şekersiz ve Memli ma'a Kamarlı ve Ezdi Güherçile,

Mahalle-i Kabaklu Şekergi oğlu Hacı Mehmed ve Yivalıoğlu ve Elcioğlu Hüseyin ve Sarıcaoğulları ve Karaman Hacılı Kadioğlu Mehmed, Mahalle-i Delzellü Tesri Dairi Tamlı.

Karaman Eyâleti ve Bozok Sancağı'nda ve Yeni İl Voyvodalığı'na tâbi Behlûvanlı ve diğer aşiretlerin içlerinde perâkende olan İfrâz mahalleleri:

Mahalle-i Havallu-i Kebir, Mahalle-i Abdallu-i Sagir, Mahalle-i Ela Firuzlı, Mahalle-i Karkıl ve Kavaklar Uşağı ve Kuşlu, Mahalle-i Sof Ceridi ve Maraz Çukur ve Karaca Arablu, Mahalle-i Kamulak ve Eski ve Tekürce Elcisi, Mahalle-i Geyikli Murad, Mahalle-i Muhlis Murad, Mahalle-i Karabatakoğulları ve Sunadoğlu Velid ve Radioğlu, Mahalle-i Dönekoğulları Boş ve Sallı Köşk Uşağı, Mahalle-i Harbendelü ve Böklü Uşağı, Mahalle-i Sabendelü Uc Besni, Mahalle-i Abdal ve Kariban bir mikdar, Mahalle-i Abdal ve Karaman, Mahalle-i Kösne ve Gedikli, Mahalle-i Durbaşanlı tabi'-i Sakallu Ceridi, Mahalle-i Kara Süleymanlı Seferoğulları, Mahalle-i Benizli, Mahalle-i 'İlal Akça Koyunlu Ömer ve Osman, Mahalle-i Dokuzlu Dokuz Kethüda, Mahalle-i Ovcak ve Beylü, Mahalle-i Baba Oturaki Mahalle-i Benizli Kara İnemencilü ve Seki Ali Borkanlar Boz Kabaklar ve Kara Halillü ve Rediler Andakî Uşağı Abdal, Mahalle-i Neccarlu-i Ganacı, Mahalle-i Sarı Çakırlu Urhâslar Kalaycı Hasan, Mahalle-i Dermler Hama Aşireti ve Derikler ve Gerdekçi Hasan ve Mustafa Efendi, Mahalle-i Garib Neccarlu karye-i Adlu ve Karlıbas Adlu ve Şihab Neccarlu ve Saru Adlu, Mahalle-i Topaklu nâm-ı diğer Kasılı, Mahalle-i Ser Ali, Mahalle-i Eseklü tabi-i mezbur, Mahalle-i Gerçilü nam-ı diğer-i mezbur tabi-i Tatışlı, Mahalle-i Tatışlı, Mahalle-i Karacalu ve Taclu ve Eğri Boyunlu, Mahalle-i Çakal Demircilü, Mahalle-i Dudaklar ve Kara Hacılı, Zeytun, Menteşe ve Sarı Gözlü (ve) Çakır Derelü ve Demür Güreleri ve Yenice Kal'a,

Mahalle-i Hacı İshak Uşağı, Mahalle-i Kılıçbeğlü ve Hasanbeğlü ve Akra Burçlu ve Hasan Demircilü, Mahalle-i Hanlı Çakdırı, Mahalle-i Kurdlu (ve) Nalcı Teklüsü ve Çakal Demircilü, Mahalle-i Karmallu ve Bayırlu, Mahalle-i Sarı 'an Neccarlu ve Görünlü (ve) Kabaklu ve Çakal Demircilü ve Hoballu ve Sarıkız ve Kabileler ve Keşan ve sa'ir İfrâz perâkendesî.

Karamurd yakınlarında sakin Nefsoğulları ve Kurdlu ve Kassablı ve Aşıklı ve Çakal Demircilü ve Kara Afşar Uşağı ve Abdal ve Kassab ve Yeni Alilü ve Kaydalı ve İne Müslimi ve Karıcı EmirŞah.

Mukâta'a-i 'âdet-i ağnâm-ı Maraş ve bedel-i güherçile-i liva-i Maraş ve Tevâbi'ihâ²³³.

Yapılan tahrir ile yerleri belirlenen cemaatlerin tekrar Çukurova'ya iskânı için çalışma faaliyetlerine girişildi. Karalar Ceridi, bu tahrirden kısa süre önce, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye bağlanmıştı. Bu sırada Tacirli Cemati de boş durmamaktaydı. Yaptıkları eşkıyalıklar nedeniyle 15 Ekim 1729'da Tacirlü Cemaati'nin Rakka'ya iskânı tekrar gündeme geldi. Rişvanzâde Mehmed Paşa'nın çalışmaları sonucu Ayntab'a kadar sürüldüler. Ardından da İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodası Ali Ağa'nın arzıyla yıllık 1.000 kuruş mâl ile Rakka'ya iskânına karar verildi²³⁴. 23 Nisan 1731 tarihinde Kapudân-ı Derya El-hâcc Mustafa Paşa voyvoda olarak Ali'yi tekrar atamıştı²³⁵. 29 Nisan – 7 Mayıs 1731 tarihli Kapudan-ı Derya El-hâcc Mustafa Paşa'nın arzında, Şihab Neccarlısı, Çıkırık Neccarlısı, Anamaslı, İtcilü, Çakal Timurcılı, Yüzde Karamanlusı, Keçilü Karamanlısı, Abdal, Büyük ve Küçük Hüseyin Hacılı ve Çakallı Dokuzu cemaatleri ile Silifke Sancağı'nda sakin olan

²³³ BOA, C.AS. No: 2/69.

²³⁴ MAD, No: 8458, s. 105.

²³⁵ BOA, AE.SMHD.III No: 17/1530

Hüseyin Fakihlü ve Çakal Demircilü cemaatleri Çukurova'dan kaçarak dağılmışlardı. Teke, Hamid, Biga, Karesi, Sığla, Bolu, Ankara, Çankırı ve Bursa sancaklarında dağınık halde yaşamaktaydılar. Bu cemaatlerin vergiler birkaç seneden beri Çukurova'da bulunan cemaatlerden sağlandığından, bu cemaatler fakirleşmişti. Bu nedenle, kaçan cemaatlerin tekrar Çukurova'ya getirilmesi için buldukları yerlerin idarecilerine fermanlar gönderildi²³⁶.

Bazı zamanlarda İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodalarına başka cemaatlerin iskânına yardım etmesi için emir gönderildiği de olmuştu. 29 Mart 1732 tarihli İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Hâssı voyvodası vekîli Süleyman'a gönderilen hükümde, Anadolu müfettişi ve Adana Valisi Vezir Ahmed Paşa, Receblü Afşarı, Silsüpür Ceridi ve Köçeklü Cemaati'ni Rakka'ya iskân ettirmekle görevlidir. Yanında bir kısım asker taifesi ile bu işe memur olan Ahmed Paşa'ya yardımcı olması için voyvoda Süleyman'a hüküm gönderildi²³⁷.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası'nın Rumeli Perâkendesini'nin idari anlamda ayrılarak başkalarına deruhde edilmesi zaman zaman cemaatlerin idâresinde problem oluşturabilmekteydi. Bunlar ile ilgili hükümlere de rastlanılmaktaydı. 4 Kasım 1732 tarihli hükümde, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası mutasarrıfı Hasan, ber-vech-i mâlikâne uhdesinde olan mukâta'anın Rumeli perâkendelerinden İtcilü Cemaati ve diğer perâkendelerinin maktû'u Hasan'a bağlı iken, Osman ve Mehmed adlı kişilere mâlikâne olarak verildiğini arz etti. Halbuki; İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'asına ilhak olunması için emir verilse de İtcilü Cemaati ve sair perâkendeleri 1144/1731-2 senesi Martı itibariyle 260 kuruş mâl ile İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'den ifrâz edilerek

---

²³⁶ MAD, No: 8458, s.107, B-2.

²³⁷ BOA, AE.SMHD.I No: 24/1401.

sülüsân hissesi Osman'a sülüsân hissesi ise Mehmed'e ber-vech-i mâlikâne verildiği anlaşıldı Hasan'ın rızası olmadan mâlikâne verildiği anlaşıldığından, İtcilü Cemaatinin mâl-ı mîrîsine 90 kuruş eklenerek ve ilhâk bedeli olarak 1.250 kuruş alınması kaydıyla Osman ve Mehmed'in üzerinden alınarak, 350 kuruş mâl-ı mîrî ile 1145/1732-3 senesi Mart ayından itibaren İfrâz-ı Zu'l-kadriyye mukâta'asına ilhâk olundu. Bu dönemde İfrâz-ı Zu'l-kadriyye mukâta'ası 23.725 kuruş senevî mâl-ı mîrîye sahipti.²³⁸.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası mâlikâne mutasarrıfı olan Cin Hasan²³⁹, bu mukâta'aya bağlı cemaatleri kontrol altında tutabilmek için aşiret eşkıyasını kendi askerleri gibi kullanarak diğer cemaatleri idâre etmek üzere kullanmaktaydı. Cemaatler de kendilerince zulüm olarak gördükleri bu sıkı kontrolden kurtulmak için şikâyette bulunuyorlardı. Cin Hasan'a yönelik şikâyetler üzerine Adana Valisi Yakub Paşa'ya hüküm gönderildi. Hasan'a bu şikâyetler üzerine defalarca hüküm gönderilmiş ancak Hasan kulak asmamıştı. Kılıçlı, Bektaşlı ve Koyunoğlu'nun ortadan kaldırılması için gönderilen hükümlere karşın kendi cemaatleri içine yerleştirerek himayesine aldığından dolayı Cin Hasan'ın katli istendi²⁴⁰. Cin Hasan bunun üzerine kaçarak Antakya'ya yerleşti. Cin Hasan'ın yeri belirlendikten sonra Antakya kadısına ve İstanbul'dan gönderilen mübaşir Veli'ye hüküm gönderildi²⁴¹. Aynı günlerde, Cin Hasan'ın borçlarına karşılık mallarının müsâdere edilmesi için,

---

²³⁸ BOA, AE.SMHD.I No: 3/201.

²³⁹ 12 Mart 1734'de mâlikâne uhdesine verilen Cin Hasan 3 ay sonra tekrar görevden alınmıştır. BOA, C.ML. No: 168/7073 (23 Haziran 1734).

²⁴⁰ MD. No: 141, Hüküm No:96, (17 – 26 Mart 1734).

²⁴¹ MD. No: 141, s. 34, Hüküm No:93,95, (13 – 22 Haziran 1734).

Antakya ve Karamurd ve Cin Hasan'ın mallarının bulunduğu tüm mahallerin idârecilerine hüküm gönderildi²⁴².

Cin Hasan'ın görevden alınmasının ardından, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye ve Tevâbi'i Mukâta'ası 1146/1733-4 senesi Martı ibtidâsından emâneten yönetmesi için Ali'ye tevcih edildi ve 23 Haziran 1734'de ferman gönderildi²⁴³. Aydın, Rumeli, Ayntab, Maraş, Bozok perâkendeleriyle birlikte mukâta'anın senevî mâl-ı mîrîsi 24.364,5²⁴⁴ kuruştur.

Cin Hasan'ın hesapları incelendiğinde, birçok usûlsüzlük yaptığı tespit edilmiştir. Mâl-ı mîrîlerinin kayda geçirilmediğini gören boybeyleri kadıya gelip mâl-ı mîrîlerini teslim ettiklerine dair ellerindeki hüccet ve temessükleri gösterdiler. Ayrıca, Cin Hasan bazı perâkendeleri başkalarına ilzam etmişti. Onların da ellerinden bu ilzâm edilmiş perâkendelerin ve rüsûmların alınmasına karar verildi²⁴⁵. Bu sırada, Cin Hasan topladığı eşkıya ile birlikte Kızıldağ'da oturmakta ve Karamurd Hanı Zabiti Mehmed'e ve gelip geçenlere eşkıyalık yapmaktaydı. Mehmed'in durumu İstanbul'a bildirmesi üzerine, Cin Hasan'ın katledilmesi için bu defa da Üzeyir sancakbeyine, Payas mütevellisine, Kilis ve Karamurd Hanı Zabiti Mehmed'e hüküm gönderildi²⁴⁶.

Cin Hasan, İstanbul'dan mevacib akçasını toplamaya giden ocak çavuşunun getirdiği emri yırtıp üstelik ocak çavuşunu öldürmekle tehdit etmişti. Bunun üzerine, Cin Hasan'ın yakalanıp öldürülmesi için Şark Canibi Ser-askeri Vezir Abdullah Paşa

---

²⁴² MD. No: 141, s. 34, Hüküm No:94.

²⁴³ BOA, C.ML. No: 168/7073, (21 M 1147).

²⁴⁴ Ahmet Tabakoğlu, bu dönemde Baş Muhâsebe'ye bağlı olan bu mukâta'anın mâl-ı mîrîsini 2.923.740 akça olarak göstermiştir. Ahmet Tabakoğlu, a.g.e, s. 87.

²⁴⁵ BOA, C.ML. No: 168/7073 (21 M 1147).

²⁴⁶ MD. No: 141, s. 36, Hüküm No:99, (4 – 12 Temmuz 1734).

ve Revan Ser-askeri Ali Paşa'ya hüküm gönderildi²⁴⁷. Bir süre sonra, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin eski voyvodası Cin Hasan duruşmaya gelirken Türkmen eşkıyası tarafından öldürüldü. Bunun üzerine, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodası Ali'ye²⁴⁸ bu işi yapanları bulması ve bundan sonra İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinin eşkıyalıklarına son vererek gelip geçenlerin güvenliğini sağlaması için hüküm gönderildi.²⁴⁹.

Cin Hasan'ın öldürülmesi üzerine yerine voyvoda atanan Ali Ağa, Rakka iskân firârîleri ile uğraşmaktaydı. Ona gönderilen emirlerde bunlarla ilgili kayıtlara rastlanmaktadır. Afşar, Kılıçlı ve Bektaşlı cemaatlerinin Rakka'ya sevk emri bulunduğu halde gitmemişlerdi. İçlerinden Seyfioğlu Durmuş, Kızılbaş Bayezid ve Kızılbaş Deli Osman oğlu Ali, Arab Hüseyin'in oğlu Hüseyin ve diğerlerini yakalayıp Adana Kalesi'ne hapsetmesi ve adamlarını da idam etmesi için 28 Aralık 1734'de İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodası Ali Ağa'ya hüküm gönderildi. Bu dönemde Adana Valisi vezir Mehmed Paşa'ydı²⁵⁰. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Cemaatleri'nden Dönekli, Ulaşlı, Çalıklı, Develü, Gebelü, Çapakçılı mahalleleri ahâlîleri önceden Kurd Kulağı ile Burnaz Köprüsü arasında iskân edilmişlerdi. 1-2 seneden beri vergilerini vermeyip yurtlarını terk ederek Okçu İzzeddinlü eşkıyasının yaylağı olan Kâfir Dağı'na gitmişlerdi. Ekrad (Kürd) eşkıyası ile birleşerek eşkıyalık hareketlerine başlamışlardı. 1146 – 1147/1734-35 senelerinin mâl-ı mîrîlerini de vermemek için direnmekteydiler. Üzerlerine gönderilen adamlara da hücum

---

²⁴⁷ MD. No: 141, s. 35, Hüküm No:97, (11 – 20 Ağustos 1734).

²⁴⁸ 1734 yılında göreve gelen Ali'nin kısa idâreciliği Cin Hasan'ın 1735 yılında göreve dördüncü defa gelmesiyle son bulmuştu. Cin Hasan 1734 yılının sonlarında yaptığı eşkıyalık nedeniyle firar etmiş ve mallarına el konulması için hükümler gönderilmişti. Cin Hasan'ın daha sonra affedilmesi onun tekrar İfrâz-ı Zu'l-kadriyye mutasarrıfı olmasını sağlasa da göreve geldiği ay katledildi. Ardından Ali ikinci defa mutasarrıf olmuştu.

²⁴⁹ MD. No: 141, s. 65, Hüküm No:165, (11 – 20 Ağustos 1734)

²⁵⁰ BOA, C.DH. No: 246/12276

etmişlerdir. Kurd Kulağı ve Burnaz Köprüsü arasında Karanluk Kapu'ya (Demirkapı iskân olunmaları için hâlen İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodası olan Ali durumu arz etti. Divân-ı Hümâyûn'dan emir yazılması hakkında bi'l-fi'il başdefterdâr olan El-hâcc Halil i'lâm gönderdi. Bunun üzerine, Rakka Valisi Vezir Ahmed Paşa'ya hüküm yazıldı²⁵¹.

Yıllık mâl-ı mîrîsi 24.344,5 kuruş olan İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Hâssı ve Tevâbi'i Mukâta'ası'nın 1148/1735-6 senesi mâlikânegileri olan El-hâcc Bayram Ağa ve Peyk Mustafa²⁵², Turgul Kethüda'ya tâbi Dokuzlu Cemaati reayasının Karahisâr-ı Sahib Sancağı'nda Hüsrev Paşa Derbendi'ne kaçıp yerleştiklerini bildirdiler. Firariler, "*Harameyn reayasındanız derbendci olduk çünkü Hüsrev Paşa Hanı Harameyn Muhasebesine bağlıdır*" diye iddia da bulunmuşlar ve senelik 450'şer kuruş vermeyi reddetmişlerdi²⁵³. Bunun üzerine Başmuhâsebe'den bu cemaatin durumu soruldu. Buna göre; 30 Haziran 1718 tarihinde eski voyvoda Mustafa Ağa'ya vergi vereceklerine dair hüccet vermişlerdi. Daha sonra, 1142/1729-30 senesi mal-ı mîrîlerini vermediklerinden dolayı mâl-ı mîrînin tahsili için Karahisar mütesellimine ve kadısına hüküm gönderilmişti. Daha sonra, 1144/1731-2 senesinde tekrar ferman gönderilmişti. İncelenen eski kayıtlara nazaran, 1148/1735-6 tarihinde tekrar ferman çıkarılması istenmiştir²⁵⁴.

Mâl-ı mirilerini vermeyen Türkmenler Anadolu'da geniş bir coğrafyaya dağılmışlardı. Karaman, Bozok, İç İl ve Hamid sancaklarına, Yeni İl voyvodasına

²⁵¹ Ahmed Refik, a.g.e, s. 201-202, Hüküm No: 232 (Evâil-i M 1148/25 Mayıs-2 Haziran 1735).

²⁵² Bu iki voyvodanın 1 yıllık mutasarrıflıkları sonrası azledilmişler ve Rişvanzade Süleyman Paşa İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mutasarrıflığına atanmış olsa da Süleyman Paşa mukâta'anın yönetimini kardeşi Abdurrahman'a bırakmıştır. BOA, M.D. No: 142, s.26-27, Hüküm No:2'den naklen Ö. Tatar, a.g.t, S:227.

²⁵³ BOA, AE.SMHD.I No: 20/1167, (25 Aralık 1735).

²⁵⁴BOA, AE.SMHD.I No: 20/1167.

tâbi Pehlûvanlu Aşireti içine ve Rum İli'nde Ferecik ve Mağalkara bölgesine kaçmışlardı. 1691'de Kapucubaşı Yeğen Mehmed Ağa'nın tahriri²⁵⁵ sırasında, bu cemaatler timar, evkaf, zeamet ve zaviye reayaları arasında gözükmekteydiler. Daha sonra yeni bir tahrir yapılmadığı için ayrıntılı bir kayıt tutulmamış ve icmal kayıtlar ile idâre edilmişti. Bu nedenle, kayıtlarda karışıklıklar ortaya çıkmıştı²⁵⁶. 1142/1729-30 senesinde tutulan bu kayıtla birlikte derkenar olunarak yeni bir fermanın kendilerine gönderilmesini istemektedirler²⁵⁷.

Yapılan incelemeler sonucu bu karışıklığı önlemek için, bundan sonra, Başmuhâsebe'de olan kayıtlar Defter-i Hâkânî'ye de kaydedilecekti. Eski kayıtlar esas alınarak Defterhâne-i Amire'den kimseye yeni bir defter sureti verilmeyecek ve eski kayıtlar dikkate alınarak bu reayaların kaldırılıp eski iskân bölgelerine nakledilecekti. Defterhane-i Amire'den verilen kayıtlar ise dikkate alınmayacaktı. Rûsum-ı raiyyetleri ise Başmuhasebe defterlerinden çıkarılıp İfrâz voyvodalarına verilen defterlere göre tahsil edilecekti²⁵⁸. Görünüşe göre, mukâta'anın idâresi konusunda ortaya çıkan karışıklık bu şekilde giderilecek ve bir düzen sağlanacaktı.

İfrâz Türkmenlerinin dağılımları ve ikiye bölünmelerinin ardından, Rumeli Perakendesine bağlı Aydın'daki İfrâz reayaları ile Mağalkara'daki İfrâz perâkendelerinin vergisini Süleyman Paşa toplamak istemekteydi. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye bağlı Aydın perâkendesinin 5.000 kuruşluk vergisinin 1142/1729-30 senesinde voyvoda Ali Efendi tarafından tahsil edildiği baş muhâsebede kayıtlı görünmekteydi. Bunun üzerine tahkikat yapılmış ve İtcili Cemaati'nin 1124/1715-6

---

²⁵⁵ Kapucubaşı Yeğen Mehmed Ağa'nın burada bahsedildiği tahriri 1102/1691 iskânı senesinde yapılmıştır.

²⁵⁶ BOA, AE.SMHD. I No: 20/1163, b.2.

²⁵⁷ BOA, AE.SMHD. I No: 20/1163, b.1

²⁵⁸ BOA, AE.SMHD. I No: 20/1163, b.2. 7 ZA 1142/24.05.1730 tarihinde defter suretine ilmuhaber kaydının olduğundan bahsedilmektedir. (19 Şaban 1148/4 Ocak 1736)

senesinde Rum İli tarafına gittikleri Mağalkara Naibi tarafından bildirilmişti. Rum İli Perâkendesî Mukâta'asının emîni Abdüllatif Ağa²⁵⁹ ile İfrâz voyvodasının vekili tarafından hesapları görüldüğü anlaşıldı. Bu hesaba göre, 21 Safer 1132 (3 Ocak 1720) senesindeki karara göre, 1122/1710-1 senesinden önce Rum İli'ne geçenler Rum ili Perâkendesî Mukâta'ası mutasarrıfları tarafından, 1122/1710-1 senesinden sonra geçenler ise İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodaları tarafından idâre edileceğine dair ferman bulunmaktaydı. İtcilü Cemaati'nin 1122/1710-1 senesinden sonra geçtiği anlaşıldı. İtcilü Cemaati'nin vergisinin İfrâz voyvodaları tarafından toplanması gerektiği ve müdâhalede bulunulmaması gerektiğine dair hüküm yazıldı²⁶⁰.

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'den Hasan Kethüda'ya tâbi Geke Cemaati ve Küşne Göbeklü denilen Yüzde tevâbi'inden Keçilü Karamanlusı Cemaati Çukurova'da iskân olunmuşlardı. Bu iki cemaat oradan kaçarak Danişmendlü Türkmenlerinden Karalu ve Sermayelü cemaatleri arasında saklanmışlar ve Keneşoğulları'nın himayesine girmişlerdi. Bu nedenle, 1150/1737-8 ve 1151/1738-9 senelerine ait olan vergileri tahsil edilememişti. Süleyman Bey'in takibi sonucu cemaatler bulunmuş ve Karalu ve Sermayelü Mukâta'ası'na ilhak olunduklarını söyleyerek vergilerini vermemişlerdir. 2 yıllık vergilerini ödemeleri ve iskân bölgeleri olan Çukurova'ya iskânları için voyvodaları Süleyman arz yazmıştı²⁶¹.

9 - 14 Eylül 1742 tarihli arzlarda, Hısn-ı Mansur sakinlerinden Kâvî Cemaati, yıllık 50 kuruş mâl-ı mîrî ile İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'ye bağlı idi. Mâlikâne mutasarrıfı Süleyman Bey'in arzında, uzak mesafede bulunması nedeniyle, Mustafa ve Veli

---

²⁵⁹ Mağalkara Sancağı ve civarındaki İtcilü Cemaati ve diğer cemaatlerin vergilerini toplayan kişi Abdüllatif Ağa'ydı.

²⁶⁰ BOA, AE.SMHD.I No: 24/1412.

²⁶¹ BOA, AE.SMHD.I. No: 123/8937.

isimli 2 kişiye feragat ederek, vergilerini onlar toplayarak kendisine verilmesini arz etmektedir²⁶².

Bu dönemde, Afşar firâriileri İfrâz topraklarına girmiş ve eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuşlardı. Bunların tedibi konusunda önlemler alındı. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodasına Afşar cemaatlerinin eşkıyalık faaliyetlerinden dolayı kendi içine sızar ise himaye etmemesi ve bu iş ile ilgili olan Adana Beylerbeyi Rişvanzade Süleyman Paşa'ya bildirmesi hakkında ferman gönderildi²⁶³. Adana Beylerbeyi Vezir Hüseyin Paşa, Maraş Beylerbeyi Rişvanzade Süleyman Paşa ve İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodasına gönderilen hükümde, Afşar eşkıyasının Çukurova'da buldukları yerlerde yakalanıp idâm edilmesi istenmekteydi²⁶⁴. Daha sonra, Haleb Valisi, Adana Beylerbeyi ve İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodası Süleyman'a gönderilen fermanda, Sakallu Ceridi Cemaati, önceden Hama ve Humus'a iskân edilmesine rağmen kaçarak Çukurova'ya gelmişti. Bundan önce eşkıyalık yapan Afşar cemaatlerinden yüz kadar eşkıyayı da içlerinde barındırmaktaydılar. İn Dağı ve Kısıkkaya ve Tatarlık mahalleri Sakallı Ceridi Cemaati'nin iskân bölgesiydi. Afşar cemaatleri ile Sakallu Ceridi Cemaati birlikte Sis Derbendi ve civarındaki köy ve kazalarda eşkıyalık yapmaktaydılar. Bu nedenle, Sakallı Ceridi Cemaati'ni Rakka'ya iskân ettirmek için Sis kadısı naibi Mevlana Ali Ömerî arz etmişti. Eşkıyalık hareketlerinin sona erdirilmesi ve Rakka'ya iskân edilmesi için ferman gönderildi²⁶⁵. 26 Nisan 1743'de bu defa da Maraş Beylerbeyi Süleyman Paşa'ya arz yazılarak Afşar eşkıyasından bölgeyi temizlemesi

²⁶² BOA, C.ML. No: 327/13445 (9-14 B 1155/9-14 Eylül 1742).

²⁶³ MD. No: 149, s. 49, Hüküm No:167.

²⁶⁴ MD. No: 149, s. 126, Hüküm No:423-425, 427. (16 – 24 Şubat 1743).

²⁶⁵ MD. No: 149, s. 143, Hüküm No:467, MD. No: 149, s. 148, Hüküm No: 490. (28 Mart – 5 Nisan 1743).

istenmekteydi. Yanında Adana Beylerbeyi Vezir Hasan Paşa'nın kethüdası ile İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodasının da olması isteniyordu²⁶⁶. 5 – 14 Mayıs 1743 tarihli fermanda, Rişvanzade Süleyman Paşa'nın Sakallı Ceridi Cemaati ile Afşar Cemaati'nin eşkıyalıklarının bitirilmesi ve Rakka'ya sürgün edilmesi isteniyordu²⁶⁷. 21 – 29 Eylül 1743'da Rakka'ya iskân edilmelerinden vazgeçilerek eski iskân bölgelerine gönderilmesine karar verildi²⁶⁸.

1746-1757 tarihleri arasında bu mukâta'anın yöneticisi ya da yöneticilerinin kim olduğunu tespit edemedik. Ancak, bu dönemde cemaatlerin eşkıyalık faaliyetlerinin arttığını bilmekteyiz. Artan eşkıyalık faaliyetlerine karşı, Adana ve Maraş Beylerbeyilerine hükümler gönderildi. Bu hükümlere dayanarak bu mukâta'ya nizam vermeye çalışan bazı Adana beylerbeyilerinin isimlerini vermeyi gerekli görmekteyiz:

Hacı Ebubekir Paşa (1746), Çeteci Abdullah Paşa (1746-1747), Muhsin-zade Mehmed Paşa (1747), Süleyman Paşa (1747-1748)²⁶⁹, Abdülcelil-zade Hüseyin Paşa (1748-1749), Sarı Abdurrahman Paşa (1749-1750), Hacı Ali Paşa (1750), Kör Ahmed Paşa (1750-1752)²⁷⁰. Bu tarihten sonra, Rişvanzade Süleyman Paşa'nın Adana Beylerbeyisi olduğunu ardından da 1754'de Vezir Şehsuvarzâde El-hâcc Mustafa Paşa'nın Adana Beylerbeyi olduğunu bilmekteyiz²⁷¹. 28 Ekim 1754

---

²⁶⁶ MD. No: 149, s. 161, Hüküm No:554.

²⁶⁷ MD. No: 149, s. 174, Hüküm No:624.

²⁶⁸ MD. No: 149, s. 143, Hüküm No:467.

²⁶⁹ Süleyman Paşa'nın Adana Beylerbeyiliği sırasında, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'asının 3.608.100 akçalık mâl-ı mîrîsi bulunmaktaydı. Ahmet Tabakoğlu, a.g.e, s. 87.

²⁷⁰ Artan eşkıyalık faaliyetleri hakkında bkz: Ö. Tatar, a.g.t, s. 227-236.

²⁷¹ BOA, C.DH. No: 218/10852

tarihindeki bir belgeden, İfrâz-ı Zü'l-kadriye voyvodasının tekrar voyvoda tayin edildiği görülmekteyse de bu kişinin kim olduğu açıklanmamıştır²⁷².

Sonuç olarak, yüzyılın ikinci çeyreğinde, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinin eşkıyalık ve firar olayları devam etmekteydi. Yapılan çalışmalar sonuçsuz kaldı. Yüzyılın ilk çeyreğinden farklı olarak, Türkmenlerin dağılmaları nisbeten daha da arttı. Devletin vergileri toplamak için geliştirdiği çözüm ise, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenlerinin bağlı buldukları mukâta'anın idârî anlamda da ikiye bölünerek idâre edilmesiydi. 1691 iskânından sonra ilk defa cemaatlerin tahriri bu dönemde yapıldı. Bu tahrirde, Türkmenlerin Çukurova'dan başlayarak Anadolu'nun değişik eyâletlerine varıncaya kadar dağıldığını görmekteyiz. Tahrirde yer almayan ancak belgelere yansıdığı kadarıyla bu dağılma, Rumeli'ye kadar uzanmaktaydı. En uzun süreli voyvoda olan Cin Hasan döneme damgasını vurdu. İfrâz cemaatlerinin dağılmasının ardından İfrâz-ı Zu'l-kadriyye idârî anlamda ikiye bölündü. Yüzyılın ikinci yarısında ise, aynı ilk yarısında olduğu gibi cemaatlerin firar ve eşkıyalık olayları devam edecek ve dağılma durdurulamayacaktı.

2.5. 1750 – 1800 Yılları Arasında İfrâz-ı Zu'l-kadriyye

18. yüzyılın ikinci yarısında eşkıyalık faaliyetleri ve bunlara karşı alınan önlemler belgelere yansımaktaydı. Bunun dışında İfrâz cemaatlerinin dağılmış olmaları ve bunların vergilerinin toplanması meselesi, bu dönemde daha yoğundu. Yapılan faaliyetlere rağmen mukâta'anın gelirleri gittikçe azalmaktaydı. Bu nedenle yeni önlemler ve gelirlerini arttırıcı idârî değişiklikler zaman zaman yapılmaktaydı.

---

²⁷² BOA, C.DH. No: 218/10852.

Bu dağılma o kadar büyüktüki Çukurova dışındaki Rumeli Perkâkendesini mukâta'asının gelirleri Çukurova'ya nazaran artmış ve daha cazip hale gelmişti. Aydın, Saruhan, İzmir, Menteşe, Denizli, Kütahya, Hamid, Saruhan ve Karahisar-ı Sahib sancaklarındaki İfrâz-ı Zu'l-kadriyye aşiretlerinin adet-i ağnam rüsûmunun yıllık 120.000 kuruş bedel ile taliplisi bulunmaktaydı. Yapılan tahkikat sonucunda gelirinin cazip olması nedeniyle 1 yıl boyunca emâneten idare edilecekti. 1167/1753-1754 senesinden itibaren ise aşiretlere adet-i ağnam rüsümü koyulacaktı. Toplanan hâsılatının Hazine'ye gönderileceği yönünde karar çıktı²⁷³.

Tacirli Cemaati'nin eşkıyalığı ile uğraşan idâreciler, yaptıkları çalışmalara sonucunda nezr hücceti almaktaydılar. Nezr hüccetlerinin toplanması meselesi de aynı vergilerin toplanması gibi sıkıntılar doğurmaktaydı. Cemaat, 18. Yüzyılın ikinci yarısında da eşkıyalık yapmaktan vazgeçmemekteydi. Ayntab ve Elbistan voyvodaları, Maraş'da Zulkadiroğulları, Bayezidoğlu Seyyid İbrahim, Numan, Abdülfettahoğlu, Küpelioğlu, Elbistan ve Kars Sancağı'nda Gök Velioğlu ve Eminoğlu ve Kerimoğlu'na yazılan hükümde, Tacirlü Cemaati ile Receblü Afşarı birleşerek 500 adam ile Kıllu cemaatine bağlı Zeyneblü ve Bozdoğan aşiretleri reayaları üzerine hücum ederek 80.000 kuruşluk eşyalarını çalmışlardır. Ayrıca, Kara Nebi oğlu ve 15 adamını da katletmişlerdir. Geçen bahar ayında Andırın, Zamantı, Göksun ve Elbistan nahiyeleri içlerindeki yaylaklara kaçacakları haber alınmış olduğundan, bu beylerin eşkıyayı kesinlikle korumaması ve beylerin bölgelerinden geçmeye çalışırlar ise engel olunması istenmektedir. Bu konu ile ilgilenmesi için Maraş valisi vezir Mustafa Paşa görevlendirilmiştir. Eşkıyanın idam edilmesini

---

²⁷³ BOA, A.}MKT.MVL. No: 33/105

reayanın huzur bulması için gerekli kılmıştır. Eğer fermana riayet edilmez ise cezalandırılacak ve çalınan mallar onlardan tazmin olunacaktır²⁷⁴.

Türkmenlerin dağılmaları sonucu, cemaatlerin vergileri bazen mültezimler tarafından başka kişiler aracılığı ile toplanmaktaydı. Eyalet-i Anadolu ve Aydın sancaklarında bulunan Çıkrık Neccarlısu ve Şihab Neccarlısu cemaatlerinin 1174-1175/1761-1762 senelerine ait olan vergilerini toplamaya memur olan Yusuf Ağa bu cemaatlerin her birinden 22'şer kuruş toplamaktaydı. Ancak, cemaatler bir kaç senedir vergilerini vermemekteydiler²⁷⁵.

28 Eylül 1766²⁷⁶ tarihli Sabık Mirahur-ı Evvel El-hâcc Halil'in²⁷⁷ yazdığı arzda; İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinden Kanlı Kavak ve diğer Döngeli cemaatleri reayası Göksun'da sakin iken, yerlerinden firar ederek Keban, Mağara ve Kızılcık taraflarında yaşamaktaydılar. Eski yerlerine gönderilmeleri ve vergilerinin toplanması istenmektedir²⁷⁸. 1179/1766 senesinde sabık Mirahur-ı Evvel Halil Bey'in uhdesinde olan İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Hâssı Mukâta'ası akçalarından vermek üzere, 1180/1767 senesinde voyvoda olan Karşlızade²⁷⁹ Hasan Ağa²⁸⁰ tarafından

²⁷⁴ Ahmed Refik, a.g.e, Hüküm No: 239, s. 214-215. (Evail-i R 1167/27 Ocak-4 Şubat 1754).

²⁷⁵ BOA, C.ML. No: 358/14655.

²⁷⁶ 1762-1766 yılları arasındaki mutasarrıfların isimlerine belgelerden ulaşılamamıştır. Ancak, burada düşünülmesi gereken bir durum söz konusudur. Ahmed Paşa'nın Adana Beylerbeyliği ve İfrâz-ı Zu'l-kadriyye mutasarrıflığının ne zaman bittiği bilinmemektedir. Aynı zamanda da 1766 yılında Mirahur-ı Evvel olan Halil Bey'in 1766 yılı Mart başından itibaren bu mukâta'aya ikinci defa sahip olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Ahmed Paşa'nın Adana Beylerbeyliği bitmiş olsa da bu mukâta'ayı yönetmeye devam ettiği düşünülebilir. BOA, C.ML. No: 689/28245.

²⁷⁷ El-hâcc Halil Evail-i Mart 1179'da İfrâz-ı Zu'l-kadriyye ve Tevâbi'i Hâssları Mukâta'asını ber-vech-i maktu' 15975,5 kuruş mâl ile deruhde etmişti. BOA, C.ML. No: 689/28245.

²⁷⁸ BOA, C.ML. No: 689/28245. (2 Şubat 1767)

²⁷⁹ Hasan Ağa, Adana a'yân ailelerinden biri olan Karşlızâdeler ailesine mensuptur. Hasan Ağa bir süre sonra Adana Beylerbeyisi olacak ve Hasan Ağa'dan sonra gelenlere Hasanpaşazâdeler denilecektir. Hasanpaşazâdeler hakkında bkz: Yılmaz Kurt, "Çukurova'da A'yânlık Mücadelesi: Hasanpaşazâdeler", *TTK Kongreye Sunulan Bildiriler*, 4. Cilt- 1. Kısım, Osmanlı Tarihi- A, Türk Tarih Kurumu Bsevi, Ankara 2010, s. 1259- 1278. Karşlızâde Hasan Ağa'nın 1768'de başlayan voyvodahği 1770 yılında İvazzâde Halil Paşa'nın sadrazamlığı sırasında bu mukâta'ayı deruhde etmiş ve Halil Paşa sadrazamlığının ardından 1771 yılında da bu mukâta'ayı idâre etmeye devam etmişti. BOA, C.AS No: 708/29728.

Kurd Kulağı Kalesi, duvarı ve içindeki mescid, han ve bazı mevzileri tamir edilecektir. Hüccac-ı müsliminin güzergâhı üzerinde olması dolayısıyla güvenliğin sağlanması gerekmektedir. Tamiri için, 1179/1765-66 senesi malından toplam 4 yük 80.000 akça harcanacaktır²⁸¹. Kalanının Gurre-i Ramazan 1180/1766-7'de Başdeftedar İsmail Salim ile İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir²⁸².

1179/1765-6, 1180/1766-7 ve 1181/1767-8 senelerine mahsup olmak üzere İfrâz-ı Zu'l-kadriyye cemaatlerinden Uzunlu Cemaati'nin, eski voyvoda Hasan Ağa'ya ödemesi gereken mâl-ı mîrîsi ve salyanelerinden 1.000 kuruş borcu kalmıştı. Uzunlu Cemaati'nin borcunu, Cerid Aşireti'nin beyi Osman'ın tahsil edeceği²⁸³.

8 Mart 1770 tarihli kayıтта, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye ve Tevâbi'i Mukâta'ası, 1182/1768-9 senesinde Sadrazam El-hâcc Halil Paşa'nın uhdesindedir. Sohum Kalesi muhafızlarının 1182/1768-9 senesi mevacibleri 1177/1763-4 senesi için İfrâz Mukâta'ası malından karşılanacaktır. 4 yük 83.100 akça tayin olunmuştur. Her kuruş 125 akça olacak şekilde, 4.027,5 esedî kuruşa denk gelmektedir. 1183/1769-70 senesi gurre-i Zilhiccesinden Hazine-i Amire'ye gönderilecektir²⁸⁴.

27 Ocak 1778'de İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası 1185/1771-2 ve 1186/1772-3 senelerinde kimseye tevcih olunmamıştır. Bu nedenle, Sadrazam çukadarlarından Akdalı Mustafa Ağa bu senelerin mâl-ı mîrîsini tahsil için

---

²⁸⁰ 17 Mart 1769 /9 ZA 1182 tarihli hükümde; İfrâz-ı Zu'l-kadriyye voyvodası Hasan Ağa, Misis kazasına tâbi tarik-i caddede vaki Kurd Kulağı Kalesi dizdarı ve 40 Neferi ve 6 hademesinin 1182 senesi mevacibleri için arzıhalde bulundu. 17594,5 kuruşluk mevaciblerinin rüsûm-ı kahve-i Eyâlet-i Haleb ve Payas Mukâta'ası'ndan karşılandığı fakat hem Rumi hem de Hicri takvim ile ödendiğinden zaman farkları nedeniyle problem çıkıyordu. Düzenin bozulması üzerine padişah kadiya düzeni sağlaması için bir ferman gönderildi. Fermanda, 1182 senesi gurre-i Zilkadesi Mart ibtidasına denk geldiği 1183 Muharreminde mukâta'adan tahsil olunan mallar ile mevaciblerin ödenmesi istenmektedir. A.Ş.S. No: 64, s. 159, b. 43

²⁸¹ her kuruş 120 akça olacak şekilde yalnız 4000 esedi kuruşdur.

²⁸² BOA, C.ML. No: 317/13009.

²⁸³ A.Ş.S. No: 49, s. 38, b. 44 (29 Haziran 1769).

²⁸⁴ BOA, C.AS. No: 708/29728.

gönderildi. 1187/1773-4 senesinden 1191/1777-8 senesine kadar hâlen mâlikâne mutasarrıfı Ali'den²⁸⁵ mâl-ı mîrî tahsil için eski Adana Valisi Vezir Abdi Paşa'nın mütesellimi Dergâh-ı Mu'allâ Kapucubaşlarından Osman'ın karşısında Ali'ye ferman okundu. Mâl-ı Mîrî talep edildiği halde vermedi. Bunun üzerine Adana Kalesi'ne kapatıldı. 750 kuruş nakden ve 750 kuruşluk koyun ve kuzu tahsil edildi. 750 kuruşu nakden alan çukadar kalan 750 kuruşluk hayvanâtı sattıktan sonra parasını ise Adana ihtilalde olduğu için Çopuroğlu Musa adlı kişide bıraktı ve İstanbul'a geldi. Bunun üzerine Adana Valisi Vezir Ali Paşa'ya ferman gönderildi²⁸⁶.

13 Mayıs 1778 tarihli takrirden, Bundan önce Adana nizamına memur olan Vezir Abdi Paşa'nın getirdiği çeşitli grupların toplanması ve çokluğu sebebiyle ortaya çıkan problemlerden bahsedilmektedir. Melemenci ve Bahrili (?) ve Akça Koyunlu ve Şam Bayadı cemaatleriyle İfrâz-ı Zu'l-kadriyye mukâta'asına bağlı Cerid ve Tacirli ve Karalar aşîretleri Yüregir Ovası'nda nehrin karşısındaki 40 – 50 civarı karyeyi basıp yağmalamışlardır. Ayrıca, çaldıkları hayvanları ve eşyaları da Antakya ve Maraş pazarlarında sattıkları anlaşıldı. Bu cemaatler Adana Valisi Abdi Paşa tarafından asker olarak kullanılmaktaydı. Ancak, reayaya zulüm ettiklerinden dolayı "silahkeş süvarilik"den çıkarılması istendi. Bunun dışında, münasip yerlere iskânı ve ra'iyet rûsûmlarını da ödemeleri kararlaştırıldı. Yapılan incelemelerde Tacirli Cemaati'nin 1145/1732-3 senesinde Rakka Mukâta'âtı'na bağlıyken İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası'na dâhil edildiği anlaşılmış, bu nedenle iskân bölgesine

---

²⁸⁵ Ali Ağa maktû'an bu mukâta'ayı deruhde etmişti. BOA, C.ML. No: 741/30222, BOA, C.DH. No: 16909-A.

²⁸⁶ BOA, C.ML. No: 741/30222.

geri gönderilmesi ve silahkeş süvariliği bırakmaları konusunda Adana Valisi Vezir Abdi Paşa'ya ferman gönderildi²⁸⁷.

25 Mayıs 1779 tarihli fermanda, Kurd Kulağı menziline muhafazası için gerekli olan 11 baş beygir ve ücreti dışında yıllık 797,5 kuruşluk beygir bahasının daha önce alınmadığı ve ilk defa alınması dolayısıyla İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası gelirlerinden alınması emredilmiştir. Aynı zamanda İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası, Tokmak Hasanpaşazade İsmail Bey'in üzerindedir²⁸⁸. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye mukâta'asının tevcihi hususunda, Adana valisi Vezir Ali Paşa'nın aracılık yaptığı ve bu aracılık sonucunda, İsmail Bey'e tevcih edildiği fermanda yazmaktadır²⁸⁹.

14 Haziran 1780'de İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası mutasarrıfı Hâssa silahşörlere Tokmak Hasanpaşazade İsmail Bey, Çukurova bölgesindeki eşkıya sebebiyle bölgenin boşaldığını ve reyanın ise dağınık ve perişan olduklarını bildirdi. İsmail Bey'in bu eşkıyalığı önlemek için bir an evvel Kurd Kulağı Kalesine gitmesi istendi. İsmail Bey oraya giderek, gün geçtikçe daha da harap duruma düşen kale civarında bulunan cami, han ve hamamın tamirini yapacaktı. Ayrıca, tahrip olan bu yerlerin tamir edilmesi, yeni bir konak inşa edilmesi ve haftada bir pazar kurularak, bu dağınık halde yaşayan reyanın toplanması gerektiğinden söz eden bir arz yazdı. Bunun üzerine, zarar gören binaların masrafının ne kadar olduğunu belirlemek üzere "*erbâb-ı vukûf ma'rifeti ile*" lazım görülen yerlerde keşif yapılması ve masrafının ortaya konulması istendi. Kale binalarının dahi ne kadar tahrip olduğunun ortaya

---

²⁸⁷ BOA, C.DH. No: 16909-B.

²⁸⁸ 1778-1780 yılları arasında Hâssa Silahşörlere Tokmak Hasanpaşazade İsmail Bey İfrâz-ı Zülkadriyye mutasarrıfıdır. BOA, C.ML. No: 660/26984.

²⁸⁹ BOA, C.DH. No: 14980

konulması emredilmektedir. Masrafların belirlenmesi ile bu yerlerin tamir edilmesi, tamir edilemeyecek durumda olan ya da lüzumsuz yerlerin ise öylece bırakılması istendi.

Binaların tamirinin “*kâ’ide-i meriyye-i mîrî*” olduğuna dikkat çekilmektedir. Ayrıca, keşif ve masrafların ne kadar olduğunun belirlenmesi hususunda yerel güçlerle işbirliği içerisinde olması da dikkat çekicidir. “*kâ’ide-i merkûmeye ri’âyeten kale-i mezbûrenin muhtâc-ı tamir olan mahallerini ma’rifet-i şer’ ve erbâb-ı vukûf ve kuvve-i binâda mahâreti olanlar ma’rifetiyle keşf ve tatmin ve mikdâr-ı mesârifini tahrîr*” eylemek üzere İsmail Bey görevlendirilmiştir.²⁹⁰

Ayrıca, bölgedeki eşkıya hareketlerinin tahribatının büyük olduğu ve birçok yerleşim yerinin yok olduğu anlaşılmaktadır. Bu zararın maliyetinin fazla olması halinde, devletin masrafı çok olan bölgeleri (ya da kendince lüzumsuz gördüğü yerleri) öylece bırakması da oldukça önemlidir.

Yapılan çalışmalar sonuç vermemiş. İsmail Bey’in yerine Adana mütesellimi Hacı Ali Bey²⁹¹, aynı zamanda İfrâz-ı Zu’l-kadriyye mukâta’asının da mültezimi olmuştu. Hacı Ali Bey, bölgeyi eşkıyadan korumakta büyük çaba göstererek ahalinin emniyetini sağlamaya çalışmıştı. Hatta, Hacı Ali Bey arz yazarak kendisinin ihya edilmesini dahi istedi²⁹².

1785 senesinde mâlikane usulüyle İfrâz-ı Zu’l-kadriyye mukâta’asının voyvodaları Çaparzâde Numan Bey ile Hacı Ali Bey’in takririne cevaben, Cerid ile

---

²⁹⁰ BOA, C.ML. No: 660/26984

²⁹¹ 23 Eylül 1783’de Adana A’yânı El-hâcc Ali Ağa İfrâz-ı Zu’l-kadriyye mutasarrıfı oldu. BOA, C.DH. No: 244/12177. El-hâcc Ali Ağa, Karşızâdelerdendir. Karşızâde Hasan Ağa/Paşa’nın oğludur. El-hâcc Ali Ağa 1784-1786 yılları arasında bu mukâta’ayı der’uhde etmiş. 1785 yılında bu mukâta’ayı Çaparzâde Numan ile birlikte yönetmiştir. BOA, HAT No: 18/806.

²⁹² BOA, C.DH. No: 12641-1 (belgenin tarihinin 1197-98/1784-5 olması ihtimaldir.)

Tecirlü cemaatlerinin Çukurova'dan başka bir bölgeye iskânlarını sağlamaları için emr gönderilmiştir. Çukurova'daki derbendlerin güvenliği için Yörügân-ı Adana Mukâta'ası reayaları derbendlere yerleştirilecekti. Emirde, caddeler ile hac yollarının güvenliğinin sağlanmasının yanında, yol kesenlerin def edilmesi istenmektedir. Bu iş için Maraş Beylerbeyi ve Beylanlı Abdurrahman Paşa'ya da fermanlar gönderildi²⁹³.

17 Ağustos 1786 tarihli Baş Muhasebe'den yazılan hükümde; İfrâz-ı Zu'l-kadriyye ve Tevâbi'i Mukâta'ası Hâssa Silahşörlerinden Mustafa'nın²⁹⁴ uhdesindedir. Mustafa'nın çalışmaları sonucu, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası cemaatlerinden Elci Cemaati'nin Bursa'ya gittiği anlaşıldı ve mâl-ı mîrîsinin toplanması için Bursa kadılarına hüküm yazıldı²⁹⁵.

4 Şubat 1787 tarihli belgeye göre, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası'nın ber-vech-i malikâne mutasarrıfları Adanalı (Hasan Paşazâde) Hacı Ali Bey ile kardeşi maktul Abdullah Paşa görünmektedir. İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası ile birlikte Yörügân-ı Adana ve Tarsus ve Mir-miran-ı Haleb Mukâta'ası ve diğer mukâta'alardan kalan 17.594,5 kuruşu için vârislerinden altı aylık ödeme planı ile tahsil edileceği bahse konu olmuştur²⁹⁶.

2 Kasım 1788 tarihli arzda; Anadolu, Karaman, Seydişehir ve Sivas eyaletlerindeki İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Hâssı Perâkendelerinden Abdallı, Elci, Abdal cemaatleri ile Ankara Sancağı'ndaki Küredağı, Sarıkız ve Şabandere denilen Abdal iskânı hâssdan ifrâz edilmiş ve birer altun mâl-ı mîrîsi bulunmaktadır. Çaparzade

---

²⁹³ BOA, HAT No: 18/806.

²⁹⁴ Kimulmaz lakaplı Mustafa Ağa bin Mehmed. A.Ş.S No: 65, s. 28, b. 63.

²⁹⁵ BOA, C.ML. No: 774/31577

²⁹⁶ A.Ş.S. No: 64, s. 159, b. 43, A.Ş.S. No: 64, s. 56, b. 150'de de aynı konu hakkında hüküm bulunmaktadır.

Süleyman Bey ve Nusret Ozan Hüseyin Kethüda ile birlikte kadimi yerlerine iskân ettirilmesini istemektedir.

Arza yazılan fermanda; Abdallar Cemaati perakendesinin Rum İli ve diğer mahallerde bulunan perâkendelerinin mâl-ı mîrîlerini voyvodalarına ödemeleri ve rencide ettirilmemeleri gerekirken, Sivas, Kütahya ve diğer mahallerde bulunan perakendelerin aşiret beyleri voyvodaları “bizim toprağımızda sakin olursuz” diyerek mal-ı mîrî talep etmektedirler. Mukâta’a-i mezbur senevî 13.718,5 kuruş mal-ı mîrî ile Adana a’yâmı El-hâcc Ali Bey’in ber-vech-i mâlikâne uhdesindedir. Senede bir defa ödenen bir vergi olması nedeniyle başkalarına ödenmemesi istenmektedir²⁹⁷. Mustafa Ağa’nın ardından Küçük Alizâde Halil Paşa²⁹⁸ 1787 yılında bu mukâta’anın mutasarrıfı görünmektedir²⁹⁹. Küçük Alizâde Halil Paşa 1793 yılına kadar bu mukâta’ayı idâre etmiştir. Mustafa Ağa’nın görevden alınmasının ardından Halil Paşa’ya, 9 Cemâziye’l-âhir 1201 (29 Mart 1287) tarihinde tevcih edildi.

İfrâz cemaatlerinin vergilerinin yanında sefer mühimmatı için deve tedariki belgelere yıl yıl yansımıştı. 26 Şubât’da 1787’de sefer hazırlıkları için istenen 1202/1787-8 senesine ait 250 mehâr deveden 169 mehârı kalmıştır. Adana’dan toplanması gereken bu develerin 60 mehârı İfrâz-ı Zu’l-kadriyye reayasına isâbet etmiştir³⁰⁰. 25 Eylül 1789 tarihi belgede, 1203/1788 tarihine

---

²⁹⁷ BOA, C.DH. No: 244/12177

²⁹⁸ Payaslı Küçük Ali’nin oğlu olan bu kişi 1787 yılından itibaren adından sıkça söz ettirmiş olan bir ayandır. Eşkıyalığının ona getirdiği ün ile Özer İli üzerinde kontrolü sağlayan Halil Bey’in eşkıyalığına çare bulunamadığından önce kapucubaşı ardından da mirliva olarak pašalığa kadar yükseltildi. Özellikle, Adanalı Hasan Paşazadeler ile girdiği mücadeleler dolayısıyla İfrâz cemaatlerinin buldukları bölgede istikrar sağlanamamaktaydı. 19. Yüzyıla geldiğinde aileler arası mücadele önemli boyutlara ulaşmıştı. Menemencioğlu Ahmed Bey, *Menemencioğulları Tarihi*, haz. Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınevi, Ankara 1997. Küçük Alioğulları ile ilgili bkz: H. Mahmut Şakiroğlu, "Çukurova Tarihinden Sayfalar I: Payas Âyânı Küçük Ali Oğulları", *AÜTAD*, V/26, (1992), s. 103-139.

²⁹⁹ BOA, C.ML. No: 779/31809

³⁰⁰ A.Ş.S. No: 6, s. 4, b. 5.

mahsuben Adana Sancağı'ndan ihraç edilen ve ordu mühimmatını taşımakta kullanılan 250 devenin Adana'nın değişik cemaatlerinden tahsil edileceğinden bahsedilmektedir. Buna göre, 250 devenin 65'ini İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'ası karşılayacaktı. Develerin her birinin değeri 80 kuruş olacak ve toplam 16.000 kuruşdan 5.200 kuruşu İfrâz-ı Zu'l-kadriyye reâyâlarından toplanmak amaçlanmaktaydı. Adana valisi Ataullah Paşa'nın görevlendirildiği belgede, güz mevsimi olması nedeniyle develerin getirilmesinin bir faydası olmayacağı bu nedenle develerin değeri üzerinden hesaplanan miktarın gönderilmesi istenildi. Buna göre, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye reâyâlarından tahsil olunacak miktarın 5.200 kuruş olduğu belirlendi³⁰¹. Kısa bir süre sonra bu defa da 1204/1879-90 senesi için tekrar emir gönderildi. 17 Şubat 1790'da gönderilen emirde sefer için 1204/1789-1790 senesi için Adana Sancağı'ndan talep edilen 250 devenin kazalara ve cemaatlere bölüştürüldüğü defterin bir sureti işlenmişti. Bu belgeye göre, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'den 60 deve talep edildi³⁰².

26 Ağustos 1790'da, Battal Ataullah Paşa mütesellim olarak Es-seyyid Halil Ağa'yı atadı. Halil Ağa'dan eşkıyalık faaliyetlerine önem vermesi istenmekteydi. Eşkıyalık faaliyetleri nedeniyle İfrâz-ı Zu'l-kadriyye civarının eşkıyadan korunmasına önem verilmesini istedi³⁰³.

Sonuç olarak, 18. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan eşkıyalık ve firar hareketleri'nin yoğunluğu eskisi kadar şiddetli değildir. Bunun en temel sebebi, iskân yerlerinden firar eden cemaatlerin önünün alınamamasıydı. İdârî anlamda zaten bölünmüş olan bu cemaatler, Anadolu ve hatta Rumeli'ye kadar dağılmışlardı.

---

³⁰¹ A.Ş.S. No: 6, s. 59, b. 53

³⁰² A.Ş.S. No: 6, s. 105, b. 88

³⁰³ A.Ş.S. No: 6, s. 36, b. 33.

Yapılan teŖebbüslere rağmen, geri döndürülememiŖlerdir. 18. Yüzyılın geneline baktığımızda, devletin iskân politikasının büyük oranda başarısız olduğunu söyleyebiliriz. İdârecilerin yaptıkları çalıŖmalar genel anlamda, hep kısa süreli başarı sađlamıŖtır. Cemaatlerin dağılması mukâta'a gelirlerinin de azalmasına sebebiyet vermiŖtir. Kontrol altına alınamayan cemaatlerden vergi toplanamaması, iskân bölgelerinin Ŗenlendirilmesine de olanak sađlayamamıŖtır. Devlet tarafından bir takım çalıŖmalar yapılmıŖ olsa da kalıcı iskân sađlanamamıŖtır. Bu durum 19. yüzyılda da devam etmiŖtir. Bu durumun *Fırka-i Islâhiye*'ye kadar sürmüŖ olması, başarısızlığı bir daha gözler önüne sermektedir.

SONUÇ

İfrâz-ı Zu'l-kadriyye ismi, 16. ve 19. yüzyıllar arasında, Anadolu'dan Rumeli'ye kadar uzanan bir coğrafyada var olmuştur. Dulkadirli Türkmenlerin zaman içerisinde bölünmesi ve her bir parçanın arı yurt tutması sonucu "İfrâz-ı Zu'l-kadriyye" ya da "Dulkadirli İfrâzı" yani Dulkadirli Türkmenleri'nden ayrılanlar olarak devlet tarafından tanımlanmışlardı. Aynı, Bozulus, Karaulus, Danişmendlü ya da Haleb Türkmenlerinin oluşumunda yer aldıkları gibi.

16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenleri mukâta'a hâline dönüştürülmüş ve gelirlerinin merkezî hazîneye katkı sağlamasına çalışılmıştır. 17. yüzyılın başından itibaren iltizam, emânet ya da mâlikâne usûlüyle idâre edilmiş olan bu mukâta'a merkezî hazînenin çeşitli kalemlerine zaman içerisinde bağlanarak idâre edilmiştir. Mukâta'anın 17. yüzyıldaki küçüklüğü nedeniyle başka mukâta'alar ile birlikte iltizâma verilmekteydi. Bu yüzden mukâta'anın ismi diğer gelir kalemlerinin de olması nedeniyle "İfrâz-ı Zu'l-kadriyye ve Tevâbi'i Hâssları Mukâta'ası" olarak tanımlanmıştı. 17. Yüzyılın ikinci yarısında, Havâss-ı Hümâyûn'a bağlanmış ve 1703 yılına kadar bu şekilde gelmişti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun iskân politikasından nâsibini almışlar ve 1691 iskânı ile Maraş ve Elbistan taraflarından Çukurova'da Ayas, Kınık ve Berendi kazalarına iskân edildiğinde 1303 hâne olarak tespit edilmişti. Yerleştikleri bölge zaten İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Türkmenlerinin bir kısmının daha önce sâkin oldukları bir yerdi. Ancak, iskân sonrasında bölgeye uyum sağlayamamışlar ve vergiye tâbi olmak istememişlerdi. İskân bölgelerinden sürekli kaçmışlar, itaat etmemişler ve eşkıyalık olaylarına karışmışlardı. Çukurova bölgesi, Rakka iskânından kaçan aşiretlerin,

Lekvânîk ya da Anavarza gibi o bölgelerde bulunan aşiretlerin de gelip geçtiği bir bölge olduğundan bölgenin istikrara kavuşması uzun zaman almıştı.

İşte bu eşkıyalık faaliyetleri ve bölgenin bir türlü istikrara kavuşamaması, 1703 yılında Adana Beylerbeyilerinin idâresine verilmesine yol açtı. Beylerbeyilerinin yaptıkları çalışmalar, mukâta'anın da gelirlerini oldukça arttırmıştı. 1703, 1706 ve 1712 yıllarında olmak üzere Türkmenler üzerine üç askerî harekât yapılmış yine de kesin sonucu elde etmek mümkün olmamıştı. Cerid, Kara Hüseyinli Ceridi, Çakallı Dokuzu, Tacirli gibi aşiretler bu bölgenin azılı eşkıyası konumuna yükselmişlerdi.

Bölge, hac yolları üzerinde bulunan önemli bir bölgeydi. Denize kıyısı bulunmakta ve aynı zamanda aşiretlerin yaylak ve kışlaklarını barındırmaktaydı. Bu nedenle, sadrazam, kapudân-ı deryâ, beylerbeyleri, sancakbeyleri ya da bölgenin güçlü a'yân ailelerine mensup kişiler mukâta'ayı deruhte etmişlerdi. 18. Yüzyılın ilk yarısı, eşkıyalık faaliyetlerin yoğun olarak yaşanması ile geçmiş tüm tedbirler ve planlar gönderilen hükümler, Çukurova'yı "şen ve abadan" etmek için yapılan çalışmaların esas amacını oluşturmuştu. Aşiretlerin te'dibi konusunda yapılan çalışmalar başarılı olsa da kısa süreli olmaktadır. Nezir hücceti vermeyi kabul eden cemaatlerin bir veya birden fazla nezir hücceti verdikleri ve daha sonra affedildikleri belgelere yansımaktaydı.

Aşiretleri iskân mahallinde bulundurmak ve gelirlerini düzenli bir biçimde toplayabilmek için yoğun çaba harcanmaktaydı. Ancak, yine de aşiretler gitgide dağılmaktaydılar. Bir zaman sonra, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Perâkendesî ve İfrâz-ı Zu'l-kadriyye'nin Rumeli Perâkendesî adlarını alarak idârî ve mâlî anlamda ikiye

bölündüler. Yaşanan bu bölünme, iskân politikasının başarısızlığını ve bu başarısızlık karşısında ortaya konulan pratik çözümleri göstermesi açısından ilginçtir.

18. yüzyılın sonlarına kadar Çukurova'da yoğun şekilde devam ettirdikleri eşkıyalık faaliyetleri 19. yüzyılda da devam etmiş, mukâta'anın gelirlerinin yükselişi dağılmalar ve eşkıyalık faaliyetleri nedeniyle durmuş hatta düşüşe geçmiş idi. 19. Yüzyıla gelindiğinde idârî ve mâlî anlamdaki bölünmeden ortaya çıkan sonuçlar şunlardı: öncelikle, Çukurova'ya iskân edilen aşiretlerin önemli bir kısmı Batı Anadolu'ya kaçmış ve oradaki sancak ve livalarda sâkin olmuşlardı. Bunun idâreye yansımaları çeşitlilik göstermişti. Önce mültezimler, daha sonra buldukları bölgelerdeki çeşitli idâreciler bütün perâkendelerin vergilerini toplamaya çalışmışlar. En sonunda, alınan karar gereğince her cemaatin gelirleri bağlı buldukları sancakların idârecileri tarafından toplanacak ve idâresi bu şekilde yürütülecekti. Çukurova'da kalan kısım ise, Fırka-i Islâhiye'ye kadar konar-göçer şekilde devlet ile olan mücâdelelerine devam ettiler ve bugün ismini bildiğimiz çeşitli köy ve kasabaların oluşmasını sağladılar.

İFRÂZ-I ZU'L-KADRIYYE MUKÂTA'ASI İDÂRECİLERİ

TARİH (MİLADİ)	MUTASARRIF	GÖREVİ	MEBLAĞ
1575	Ali	Dergâh-ı Ali Müteferrikası, Nâzır	
1576	Tutakoğlu Ramazan	Mukâta'a Emîni	
1604	İshak Kapıcı ve Topal Ali	Mâl-ı mîrî tahsildarları	1.019.666 Para
1605	Mehmed Bey	Mâl-ı mîrî tahsildarları	?
1617	Mehmed Ağa ve Diğer Mehmed Ağa	Vezir Hasan Paşa'nın adamları	201.898 Akça
1618	Mehmed Ağa ve Diğer Mehmed Ağa	Vezir Hasan Paşa'nın adamları	235.648 Osmanlı Akçası
1618-20	Murad Ağa	Kayseri Yeniçeribaşısı	340.000 Akça
1625	Mustafa bin Mehmed		90.000 Akça
1627	Bekir Paşa ve Ali	Sabık Maraş Beylerbeyi ve Silahdar Bölüğünden Rum Mehmed Paşa'nın kardeşi	411.000 Akça
1629	Süleyman bin Osman	Kayserili Sipahi oğullarından	411.000 Akça (6.000 Riyal Kuruş)
1629	Şaban Bey bin Derviş	Mültezim	411.000 Akça (6.000 Riyal Kuruş)
1630	Mustafa bin Abdullah	Mültezim	411.000 Akça (6.000 Riyal Kuruş)
1632/1633	Balı Mehmed	Sipâhi	420.000 Akça
1633	İbrahim		45.000 Akça
1638	Ömer Beşe bin Ali	Ayntab/Kanalıcı'da Dergâh-ı Ali Yeniçerisi	
1643	Gürcü Nebi Ağa	Bozulus voyvodası	10.123 tam kuruş
1647	Şaban Bey		11.537,5 kuruş
1661	Hâss Kethüdâsı	Valide Sultan Havâssı Kethüdâsı	11.537,5 kuruş
1663	Mustafa	Valide Sultan Havassı Kethüdâsı	11 537,5 kuruş
1684-5	Riştanzâde Hüseyin Ağa		11 537,5 kuruş
1686	Yusuf Ağa		11 537,5 kuruş
1688-1689	Vezir Ali Paşa		11 537,5 kuruş
1690	Abdullah	Voyvoda	11.537,5 kuruş
1690	Fazlızade Mahmud Ağa	Adana Sakinlerinden	237.714 Akça
1691	Yeğen Mehmed Ağa	Dergah-ı 'Âlî Kapucubaşısı	11.537,5 kuruş
1692	Bayram Ağa	Mübaşir	11.537,5 kuruş

1692	İbrahim bin İsmail	Eski Türkmen Ağası İsmail'in oğlu	18.000 kuruş
1693	İsmail	Cebecibaşı	21.000 kuruş
1694	Mustafa Ağa	Ümmî Sultan Hâssı Kethüdası	21.000 kuruş
1694	Mehmed Ağa	Kanijelizâde	21.000 kuruş
1695	Hüseyin	Mültezim	21.000 kuruş
1696-8	Murad Ağa	Voyvoda	2.520.000 Akça
1699	Ahmed	Ümmî Sultan kethüdası	11.537,5 kuruş
1700	Ali	Voyvoda	11.537,5 kuruş
1701-2	Seyyid Mehmed	Voyvoda	11.537,5 kuruş
1703	Yusuf Paşa ve Poladoğlu İsmail Bey	Adana Beylerbeyi ve Yusuf Paşa'nın mütesellimi	40.000 kuruş
1704	Kürd Bayramoğlu Derviş Paşazâde Mehmed	Sabık Adana Beylerbeyi	47.510 kuruş
1704	Poladzade İsmail Paşa	Beylerbeyilik Payesiyle Mutasarrıf	47.500 kuruş
1704	Kürd Bayramoğlu Derviş Paşazâde Mehmed Paşa		47.510 kuruş
1704	Hüseyin Paşa		40.000 kuruş
1704	Seyyid Mehmed Paşa		40.000 kuruş
1705-1706	Polad Paşazâde İsmail Bey	Niğde mutasarrıfı - Yusuf Paşa'nın Mütesellimi	40 000 kuruş
1706	Ebubekir Paşa		40 000 kuruş
1706-1707	Hacı Mustafa Paşa	Adana Beylerbeyi	40 000 kuruş
1707-1708	Abdulgafur Paşa	Sabıkan Niğde Sancağı Mutasarrıfı	37.500 kuruş
1708-1709	Yusuf Ağa	Kapucubaşı - Voyvoda	25 000 kuruş
1709-1710	Ali Paşa	Adana Beylerbeyi – Vezir	4.500.000 akça
1711	Mustafa Ağa	Mültezim	25.000 kuruş
1711	Rişvanizade Halil Paşa	Maraş Beylerbeyi	25.000 kuruş
1711	Kürd Bayramoğlu Derviş Paşa-zâde Mehmed Paşa	Adana Beylerbeyi	25.000 kuruş
1711-1712	Mustafa Ağa	Hasan Paşa Kethüdası	
1713	Burhaneddin	Voyvoda	30.500 kuruş
1713-1714	Burhaneddin ve Beyoğlu Hüseyin Bey	Voyvoda	30.500 kuruş
1714	Burhaneddin	Voyvoda	30.500 kuruş
1714-1715	Hacı Ahmed Paşa	Adana Beylerbeyisi	30.500 kuruş
1716-1717	Mustafa Ağa	Voyvoda	3.940.000 akça
1717	Bilâl Bey	Üzeyir Sancak Beyi	
1719	Hasan Ağa (Cin Hasan)		
1720	Hasan ile Kalender	Voyvodalar	
1721	Hasan	Voyvoda	

1721	Abdullatif Ağa ve Ali Ağa	Mâlikâneciler (Rumeli)	
1722	Hasan ve Kalender	Voyvodalar	
1723	Ahmed Ağa	Mâlikâneci	
1724-1728	Hasan Ağa (Cin Hasan)	Voyvoda	
1728	Mustafa Paşa	Kapudân-ı Derya	
1729	Mustafa Paşa ve Voyvodası Ali Efendi	Kapudân-ı Derya Voyvoda	
1729	Ali	Voyvoda	
1730	Mustafa Paşa ve Voyvodası Ali Efendi	Kapudân-ı Derya	
1731	Hasan Ağa (Cin Hasan)	Voyvoda	
1732	Ahmed Paşa (Adana BB) ve Süleyman	İfraz-ı Zülkadriye voyvodası vekili	23,725 kuruş
1732-1734	Hasan Ağa (Cin Hasan)	Voyvoda	24.364,5 kuruş
1734-1735	Ali	Voyvoda	2.923.740 akça
1735	Hasan Ağa (Cin Hasan)	Voyvoda	24.344,5 kuruş
1735	Ali	Voyvoda	24.344,5 kuruş
1736	El-hâcc Bayram, Peyk Mustafa ve Süleyman Efendi	Mâlikâneci	38.250 kuruş
1737 - 1738	Riştanzâde Süleyman ve Abdurrahman(kardeş)	Mâlikâneci	38.250 kuruş
1738-1743	Süleyman Ağa	Mâlikâneci	38.250 kuruş
1740-1743	Süleyman ve Bayram	Malikaneci	24.344,5 kuruş
1743 -1746	Ebubekir ve Ahmed	Mâlikâneci	25294,5 kuruş
1746	Hacı Ebubekir Paşa	Adana Beylerbeyi	
1746-1747	Çeteci Abdullah Paşa	Adana Beylerbeyi	
1747	Muhsin-zade Mehmed Paşa	Adana Beylerbeyi	
1747-1748	Süleyman Paşa	Adana Beylerbeyi	3.608.100 akça
1748-1749	Abdülcelil-zade Hüseyin Paşa	Adana Beylerbeyi	
1749-1750	Sarı Abdurrahman Paşa	Adana Beylerbeyi	
1750	Hacı Ali Paşa	Adana Beylerbeyi	
1750-1752	Kör Ahmed Paşa	Adana Beylerbeyi	
1754	Riştanzâde Süleyman Paşa	Malikaneci	
1757	Mir Halil Bey İmirza Bey	Mirahur-ı Evvel ve Ortağı	
1759 -1762	Ahmed Bey	Üzeyir Sancağı Beği- Adana Beylerbeyi	
1762-1766	Ahmed Paşa – Halil Paşa	Adana Beylerbeyi Mirahur-ı Evvel	
1766-1767	Halil Bey (Halil Paşa)	Sâbık Mirahur	
1768-69	Hasan Ağa	Karşızâde, Adana A'yânı	
1770	Halil Paşa	Sadrazam	

		(İvaz Mehmed Paşa'nın oğlu)	
1776-1778	Ali Ağa	Mâlikâne Mutasarrıfı	
1778-1779	Tokmak Hasan Paşazâde İsmail Beğ	Üzeyir Sancağı Mutasarrıfı	
1783	El-hacc Ali Ağa	Adana A'yânı, Karşızâde	
1784-86	Hacı Ali Bey ve Abdullah Paşa	Adana Mütesellimi	
1785	Hacı Ali Bey ve Çaparzade Numan	Adana Mütesellimi	
1787	Kimulmaz Mustafa Ağa ibni Mehmed	Mutasarrıf	
1787.10.30	El-hacc Ali Ağa	Adana A'yânı, Karşızâde	
1787-1793	Küçük Ali-zâde Halil Paşa	Adana Valisi	

KAYNAKÇA

I. BİRİNCİL KAYNAKLAR

Adana Şer'iyeye Sicilleri

No: 1, 3, 6, 16, 18, 19, 21, 31, 39, 41, 42, 49, 64, 65, 101, 104, 105, 126.

Gaziantep Şer'iyeye Sicilleri

No: 10, 12.

Maliyeden Müdevver Defterleri

No: 300, 3185, 3443, 4176, 7028, 7126, 7534, 7650, 8458, 9873, 9876, 9879, 10277.

Mühimme Defterleri

No: 95, 100, 105, 141, 149.

Atık Şikayet Defterleri

No: 6, 7.

Diğer Defterler

A. {DFE.d No:462, s. 4. (Bâb-ı Âsafî Defterhâne-i Âmire Defteri)

D.BŞM.d No:1115, s. 2-3. (Baş Muhasebe Kalemi Defteri)

D.MKF.d. No: 29156. (Mevkûfat Kalemi Defteri)

Ali Emiri Tasnifi

AE.IV.MURAD. No:300. AE.SMHD.I, No: 20/1163, B-1 AE.IV. MEHMED, No: 2389. AE.SAMD. III – 17/1530. AE.SMHD.I – 24/1401 AE.SMHD.I – 3/201 AE.SMHD.I – 20/1167 AE.SMHD. I – 20/1163. AE.SMHD.I – 24/1412. AE.SMHD.I – 209/16553. AE.SMHD.I. – 123/8937.

Cevdet Tasnifi

Adliye, Askeriye, Dahiliye, Darbhane, Maliye, Nafi'a, Zabtiye:

C.NF. - 24/1160. C.ZB. – 11/503. C.ZB. – 67/3341. C.ADL. – 59/3553. C.AS. – 2/69. C.AS. – 708/29728.

C.DH. – 43/2110. C.DH. – 32/1558. C.DH. – 31/1546. C.DH. – 226/11278. C.DH. – 246/12276. C.DH. – 218/10852. C.DH. - 16909-A. C.DH. – 16909-B. C.DH. – 14980. C.DH. - 244/12177. C.DH. – 12641. C.DH. - 16909-B, 16909-C

C.ML. – 779/31809. C.ML. – 168/7073 C.ML. – 327/13445 C.ML. – 47/2166 C.ML. – 165/6934. C.ML. – 358/14655. C.ML. – 689/28245. C.ML. – 317/13009. C.ML. – 741/30222. C.ML. – 660/26984. C.ML. – 774/31577.

Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi

HAT - 18/806. HAT – 732/34756-A.

İbnü'l-Emin Tasnifi

İE.ENB, No: 4/455. İE.ENB, No: 5/495. İE.ML, No: 31/2993. İE.ML. – 111/10572. İE.ML. – 70/6562. İE.ML. – 101/9589. İE.ML. – 8461. İE.ML. – 119/11325. İE.ML. – 99/9418. İE.ML. – 70/6574. İE.AS – 82/7377. İE.ŞKRT – 6/538. İE.TZ, No: 2/171.

Diğer Arşiv Dökümanları

A.}MKT.MVL No: 33/105. (Sadâret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ)

II. İKİNCİL KAYNAKLAR

AHMED REFİK, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

ARMAĞAN, A.Latif, XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı ve Menziller, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: XX, (2000), s. 73-118.

ARSLAN, Hasan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı*, Dulkadiroğlu Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2014.

CEVDET PAŞA, *Tezâkir*, yay. Cavid Baysun, TTK, Ankara 1986.

GÜNDÜZ, Tufan, “Dulkadirli Türkmenleri”, *I. Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 2006, s. 451-455.

GÜNDÜZ, Tufan, *Bozkırın Efendileri: Türkmenler Üzerine Makaleler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2012.

HALAÇOĞLU, Yusuf, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, 5. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2014.

KURT, Yılmaz, *Çukurova Tarihinin Kaynakları I: 1525 Tarihli Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, TTK, Ankara 2004.

KURT, Yılmaz, *Çukurova Tarihinin Kaynakları II: 1547 Tarihli Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, TTK, Ankara 2005.

KURT, Yılmaz, *Çukurova Tarihinin Kaynakları III: 1572 Tarihli Adana Mufassal Tahrir Defteri*, TTK, Ankara 2005.

KURT, Yılmaz, “Çukurova’da A’yânlık Mücâdelesini: Hasanpaşazâdeler”, *TTK Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt 4, 1. Kısım, Osmanlı Tarihi-A, TTK, Ankara 2010, s. 1259- 1278.

KURT, Yılmaz, *XVI. Yüzyıl Adana Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1992.

MEHMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmanî*, haz. Nuri Akbayan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

MENEMENCİOĞLU AHMED BEY, *Menemencioğulları Tarihi*, haz. Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınevi, Ankara 1997.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1963.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1967.

ÖZVAR, Erol, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.

SOLAK, İbrahim, *16. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Akçağ Yayınevi, Ankara 2004.

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar*, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1972.

SÜMER, Faruk, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihden XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar)", *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, I/1, (1963), s. 1-98.

ŞAHİN, İlhan, "Kenzü'I-Vekâyi': Mustafa Sâkıb ve Eseri" *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 7-8, (1977), s. 95-118.

ŞAKİROĞLU, H. Mahmut, "Çukurova Tarihinden Sayfalar I: Payas Âyânı Küçük Ali Oğulları", *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, Cilt: 15/26, (1991), s. 103-139.

ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2007.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, *Dergâh Yayınları*, İstanbul 1985.

TATAR, Özcan, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eşkîyalık Olayları ve Aşiret İskânı (1691-1750)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2005.

YİNANÇ R., ELİBÜYÜK, M., *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, A.Ü. OTAM Yayınları, No: 1, A.Ü. Basımevi, Ankara 1988.

ÖZET

Dulkadirli Türkmenleri, Dulkadirli Beyliği'nin eski sınırları içerisindeki topraklarda yaşıyorlardı. Zaman içerisinde içlerinden bir grup ayrılarak Maraş ve Elbistan çevresinde yaşamaya başladı. Bu gruba İfrâz-ı Zu'l-kadriyye denildi. 16. yüzyılın ikinci yarısında mukâta'a haline getirildi. 17. Yüzyılın ikinci yarısına kadar bu usûl üzere idâre edilen mukâta'a, 17. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Valide Sultan Havâssı'na dâhil oldu. 1691 iskânı sırasında Çukurova'da Ayas, Kınık ve Berendi'ye iskân ettirilen bu Türkmenlerden zaman içerisinde büyük bölümü iskân edildikleri bölgelerden firar ederek ya da eşkıyalık hareketlerine başlayarak devlet ile mücâdeleye giriştiler. Devlete ile olan mücadeleleri 19. Yüzyıl'da yapılan Fırka-i Islâhiye harekâtına kadar sürdü. İfrâz-ı Zü'l-kadriyye yöneticileri arasında, sadrazam, kapudân-ı derya, sancakbeyleri, beylerbeyleri gibi askerî sınıfa mensup insanlar ile güçlü olan yerel ayanlar, voyvodalar ve mültezimler bulunmaktaydı. Mukâta'a, 16. ve 17. yüzyılda gelirlerinin küçüklüğü nedeniyle başka mukâta'alar ile birlikte iltizâma verilirken, 1691 iskânı ve sonrasında büyük gelire sahipti. Bu mukâta'anın gelirlerini merkeze göndermek için büyük uğraşlar verildi. Sürekli olarak askerî harekâtlar düzenlendi. 18. Yüzyılın ilk yarısında aşiretlerin iskân bölgelerinden kaçmaları zaman içerisinde idârî ve mâlî anlamda ikiye bölünmelerine sebep oldu ve bu durum, 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar bu şekilde devam etti. Bu tezde, İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Mukâta'asının 16. yüzyıldan başlayarak 19. Yüzyıla kadar devam eden toplumsal, ekonomik ve idârî yönleri incelenmeye çalışılacaktır. Mukâta'anın idârecileri, aşiretleri, iskânı, eşkıyalık olayları ve mâlî durumu bütüncül çerçevede incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İfrâz-ı Zü'l-kadriyye, konar-göçerler, iskân, mukata'a, eşkıyalık

SUMMARY

Dulkadirli Turkomans had lived in old borders of Dulkadirli Emirate. In time, a part of Dulkadirli Turkomans was separated from and they started to live around Maras and Elbistan. That group was named as Ifrâz-i Zu'l-kadriyye. In second half of the 16th century, they were taken part in the "mukâta'a" system and they had stayed since second half of the 17th century. After, they were included as Valide Sultan's Havâss. In 1691, they were settled in Ayas, Kinik and Berendi region in Cilicia. As time pass by, Ifrâz-i Zu'l-kadriyye Turkomans run away from settling region and did not accept settling. They had started to struggle with the state until the second half of 19th century. The struggle with the state had lasted long till the military campaign of 1865, which the state were named as Firka-i Islâhiye. Governors of the mukâta'a were governor-generals, sanjakbeys, Captain of the Sea, vojvodas, a'yans, even Grand vizier. The mukâta'a in 16th-17th century were hired as iltizam with other mukâta'as, so incomes of the mukâta'a was poor. The incomes raised after the settling of 1691. Sending incomes to the central treasury, governors had faced with big problems. Continually they had been faced with campaigns that made by the state officials like vizier and governor-generals. In the first half of the 18th century, tribes run away from settling areas to other regions. So, mukâta'a were divided into two group as administrative and financial. That situation had gone to the second half of the 19th century. In this dissertation, Ifrâz-i Zu'l-kadriyye Mukâta'a will be studied with social, financial, administrative ways from 16th century to 19th century. The analysis of the mukâta'a will be analyzed within the total framework about governors, tribes, settling of tribes, banditry events and financial situation.

Keywords: Ifrâz-i Zu'l-kadriyye, semi-nomads, settling, mukâta'a, banditry.